

AVRASYA ETÜDLERİ

d e r g i s i ■

59 / 2021-1

AVRASYA ETÜDLERİ/EURASIAN STUDIES

Yıl Year: 27 • Sayı Issue: 59 (2021/1) • ISSN 1300-1604

TİKA Adına Sahibi/Owner

Dr. Serdar ÇAM / Bakan Yardımcısı

Yayın Kurulu/Editorial Board

Serkan KAYALAR

Dr. Rahman NURDUN

Sibel ÖZKAYA YILMAZ

Tolga KESKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Director

Sibel ÖZKAYA YILMAZ

Editör/Editor In Chief

Dr. Rahman NURDUN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Ömer GÜNDOĞDU

Nurçin YILDIZ

Selda TEKİN

Uğur BİRLİK

Tasarım/Design

Muhammed Lütfü AVCI • Arzu ÖZKAN

Tasarım Birim Koordinatörü/Design Unit Coordinator

Müjgan ÜNSAL

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Birol AKGÜN	• Türkiye Maarif Vakfı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ	• Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY	• Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BALCI	• İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL	• Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Rıdvan CANIM	• Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ÇAHA	• Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN	• Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DOĞAN	• Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hamit ERSOY	• Dışişleri Bakanlığı
Prof. Dr. Saadetin GÖMEÇ	• Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖZEN	• Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN	• Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN	• İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	• Yükseköğretim Kurulu
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU	• Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK	• İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SAMUR	• Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf TEKİN	• Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN	• Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nasuh USLU	• Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet UZUN	• Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ	• Kırıkkale Üniversitesi

YAYININ İDARE ADRESİ/EDITORIAL OFFICE

TİKA, GMK Bulvarı No:140 Çankaya-ANKARA

Telefon/Phone: +90 (312) 939 70 00 • Faks/Fax: +90 (312) 939 75 15-16

E-posta/E-mail: avrasyaetudleri@tika.gov.tr

Genel ağ/Web: www.avrasyaetudleri.com

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı www.pirireisajans.com

info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: +90 (312) 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Temmuz 2021

Baskı Yeri/Print Address: Elma Teknik Basım

İvedik OSB Matbaacılar Sit. 151/1 Sk. No:35 Yenimahalle / ANKARA

Telefon/Phone: +90 312 229 9265 • Faks/Fax: +90 312 231 67 06

E-posta/E-mail: elma@elmateknikbasim.com.tr Genel ağ/Web: www.elmateknikbasim.com.tr

Avrasya Etüdleri hakemli bir dergidir. TÜBİTAK/ULAKBİM SBVT tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı tarafından yılda iki kez yayımlanır. Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlarına aittir; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığımızın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

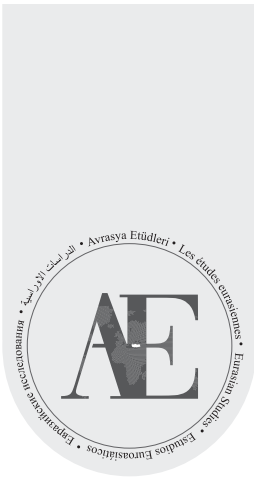
- ZEYNEP AKAN YETİŞİR**
5-33
BİR YAYLAK ANLAŞMAZLIĞININ ANATOMİSİ ÜZERİNDEN GEÇ DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ORTAK ARAZİLER MESELESİNİ DÜŞÜNMEK: DELİKLİKAYA YAYLAĞI KİMİNDİR? AN APPROACH TO THE ISSUE OF THE COMMON LANDS IN THE LATE OTTOMAN EMPIRE THROUGH ANALYZING A SUMMER POSTURE DISPUTE: TO WHOM DOES DELİKLİKAYA BELONG?
- YASİN COŞKUN**
35-57
TÜRKİYE'NİN BALKANLAR'DA BARIŞ VE İSTİKRARA KATKISI: İSTİKRAR GÜCÜ (SFOR) MİSYONU KAPSAMINDA BOSNA-HERSEK'TEKİ TÜRK ASKERİ BİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1996-2004)
TURKEY'S CONTRIBUTION TO PEACE AND STABILITY IN THE BALKANS: ASSESSING THE TURKISH MILITARY CONTINGENT IN BOSNIA-HERZEGOVINA UNDER THE STABILIZATION FORCE (SFOR) MISSION (1996-2004)
- FATMA ÇALIK ORHUN**
59-79
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR
TURKISH FOREIGN POLICY TOWARDS THE BALKANS IN THE COLD WAR ERA
- OĞUZ GÜNER**
81-112
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BİR MEŞRUIYET SORUNU: KOSOVA'NIN TANINMAMA ÇIKMAZI
A LEGITIMACY QUESTION IN THE EUROPEAN UNION: THE KOSOVO NON-RECOGNITION QUAGMIRE
- FAHRİ MADEN**
114-140
XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ VE SEFARETNAMELERİ IŞIĞINDA SEYYİD MEHMET REFİ EFENDİ'NİN İRAN ELÇİLİĞİ
OTTOMAN-İRAN RELATIONS IN THE BEGINNING OF THE NINETEENTH CENTURY AND SEYYİD MEHMET REFİ EFENDİ'S TENURE AS AMBASSADOR IN İRAN IN THE LIGHT OF HIS AMBASSADORIAL REPORTS
- MEHMET ŞAHİN**
142-164
AB'NİN AKDENİZ'DEKİ GÜVENLİK ÇELİŞKİSİ: İNSAN VE SINIR GÜVENLİĞİNİN AYNI ANDA SAĞLANMASI
THE EU'S SECURITY CONTRADICTIONS IN THE MEDITERRANEAN: PROVIDING HUMAN AND BORDER SECURITY AT THE SAME TIME

TİKA UZMANLIK TEZLERİ

MUHAMMED ENES HANCIOĞLU
166-169

SOSYAL GİRİŞİMLERİN KALKINMA GÜNDEMİNDE KULLANILMASI VE TİKA'YA POLİTİKA ÖNERİLERİ

BİR YAYLAK ANLAŞMAZLIĞININ ANATOMİSİ ÜZERİNDEN GEÇ DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ORTAK ARAZİLER MESELESİNİ DÜŞÜNMEK: DELİKLİKAYA YAYLAĞI KİMİNDİR?

AN APPROACH TO THE ISSUE OF THE COMMON LANDS IN THE LATE
OTTOMAN EMPIRE THROUGH ANALYZING A SUMMER PASTURE
DISPUTE: TO WHOM DOES DELİKLİKAYA BELONG?

ZEYNEP AKAN YETİŞİR*

ABSTRACT

In the ends of 1860s summer two Ottoman Bulgarian villages –Akçakilise and Turyan in their Turkish names, and as they are known today Sopot and Troyan- began quarreling with each other on account of a pasture. The dispute evolved into a bloody event in which animals were killed, dairy farms were destroyed, and shepherds were wounded. It was the culmination of a dispute that continued a couple of years between two villages. However violence did not availed to dispose of the problem. The conflict between two villages continued for a while with local and central interventions.

In this paper I will approach the formation of the property rights on common lands in the mid-nineteenth century-Ottoman Empire using this long-running conflict story. I will discuss the formation process with various levels such as the decisions and acts of local and central authorities and claimants, institutional and legal transformations, and the tools of the right struggle. I aim to contribute the problem of Ottoman ways of governing the common lands, which remarked recently as a developing research area.

Keywords: Ottoman, common land, pasture, property, Bulgaria, Sopot, Troyan.

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi
ORCID ID: 0000-0002-2685-0906

ÖZET

1860 yazı sonlarında bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan iki Osmanlı köyü -Türkçe adlarıyla Akçakilise ve Turyan, günümüzdeki adlarıyla Sopot ve Troyan köyleri- bir yaylak anlaşmazlığı nedeniyle saldırı ve yaralama olaylarına sebebiyet verecek şekilde kavgaya tutuşmuştu. Hayvanların itlaf, mandıraların tahrip, çobanların darp edildiği saldırı olayı yerel makamlara farklı şekilde yansıtılmıştı. Aslında olay iki köy arasında birkaç yıldır devam eden ve idari ve hukuki tüm müdahalelere rağmen çözülemeyen bir anlaşmazlığın patlama noktasıydı. Ne var ki yerel yetkililerin ya da hukukun bertaraf edemediği husumeti şiddet eylemleri de sonlandıramadı. İki köy arasındaki anlaşmazlık merkezi ve yerel müdahalleriyle bir süre daha devam etti.

Bu çalışma bahsi geçen yaylak anlaşmazlığı üzerinden XIX. yüzyıl ortalarında ortak araziler üzerindeki mülkiyet haklarının inşasını konu edinmektedir. Söz konusu süreç merkezi ve yerel idare ile hak iddiasında bulunanların karar ve eylemleri, ortak arazilerle ilgili kurumsal ve hukuki dönüşümler, hak mücadelelerinde kullanılan araçların niteliği gibi çeşitli veçheleriyle ele alınacaktır. Çalışma yeni gelişen bir araştırma alanı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda ortak arazilerin yönetimi ve kullanımı meselesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, ortak arazi, yaylak, mülkiyet, Bulgaristan, Akçakilise, Turyan.

Makale Atf Bilgisi: YETİŞİR AKAN Zeynep, (2021). Bir Yaylak Anlaşmazlığının Anatomisi Üzerinden Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortak Araziler Meselesini Düşünmek: Deliklikaya Yaylağı Kimindir?, *Avrasya Etüdüleri*,

Gönderim Tarihi: 14.01.2021 **Kabul Tarihi:** 26.04.2021

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda ortak kaynakların yönetimi ve kullanımı meselesi son on yıldır iktisatçı ve tarihçilerin katkılarıyla yeni bir araştırma alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Yine aynı dönemde çevre tarihinin yükselişe geçmesi ortak kaynaklar meselesine duyulan akademik ilgiyi arttırmış, tarihçiler bu tür kaynakların geçmişte nasıl yönetildiği ve kullanıldığı sorusuna cevaplar aramaya koyulmuşlardır. Sayıları henüz iki elin parmağını geçmeyen bu çalışmalar geç dönem-Osmanlı İmparatorluğu üzerine odaklanmış olup meseleyi teorik açıdan ya da çoğunlukla ortaklaşa kullanılan otlak ve ormanlar açısından ele almışlardır.¹ Söz konusu çalışmaların imparatorluğun son dönemlerine eğilmesi esasen şaşırtıcı bir durum değildir. Bu odaklanmanın iki nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ortak arazilerle ilgili idari ve hukuki düzenlemelerin büyük çoğunluğunun XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonrasına tarihlenmesidir. İkinci sebepse bu döneme ait arşiv belgelerinin görece zengin olmasıdır. Büyük çoğunluğu köy içi ya da köyler arası anlaşmazlıkları konu edinen bu belgeler ortak arazilerin yönetim ve kullanım pratiklerinin anlaşılmasına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bir ortak kaynak türü olarak yaylakların Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl yönetildiği ve kullanıldığı meselesine geçmeden önce ortak kaynaklar kavramına bir parça açıklık getirmek yerinde olacaktır. Ortak kaynaklar, en yalın haliyle kullanıcıları dışlamanın imkansız değil ama zor olduğu, bir kişinin tüketiminin diğer kullanıcıya düşen payda azalma meydana getirdiği doğal ya da insan yapımı kaynakların belirli bir kullanıcı grubu tarafından müştereken kullanıldığı bir mülkiyet türünü ifade etmektedir.² Hardin'in makalesinden beri genel kabul ortak

1 M. Erdem Özgür ve Şule Gündüz, "Property and Commons in the Nineteenth Century Economic Thought", *11th European Social Science History Conference*, Valensiya, 2016; Şule Gündüz ve M. Erdem Özgür, "Commons: An Overview", *Archivum Ottomanicum*, p. 34, 2017, pp. 63-70; Selçuk Dursun, "Çevresel (Ekolojik) Tarih Lensinden Osmanlı Tarihine Yeniden Bakmak", *20th CIEPO Symposium: New Trends in Ottoman Studies*, Rethymno, Crete University Press, 2012, pp. 56-69; "Forest Commons and Property Right in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic", *International Conference on the Environmental History of the Ottoman Empire and Turkey*, 2017, Hamburg; "Dispossession by Concession: Forests Commons in the Ottoman Empire and Early Turkish Republic", *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*, (Ed.) Onur İnal, Yavuz Köse, The White Horse Press, Cambridge 2019, pp. 260-284; Fatma Öncel, "Legal and Social Contestations over Pastures in the Late Ottoman Empire", *21th CIEPO Symposium*, Budapest, 2014; Üstüner Birben ve Yusuf Güneş, "The Cibali Mübaha: A Special Type of Forest Available for Public Use in the Ottoman Empire Period", *15th International Symposium on Legal Aspects of European Sustainable Development*, Albania: Technical University Faculty of Forestry 2014, pp. 26-32.

2 Elinor Ostrom, *Governing the Commons*, Cambridge University Press, 1990, p. 30; William Blomquist ve Elinor Ostrom, "Institutional Capacity and the Resolution of a Commons Dilemma", *Policy Studies Review*, C. 5, S. 2, 1985, p. 383; Hyun Choe ve Sun-Jin Yun, "Revisiting the Concept of Common-Pool Resources: Beyond Ostrom", *Development and Society*, C. 46, S. 1, 2017, p. 119;

kaynakların, bireysel çıkarı önceleyen kullanım pratikleri nedeniyle aşırı tüketime maruz kalacakları ve zaman içerisinde harap olacakları şeklindedir.³ Bu görüş ortak kaynakların etkin yönetimi için devletleştirme ya da özelleştirmeyi şart koşar.⁴ Ancak Ostrom başta olmak üzere ortak kaynakların kullanımı ve yönetimi konusunda ortada tek bir sorun olmadığını, bu nedenle tek bir çözüm yolu aramanın beyhudeliğine dikkat çeken isimler alana giderek hâkim olmaya başlamıştır. Bahsi geçen araştırmacılar ortak kaynakların etkin yönetimi konusunda çeşitli reçeteler ortaya koymuşlardır. Söz konusu görüşe göre ortak kaynakların, katılımcıların gönüllü olarak iştirak ettikleri bağımsız mekanizmalar, kamu kurumları ve gönüllü organizasyonların iş birliği halinde oldukları melez yapılar ya da yerel katılım ve devlet murakabesinin karışımından oluşan çok-merkezli sistemler tarafından yönetilmesi etkin kullanım ve sürdürülebilirlik açısından daha verimlidir.⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir ortak kaynak türü olarak yaylakların yönetimi ve kullanımı meselesine geçmeden önce açıklık getirilmesi gereken bir diğer husus yaylakların hukuki statüsüdür. Bilindiği üzere 1858 Arazi Kanunnamesi'ne kadar yaylakların tasarrufu ve vergilendirilmesi meseleleri miri arazi statüsündeki diğer tüm araziler gibi eyalet ve sancak kanunnameleri ile düzenlenmekteydi. İlgili kanunname ise yaylakları kışlak ve meralarla birlikte metruk arazi olarak tanımlamış ve bu arazilerle ilgili hükümleri ayrı bir bölümde ele almıştır. Kanunname 101. maddesinde yaylakları tarif etmeden bu yerlerin hukuki rejimini belirtmektedir.⁶ Buna göre Defterhane'de kayıtlı olup bir veya birkaç köy ahalisine tahsis edilen yaylaklardan yararlanma hakkı yalnızca o köy(ler)e aittir. Ancak köylünün yaylaktan yararlanma biçimleri sınırsız değildir. Bahsi geçen maddede açıkça belirtildiği üzere bu yerleri alıp satmak ve tapu ile tasarrufu bir kişi veya gruba inhisar ettirmek mümkün değildir. Bu araziler hayvanların ot ve su ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak köylüye tahsis edildiğinden ekilip biçilmesi tüm köylünün toplu iznine bağlıdır. Eğer ahaliden tek bir kişi bile rıza göstermezse

Glenn G. Stevenson, *Common Property Economics, A General Theory and Land Use Applications*, Cambridge University Press, 1991, p. 3.

3 Garret Hardin, "The Tragedy of the Commons", *Science*, C. 162, S. 3895, 1968, pp.1243-1248.

4 Hardin, "The Tragedy of the Commons", ss. 1243-1248; Harold Demsetz, "Toward a Theory of Property Rights", *American Economic Review*, C. 57, S. 2, 1967, p. 347-359; W. P. Welch, "The Political Feasibility of Full Ownership Property Rights: The Cases of Pollution and Fisheries", *Policy Sciences*, C. 16, 1983, pp. 165-180.

5 T. R. Lewis ve J. Cowens, *Cooperation in the Commons: An Application of Repetitious Rivalry*, Vancouver: University of British Columbia, 1983; William Blomquist ve Elinor Ostrom, a.g.m., pp. 383-393; Clark C. Gibson ve dğr., "The Concept of Scale" and the Human Dimension of Global Change: A Survey", *Ecological Economics*, C. 32, S. 2, 2000, p. 234; Archon Fung, *Empowered Participation*, Princeton University Press, 2004.

6 Abdullah Sivridağ ve dğr. *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2014, s. 123.

ziraat yapılamaz. Son olarak müntefer yaylaktan intifa etmelerine karşılık olarak devlete belli bir vergi ödemekle yükümlüdür. Nisbî olan yani herkesin ödeme gücüne göre tarh edilen bu verginin alınabilmesi için miktarının Defterhane'de kayıtlı olması gerekir. Defterhanede kayıtlı olmayan yaylaklara gelince, bu yaylaklardan vergi alınmaması gerektiği halde bu esasa her zaman riayet edilmeyip yaylak ve kışlak resmi altında köylüden kanunsuz ve fahiş miktarda birtakım tahsilat yapıldığı kanunnamelerden anlaşılmaktadır.⁷ Usulsüz vergilendirme dışında şikayetlere sıklıkla konu olan bir diğer mesele ise arazinin hukuki statüsü ve tesahüb konusunda köyler arasında yaşanan anlaşmazlıklardır. Zaman zaman ciddi boyutlara ulaşan bu tür anlaşmazlıklarda Defterhane kayıtları hak sahiplerinin tespit edilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Köy içi veya köyler arası anlaşmazlık durumunda yetkililerin dikkate aldığı bir diğer husus köylünün merkezi ya da yerel merciler aracılığıyla temin ettiği yazılı kayıtlar ve yerel hafızadır. Yazılı kayıtlar ferman, berat ve mahkeme ilamı gibi belgelerin biri veya birkaçı olabilir. Yerel hafızaya geline, 1858 Arazi Kanunnamesi yerel hafızayı ortak arazi anlaşmazlıklarının çözüme ulaştırılmasında belirleyici bir araç olarak özellikle zikretmese de yerelin bilgisine başvuru eski hukukun devamı olarak uygulamada sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada yerel bilgiye tarafsız bir kaynaktan ulaşılmasına dikkat edildiğini belirtmek gerekir. Anlaşmazlık mahalli ile ilgili hafızasına başvuru araziden *asla ve kat'â intifası olmayan* civar köy ahalileridir.

Bu çalışma ortak araziler üzerindeki mülkiyet haklarının nasıl inşa edildiğini on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Osmanlı Bulgaristanında yaşanan bir yaylak anlaşmazlığı üzerinden ele almaktadır. Söz konusu süreç merkezi ve yerel idare ile hak iddiasında bulunanların karar ve eylemleri, ortak arazilerle ilgili kurumsal ve hukuki dönüşümler, hak mücadelelerinde kullanılan araçların niteliği gibi çeşitli veçheleri içermektedir. Sahne ise iki farklı idari birime, Filibe ve Lofça kazalarına bağlı bulunan Akçakilise ve Turyan köyleridir. Deliklikaya adlı yaylak üzerinde hak iddiasında bulunan bu komşu köyler arasındaki anlaşmazlık hikayesine geçmeden önce sahnenin kısa bir tahlili yerinde olacaktır.

Sahneye Kısa Bir Bakış: Nüfus Ve Tarımsal Ekonomi

Akçakilise Köyü Filibe Kazası'nın beş nahiyesinden biri olan Göpsi Nahiyesi'ne bağlıydı. Köy kaza merkezine on iki saat uzaklıkta olup, Balkan Dağları'nın güney eteklerinde yer almaktaydı.⁸ 1845 Temettuat kayıtlarına göre köyde 693

7 Halil Cin ve Mehmet Handan Surlu, *Türk Hukukunda Mera, Yaylak ve Kışlaklar*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000, s. 91.

8 Fatma Öncel, *Proto-Industrialization in the Mid-Nineteenth-Century Balkan Countryside: Textile Manufacturing in Villages of Plovdiv*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, pp. 20, 30.

hanede yaklaşık 3.500 gayrimüslim yaşamaktaydı ve hane reislerinin yarısı doku-macılıkla iştigal etmekteydi⁹. Akçakilise bu yönüyle imalat sektörünün bir canlanma dönemine girdiği tipik bir Bulgar köyü tablosu oluşturmaktaydı.

Bulgaristan bölgesi on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren imalat sektöründe bir canlanma dönemine girmişti. “Proto-endüstrileşme” olarak adlandırılan bu canlanmada 1780-1810 arasındaki politik karmaşa döneminde küçük şehirlere göç eden köylülerin tarım dışı alanlara yönelmesinin etkisi büyüktü.¹⁰ Yüksek vergiler ve angarya gibi çiftlik tarımının baskılarından kaçan halkın dağlık bölgelere göç etmeye başlaması ise süreci tetikleyen asıl unsurdur. Yeni yerleşim yerlerinde hayatlarını idame ettirmeye yetecek kadar toprak bulamayanlar çareyi şanslarını imalat sektöründe denemekte buldu.¹¹ İmalat sektöründe en göz alıcı gelişme yünlü üretiminde yaşandı ve köylerde yaşayan aileler için önemli bir geçim kaynağı oldu.¹²

Harita 1: Bulgaristan Fiziki Haritası¹³

- 9 Öncel, a.g.t., s. 24. 1875-1876 yıllarında köyde Müslüman ve gayrimüslim kıpti erkek nüfus çıkarıldığında (52 kişi) toplam 2.712 Rum erkek nüfus yaşamaktaydı. Aşkın Koyuncu, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, *Avrasya Etüdleri*, C. 44, 2013, s. 190. 1870’lerin sonunda ise nüfusun 8 bin olduğu yönünde kayıtlar mevcuttur. Neriman Ersoy, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, ss. 45-46.
- 10 Engin Deniz Tanır, *The Mid-Nineteenth Century Ottoman Bulgaria from the Viewpoints of the French Travelers*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, p. 132.
- 11 Öncel, a.g.t., s. 26.
- 12 Michael Palaret, *The Balkan Economies, 1800-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, p. 69.
- 13 <https://www.worldometers.info/maps/bulgaria-physical-map-full/> (Erişim Tarihi 24.09.2020).

Akçakilise topraksız köylü ve proto-endüstrileşme ilişkisinin belirgin bir biçimde görüldüğü yoğun nüfuslu köylerden biriydi.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde köyde 2.764 erkek nüfus yaşamaktaydı. Temettuat kayıtlarına göre köyde toprağı olmayan ailelerin oranı yüzde % 38 gibi ciddi bir seviyedeydi. Küçük toprak sahipliğı de köyde oldukça yaygındı. Kayıtlar 0-2 dönüm büyüklüğünde toprağına sahip olan hane sayısının yüzde otuzlara yaklaştığını göstermektedir.¹⁴ Toprak kıtlığı köylülerin dokumacılık gibi tarım dışı aktivitelere yönelmesinin başlıca sebeplerinden biriydi. Bununla birlikte köylülerin sahip olduğı koyun ve keçi sayısı yünlöl dokuma sektörünü besleyecek seviyelerden çok uzaktı. Kayıtlara göre köyde 1,433 baş koyun ve keçi mevcuttu, ancak bunların yalnızca yüzde 13'ü dokumacılıkla iştigal eden ailelere aitti. Bu da Öncel'in işaret ettiğı üzere hammadde olarak yünün daha çok dışarıdan temin edildiğini göstermektedir.¹⁵

Hayvancılıkla ilgili verileri biraz daha açmak gerekirse, köyde 54 ailenin toplam 102 dönüm merası vardı ve bu araziler köylünün sahip olduğı toprakların yalnızca % 3'ünü oluşturmaktaydı.¹⁶ Köylöl ağırlıklı olarak koyun ve keçi yetiştirmektedir, bununla birlikte hayvancılıktan elde edilen toplam gelir oldukça düşüktü. Köyde hayvancılıktan elde edilen toplam gelir 2,251; meralardan ve çobanlıktan elde edilen gelir ise sırasıyla 12.043 ve 19.600 kuruştı.¹⁷ Köylöl hayvancılığı zanaatlarına hammadde temin edecek bir kaynak olarak düşünmekten ziyade hane içi ihtiyaçlarını karşılayacak bir uğraş olarak görmekteydi.¹⁸

14 Öncel, a.g.t., s. 64.

15 Öncel, a.g.t., ss. 64, 98, 101, 105. Burada dokumacılık sektörü ile ilgili bir parantez açmak faydalı olacaktır. Öncel'in mikro analizlerinden de anlaşılacağı üzere sektör yalnızca yünlöl dokumayı değil, kürkçölölük, pamukçölölük, boyacılık ya da terzilik gibi hammadde açısından yüne bağımlı olmayabilecek faaliyetleri de içermektedir. Bununla birlikte köyde abacı ve gaytancı gibi yünlöl hammaddeye bağımlı olarak çalışan zanaatkârların dokumacılık sektöründe çalışanlara oranı yüzde kırk gibi önemli oranlara varmaktadır. Aynı yerde, s. 118.

16 Öncel, a.g.t., ss. 67-68.

17 Öncel, a.g.t., s. 47. Hayvancılık, meralar ve çobanlıktan elde edilen yıllık gelirin toplam gelire oranı sırasıyla 0,26; 1,4 ve 2,3'tür ve bu durum hayvancılığın köylölünün geçiminde az bir öneme sahip olduğunu gösterir.

18 Öncel, a.g.t., s. 99.

Harita 2: Filibe Haritası (1863)¹⁹

Belgelerde köy olarak geçen Turyan, 1868 Tuna Vilayet Salnamesi'nde Lofça Kazası'na bağlı bir nahiye olarak zikredilmektedir.²⁰ Bahsi geçen salname ve sonraki serilerde Turyan'ın nüfusu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda elimizde Turyan'ın nüfus verilerine ulaşmamızı sağlayacak iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki Turyan ve Akçakılıse köyleri arasındaki yaylak anlaşmazlığı hakkındaki arşiv belgeleri, ikincisi ise ilgili anlaşmazlıktan yaklaşık on yıl öncesine tarihlenen Temettuat Defterleri'dir. Ne var ki her iki kaynak da çelişkili veya eksik bilgiler içerdiğinden Turyan'ın toplam nüfusunu kesin bir şekilde tespit etmeye imkan vermemektedir.

Turyan'a ait nüfus verilerini ihtiva eden ilk kaynak türünü ele alacak olursak, anlaşmazlıkla ilgili arşiv belgeleri köyün toplam nüfusunu değil köydeki hane sayısını vermektedir. Ancak hane sayısı ile ilgili veriler de net değildir. Örneğin Ocak 1857 tarihli bir belgede Turyan'dan "bin beş yüz haneyi müteceviz" bir köy olarak bahsedilirken bir ay sonrasına tarihlenen bir başka belgede köyün "iki bin haneyi müstemil bir Bulgar karyesi" olduğundan söz edilmektedir.²¹ 1883 yılı

19 Başkanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Haritalar (Hrt.h), 220., s. 1.

20 *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Def'a 1, Tuna Vilâyeti Matbaası, 1285, s. 100.

21 BOA, İ.MVL, 381/16708.

sonlarına tarihlenen bir başka belgede ise on mahalleyi havi Turyan köyünün “1.250 haneden ibaret” olduğu ifade edilmektedir.²²

Belgelerde yer alan hane sayıları köyün erkek nüfusunu hesaplamada şu şekilde kullanılabilir. 1862 (1278) tarihli icmal nüfus defterine göre Lofça Sancağı'nda hane başına düşen erkek nüfus sayısı 2,85'dir.²³ Bu durumda 1.500 haneli Turyan köyü versiyonunda köyün toplam erkek nüfusu 4.275, 2.000 haneli versiyonda ise 5.700 olur. Kadınları da hesaba kattığımızda (erkek nüfus X 2) Turyan'ın 1857 yılındaki toplam nüfusu 8.550 ve 11.400 olmaktadır. Turyan'ın 1883 yılındaki nüfusu yine aynı yöntemle tahmin edilebilir. Bu tarih için hane sayısı üzerinden erkek nüfusu hesaplamada kullanılacak en yakın tarihli uygun veriler 1874 Tuna Vilâyet Salnâmesi'nde yer almaktadır. Bahsi geçen salnameye göre 1874'te Lofça kazasında her hanede 3,51 erkek nüfus yaşamaktadır.²⁴ Bu bilgiler ışığında 1883 yılında Turyan'da 4.387 erkek nüfus bulunduğu söylenebilir. Yine kadınlar da hesaba katıldığında Turyan'ın toplam nüfusu 8.774 olmaktadır.

Turyan'ın nüfusunu hesaplamada kullanabileceğimiz ikinci kaynak olarak Temettuat Defterleri'ne gelecek olursak söz konusu defterler esasen sayım yapılan bölgenin nüfusunu tespit amacıyla tutulmuş olmasa da hane sayılarını ihtiva ettiğinden nüfus tahminlerinde kullanılmaya elverişlidir. Ne var ki Turyan köyüne ait defterler eksik olduğundan köyün toplam nüfusu hakkında kesin bir tespitte bulunmak şimdilik imkansızdır. Bahsi geçen defterlerin ilk sayfasında köyün “*kaffé-i reayalarının emlak ve arazilerini*” n kaydedildiği ifade edilmektedir ancak defterde yalnızca 169 hanenin bilgisi mevcuttur. Defter 29. sayfada sona ermektedir. Oysa köyün çok daha fazla sayıda haneyi içerdiği yine defterin ilk sayfasından anlaşılmaktadır. Bahsi geçen sayfada köyün toplam temettuatının 858.043 kuruş olduğu yazmaktadır. Sayımı yapılan 169 hanenin toplam temettuatı ise bu miktarın yalnızca beşte birine tekabül etmektedir.²⁵ Mevcut defterlerin köydeki tüm gayrimüslim haneleri kapsadığını ve dolayısıyla geri kalanların Müslüman haneleri olduğunu düşünmek de mümkün görünmemektedir çünkü daha önce bahsedildiği üzere Turyan yetkililer tarafından bir “Bulgar köyü” olarak nitelendirilmiştir.

Turyan'a ait mevcut defter köyün toplam nüfusu ve tarımsal kaynakları hakkında bütüncül bir değerlendirme yapmamıza imkân tanımasa da köyün bir bölünün demografik ve iktisadi haritasını çıkarmamızı mümkün kıldığından yine de kıymetlidir. Temettuat verilerine dayanan çalışmalar bu dönemde Osmanlı

22 BOA, A.DVNSAHKR.d, 85/98.

23 Aşkın Koyuncu, “Tuna Vilayeti'nde Nüfus ve Demografi”, *Turkish Studies*, Vol. 9/4, 2014, s. 683.

24 *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Def'a 7, Tuna Vilayeti Matbaası, 1291, s. 127.

25 BOA, ML.VRD.TMT.d. 15558/1

Bulgaristanında bir hanede ortalama beş kişinin yaşadığını göstermektedir.²⁶ Bu durumda kayıtlı olan 169 hanenin yaklaşık 850 nüfusu barındırdığı söylenebilir. Hane halklarına daha yakından bakılacak olursa, hane reislerinin neredeyse tamamı çiftçilikle meşguldür ve bu meslekten yılda ortalama 327 kuruş kazanmaktadır. Hanelerin toprak sahipliği açısından durumları Akçakilise köyündeki hanelere nazaran oldukça iyidir. Kayıtlı olan hane reisleri arasında topraksız köylü yoktur ve bunların neredeyse yarısı 6 ila 9 dönüm büyüklüğünde toprağa sahiptir. Yine hane reislerinin 2.058 küçükbaş (koyun, keçi) ve 182 büyükbaş hayvanı (inek, camış) olup bu hayvanlardan yılda toplam 10.558 kuruş elde etmektedir. Hane halkları otlaklar açısından da zengindir. Defterde kayıtlı olan 169 hane reisinin toplamda 756 dönüm çayırı vardır ve bu alan hane halklarının sahip oldukları toplam arazinin yüzde 34'ünü oluşturmaktadır. Çayırlardan elde edilen yıllık gelir ise (11.220 kuruş) hane toplam gelirinin yaklaşık % 7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Hanelerin Sahip Oldukları Çayır

Dönüm	Hane Sayısı	Yüzde
0-2	36	21,3
3-5	86	51
6-9	43	25,4
10 ve üzeri	4	2,3

Deliklikaya Yaylağı Üzerine Mücadeleler

Akçakilise ahalisinin Divan-ı Hümayun'a gönderdiği arzuhale göre köylerine ait mera Turyanlıların işgali altındaydı.²⁷ Şikayet bu yönüyle Ahkam Defterleri'nde yüzlerce benzeri görülebilecek sıradan bir ortak alan şikayeti idi ve konunun muhatabı olarak yerel makamlara giden emir, mutadı üzere, konunun anlaşmazlık mahallinde yapılacak bir duruşma ile çözülmesiydi. Bununla birlikte merkezi idare topu büsbütün yerel yetkililere atmamış, Akçakilise ahalisinin talebi üzerine *işin tesviyesi* için İbrahim Nazif Efendi'yi mübaşir olarak tayin etmişti.

Divan-ı Hümayun hâcegânından İbrahim Nazif Efendi'nin 1856 yılı sonbaharında olay mahallinde gerçekleştirdiği duruşma uzun soluklu anlaşmazlık hikayesinin sadece ilk perdesiydi ve bu perdede olayın basit bir mera anlaşmazlığı olmadığı ortaya çıktı. Hatta anlaşmazlık mahallinin hukuki statüsü dahi sorgulanır

26 Svetla Ianeva, "Samokov: An Ottoman Balkan City in the Age of Reforms", *The Ottoman State and Societies in Change*, (ed.) Hayashi Kayoka ve Mahir Aydın, Kegan Paul, Londra 2004, pp. 47-76; Mahir Aydın, "Tatarpazarcığı", *The Ottoman State and Societies in Change*, (ed.) Hayashi Kayoka ve Mahir Aydın, Kegan Paul, Londra 2004, pp. 77-105.

27 BOA, İ.MVL, 381/16708-2 (H. 15 Cemâzeyilevvel 1273 / M. 11 Ocak 1857).

hale geldi ve pratikteki kullanım ile resmi kayıtlardaki uyumsuzluk yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başladı. Bu ilginç duruşmanın aslında tarafsız bir kaydı şimdilik mevcut değildir, elimizdeki bilgiler anlaşmazlığa taraf olanların olayı kendi veçhelerinden aktarmalarına dayanmaktadır. Taraffardan birisi Turyan köyünün bağlı olduğu Lofça kaza meclisi, diğeri ise Akçakilise köyünün bağlı olduğu Filibe kaza meclisidir. Her iki meclisin *kendi menfaatlerini gözetmeleri* dolayısıyla aktarımda olayı nasıl farklı yorumladıkları açıkça görülmektedir.

Lofça kaza meclisinin aktarımıyla başlayalım. Kaza meclisinin 11 Ocak 1857 tarihli raporuna göre Akçakilise tarafı duruşmanın aleyhlerine sonuçlanacağını anladıkları anda şikayetlerinin mahiyetini değiştirmiş, ellerinde bulunan eski bir berat ve sınırnameye dayanarak arazinin vakıf arazisi olduğunu iddia etmişlerdi. Filibe kaza meclisinden bazı memurlar da bu “asılsız” iddiayı desteklemek üzere müddeilerle işbirliği içine girmiş, Turyanlıları anlaşmazlık mahalli dışındaki bir takım arazileri dahi işgal etmekle suçlamışlardı. Oysa ne söz konusu arazilere her hangi bir müdahale mevcuttu, ne de kanıt olarak öne sürülen beratta arazinin vakfiyetine dair bir açıklık vardı. Bu nedenle Evkaf Nezareti’nden bir emir gelmedikçe arazinin vakıf arazisi olduğu yönündeki iddialara kulak asmaları mümkün değildi.

Kaza meclisi yetkilileri *tezvir* olarak nitelendirdikleri bu iddiaları raporlarında bir bir saydıktan sonra sıra “işin hakikatini” anlatmaya gelmişti. İki köy arasında bir süredir anlaşmazlığa konu olan arazi Turyan ahalisinin kadim merasıydı ve ahalinin bunu doğrulayacak iki kanıtı vardı. Birincisi yaklaşık yedi sene öncesine tarihlenen bir ferman, ikincisi ise ortak arazi anlaşmazlıklarında klasik ispat yöntemi olan civar köylerin şahadetiydi. Kaza meclisine göre bu iki kanıt iddialarını ispatlamaya yetmekteydi ki, karşı taraf da zaten bu nedenle duruşma ortasında birden bire tutum değiştirip arzuhallerinde mera olduğunu ifade ettikleri arazinin aslında vakıf arazisi olduğunu iddia etmişlerdi. Meclis yetkilileri muhataplarını son olarak yine ortak arazi anlaşmazlıklarında klasik bir tez olan “mahrumiyet” ve “örtülü tehdit ve acındırma” teziyle etkilemeye çalışmaktaydı. İddialarına göre meraya asıl muhtaç olan *bu araziden başka ellerinde bir karış bile merası olmayan* Turyanlılardı ve anlaşmazlığın aleyhlerine sonuçlanması durumunda ahalinin dağılıp perişan olması kaçınılmazdı. Bin beş yüz haneyi aşkın büyük bir köyün böyle bir akıbete uğraması ise sultanın yüce arzusuna şüphesiz uymayacaktı.

Filibe kaza meclisinin daha ayrıntılı raporu en az Lofça tarafının raporu kadar yanlı bir dille kaleme alınmıştır. Bununla birlikte iddialar daha güçlü ve tutarlıdır. Rapora göre anlaşmazlık mahallinin vakıf arazisi olduğu duruşmada kesinlik kazanmış olup Akçakilise ahalisinin arzuhallerinde yer alan mera ifadesi sehven kullanılmıştı. Arazi merhum Karlızade Ali Bey’in vakıf müstemilatındandı ve

vakfiyeye göre resimli yaylak cinsinden olup Akçakilise köyü ahalisinin tasarrufu altındaydı. Ahali ayrıca iddialarını beş yüzü aşkın kişinin şahadeti ile doğrulamaya da hazırды. Zaten şahitlerden bir kaçы da duruşma esnasında orada bulunup yaylağın sınırlarını tek tek ifade etmişlerdi. Lofça naibi durumu kabul etmiş ancak kaza müdürü Genç Osman Ağa'nın olay yerinde bulunmaması nedeniyle duruşmanın ertesi gün bir de onun huzurunda görülmesinin daha uygun olacağını söylemişti. Bunun üzerine ertesi gün duruşmanın ayrıntıları Osman Ağa'ya taraflar huzurunda anlatılmış, ancak kaza müdürü işi yokuşa sürerek bir karara varmaktan kaçınmıştı. Osman Ağa'nın Filibe tarafının ifadesiyle *kabul edilemez* mahiyetteki gerekçesi ise şöyleydi. Arazinin vakıf arazisi olduğu duruşmada ortaya çıktığından işin rengi değişmişti ve bu nedenle merkezi idarenin izni alınmadan anlaşmazlığı sonuçlandırmak doğru olmayacaktı. Filibe tarafı Osman Ağa'ya uyan naip efendiyi ikna etmek için arazinin cinsinin değil davanın şer'an görülmesinin önemli olduğunu ve vakıf mütevellisi Mustafa Ağa'nın bizzat orada olduğunu söylese de naip efendi işin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmış, bu nedenle bir karara varılamamıştı.

Sırada Lofça tarafının yaptığı gibi savunma bölümü vardı. Filibe kaza meclisi yetkilileri haklılıklarını kendilerince tekit etmek üzere bir dizi yöneme başvurdu. Resmi belgelerin mevcudiyeti ya da şahitlerin varlığı gibi klasik yöntemlere ek olarak yetkilileri "mesafe" ve "kıraya konu olma" delilleriyle de etkilemeye çalıştılar. Buna göre Turyan ahalisinin kendi meraları olduğunu iddia ettiği yerler Turyan Köyü'ne yedi sekiz saat uzaklıkta olup *bir karyenin merasının öyle uzak mesafede olması* mümkün değildi. Anlaşmazlık mahalli kendi köylerine ise sadece iki saat uzaklıktaydı ve buna ek olarak arazide elan miri koyunların otlatılması buraların resimli yaylak olduğu konusunda kuvvetli bir delildi. Yaylak Turyan ahalisine dahi kiralanmaktaydı ve zaten anlaşmazlığın kökeni de buydu. Şöyle ki güz mevsiminde yaylağı kiralayan Turyanlılar bu vesile ile araziye tamamen zapt etme yoluna gitmişlerdi.²⁸

Lofça ve Filibe kaza meclisleri duruşmada ortaya atılan iddiaları bağlı oldukları eyalet ve vilayet meclislerine, (Vidin ve Edirne) bu şekilde aktardıktan sonra muhataplarına son olarak taleplerini ilettiler. İki taraf da ahalinin tekrar muvacehe edilmesi konusunda hemfikirdi, ancak duruşmanın mekanı konusundaki farklı düşünmekteydiler. Lofça tarafı anlaşmazlığın yerelde çözülebileceğine inanmamaktaydı ve bu nedenle Turyan ahalisinden birkaç kişiyi vekil olarak İstanbul'a göndermişlerdi. Filibe tarafı ise duruşmanın mahallinde yapılmasını talep etmekteydi çünkü sorun aslında sadece yerel yetkililerin gerekeni

28 BOA, İ.MVL, 381/16708-3 (H. 19 Cemâzeyilevvel 1273 / M. 15 Ocak 1857)

yapmamasından kaynaklanmaktaydı. Kanuni hükümlerin hakkaniyetle uygulanması meseleyi çözmeye yetecekti.

Edirne vilayet ve Vidin eyalet meclisleri, kaza meclislerinin taleplerini yaklaşık bir hafta sonra, 22 ve 23 Ocak 1857 tarihinde merkezi hükümete iletiler. İki taraf da kendi taraflarının iddialarını kanıtlanmış hakikatler şeklinde aktararak gerekenin yapılmasını istemekteydiler. Bununla birlikte Vidin meclisinin dili daha ateşliydi ve davanın sonuçlanmamasını Akçakilise ahalisinin iddialarındaki tutarsızlığa bağlamaktaydı.²⁹

Turyan ahalisinin bu sıralarda bir başka savunucusu daha merkezi hükümeti ahalinin iddiaları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktaydı. Meclis-i Vala'ya Midhat imzasıyla yazılan bir rapora göre Akçakiliseliler yetkililer tarafından kayırılıyordu. Raporun yazarı Lofça'ya bizzat gittiğinde durumu soruşturmuş ve şu bilgileri edinmişti: Anlaşmazlık mahalli coğrafi konum itibarıyla Turyan köyünün kullanımına daha müsait olduğu halde bölgede toprağın kıymetlenmesi ile Akçakiliseliler meraya göz dikmişlerdi. Bunların elinde vakıf iddialarını ispatlayacak herhangi bir belge olmadığı gibi bir şekilde haklı çıksalar bile bu sonuç merasız kalan Turyan ahalisinin başka bir yere göç etmesi lüzumunu doğuracaktı.³⁰

Çözüm İçin Yeni Bir Deneme: Ali Şefik Bey'in Taksîmi

Meclis-i Vala'nın yerel meclislerden gelen “yeniden muvacehe”³¹ talebine hangi tarihte dönüş yaptığı bilinmemekle beraber duruşmanın nerede görüleceği konusunda Filibe tarafının talebi doğrultusunda hareket edildiği iki yıl sonrasına tarihlenen bir belgeden anlaşılmaktadır. 1859 yılı başında Vidin valisine hitaben yazılan bir emirde Yusuf Ağa adında bir kişinin bölgeye mübaşir olarak gönderildiği ifade edilmektedir. Belgede konunun Meclis-i Vala tarafından değerlendirileceği ve bu nedenle mübaşirin orada kalmasının gerekli olmadığı bildirilmektedir.³² Yusuf Ağa'nın tarafları yeniden muvacehe edip etmediği meselesi de bu iki yılda neler yaşandığı konusu kadar belirsizdir. Ancak konuya ilişkin sonraki belgelerde böyle bir duruşmadan bahsedilmemesi mübaşirin bu işe girişmeden/girişmeden görev yerine geri döndüğü izlenimini uyandırmaktadır. Bahsi geçen iki yıla ilişkin ortada tek bir bilgi vardır: Turyan ahalisinin Akçakilise alanlarında otlatıldığı sığırların burada bulunan miri koyunlara ve ekinlere zarar verdiği. 1

29 BOA, İ.MVL, 381/16708/5-7.

30 BOA, İ.MVL, 381/16708-6 (H. 17 Cemâzeyilâhir 1257 / M. 12 Şubat 1857)

31 Sözlükte “karşılaşma, yüzleşme, toplanma, bir araya gelme” gibi anlamları bulunan muvacehe kelimesi hukukî bir terim olup mahkemeye intikal eden herhangi bir anlaşmazlık durumunda tarafların yetkililer nezaretinde yüzleştirilerek davanın görülmesi (mürâfa'a) ve sonuca bağlanması (kat'ı) anlamına gelir. Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2015, s. 1277.

32 BOA, A.MKT.UM, 339/47.

Ekim 1857 tarihinde sadaret ahalinin hayvanlarının bölgeden derhal çıkarılması ve saray hayvanlarının en ufak bir sıkıntıya sokulmaması konusunda Filibe mutasarrıfına kesin bir emir göndermiştir. Belgede iki köy arasındaki anlaşmazlığa dair her hangi bir yorum yapılmamıştır.³³

Merkezi idare Yusuf Ağa'yı geri çağırmasından kısa bir süre sonra bölgeye gönderilecek yeni memurları belirleme işine girişti. Anlaşmazlığın *mahalli memurların kendi menfaatlerini gözetmesi* nedeniyle çözülemediği artık kesinlik kazanmıştı. Konu Meclis-i Vala'da görüşüldü ve mazbata odası memurlarından Şefik Bey'in ilkbaharda anlaşmazlık mahalline gönderilmesine karar verildi. Şefik Bey'e bu zorlu görevde iki kişi daha refakat edecekti: Şeyhülislamlık makamı tarafından tayin edilecek *müstakim bir müvellâ* ve anlaşmazlık mahallinin sınırlarını çizecek bir mühendis. Meclis-i Vala belirtilen niteliğe sahip bir müvellânın tayinini 1859 Ocak ayı sonunda bizzat Şeyhülislam'dan talep etti.³⁴ Mühendisin bulunması konusunda ise muhtemelen heyetin yola çıkmasına daha vakit olduğu için acele etmeye gerek görülmedi. Nihayet Nisan ayı başlarında harekete geçildi ve *hendese ve geometri ilmine vakıf bir mühendisin* Edirne veya Filibe'den tayin edilmesine karar verildi.³⁵

Akçakilise ve Turyan köyü arasındaki yaylak/mera anlaşmazlığının ikinci perdesi Şefik Bey heyetinin görevlendirilmesiyle başlamaktadır. Heyetin bölgeye ne zaman vardığı ya da tarafları hangi tarihte muvacehe ettiği tam olarak belli değildir, ancak kayıtlar duruşmanın Ağustos 1859-Haziran 1860 arasındaki bir tarihte yapıldığına işaret etmektedir. Meclis-i Vala'nın 25 Temmuz 1860'da Maliye Nezareti'ne gönderdiği bir belge neyse ki duruşmanın ayrıntılarını bize sunmaktadır. Söz konusu belgeye göre (Ali) Şefik Bey Şeyhülislamlık makamı tarafından tayin edilen Abdülaziz Efendi ve köylülerle birlikte olay yerine giderek bir inceleme başlatmış ve elde ettiği bulgular doğrultusunda arazinin mera değil mektum³⁶ miri arazi olduğu sonucuna varmıştı. Defterhane kayıtlarına göre anlaşmazlık mahalli Akçakilise köyü toprağında olup köyün resimli yaylağıydı, ancak elan tapuya müstahak durumdaydı. Arazi bu statüde iki köy halkı tarafından yetkililerin izni olmadan uzun bir süre kullanmıştı. Soruşturmada arazinin vakfiyetine dair bir bulguya rastlanmamış, bununla birlikte civarda bulunan ve vakıf arazisi olan bazı yaylakların da mektum miri araziden olduğu ortaya çıkmıştı.

33 BOA, A.MKT.UM, 293/39.

34 BOA, A.MKT.MVL, 105/9.

35 BOA, A.MKT.UM, 347/90.

36 Geçerli bir özre dayanmaksızın aralıksız üç yıl ekim yapılmayan ya da sahibinin geride varis bırakmadan terk-i dünya eylediği miri araziler mahlûl addedilerek hazineye intikal ederdi. Bazı durumlarda arazilerin mahlûliyeti yetkililerin dikkatinden kaçardı. Bu tür arazilere “gizli, saklı” anlamına gelen “mektûm” miri arazi denirdi. Bkz: *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, s. 133.

Yetkililerin soruşturma sonucunda verdiği karar ise şöyle olmuştu. Anlaşmazlık mahalli olan Deliklikaya Yaylağı köyün yaylağı olarak Akçakilise ahalisinden 22 kişiye 80 bin kuruş karşılığında satılmıştı. Turyan ahalisi de olay yerinden eli boş dönmemiş, soruşturmada mahlul olduğu ortaya çıkan iki adet yaylak (Etliburun ve Uzunburun yaylakları) 30 bin kuruşa köy ahalisinden bazı kimseler üzerine kaydedilmişti. Son olarak Turyan ahalisinin işgali altında olan iki küçük yaylak da civarda bulunan Aşıklar ve Yeğenbeyli köylerine üçer bin kuruşa verilmişti.³⁷

Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi'nin verdikleri bu karar sorunun çözüldüğünü düşünen merkezi idare ve istediklerini almış olan Akçakilise ahalisini memnun etmiş olsa da soruşturmanın sonucundan rahatsız olan iki taraf vardı. Bunlardan biri tahmin edileceği üzere anlaşmazlık mahallinden el çektilen Turyan ahaliydi. Diğer taraf ise yeni bir isimdi: Muhasebe-i ceride memurlarından Mustafa Refik Bey. Refik Bey aslında daha Temmuz 1859'da Meclis-i Valâ'ya tapu ile mutasarrıf olduğu yaylakların bir bölümünün Turyan ahalisi tarafından işgal edildiği yönünde bir şikayette bulunmuş, ancak insafılı davranarak yaylaklarını nüfus artışı nedeniyle araziye ihtiyacı artan Turyanlılara satabileceğini ifade etmişti.³⁸ Bununla birlikte Refik Bey'in iddiaları soruşturma öncesinde ya da esnasında gündeme gelmemiş, söz konusu yaylakların mektum miri arazi olduğuna hükmedilerek yaylaklar Turyan ahalisine verilmişti. Refik Bey'in iddiaları merkezi idarenin gündemine girdiğinde de ortalığı fazla karıştırmamıştı, çünkü öncelikli olarak Refik Bey'in elindeki tapu senedi Defterhane kaydına uymamaktaydı. İkinci olarak beyefendi iddialarını ispat etse bile yaylakların Turyan ahalisinden geri alınması gerekmeyecekti çünkü araziye köylülere satabileceğini arzuhalinde peşinen belirtmişti. Böyle bir durumda işi çözmek için Turyanlılardan alınan 43 bin kuruşun Refik Bey'e verilmesi yeterli olacaktı.³⁹

İdari merkezin hesap kitap işlerindeki bu pragmatik ve esnek yaklaşımı anlaşmazlığı nihayet çözdüğü düşünülen memurların ücretlendirilmesinde de kendisini göstermişti. Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi görev yerlerine gönderilmeden önce hazineden kendilerine onar bin kuruş verilmişti. İdari merkez başlangıçta bu paranın duruşma sonrasında haksız çıkan taraftan alınmasını öngörmekteydi. Ancak işler tahmin edildiği gibi yürümedi. Muhakeme tartışmalı arazilerin taraflar arasında paylaşılmasına dönüştüğünden ortada davayı kaybeden bir taraf bulunmuyordu. Köylüler arazileri *fuzuli işgal* etmelerinin bedelini de ödemeyeceklerdi. Akçakilise ve Turyan ahalisi anlaşmazlık mahallini yetkililerin izni olmadan bir süre kullanmışlardı ancak Arazi Kanunnamesi'nin 79. maddesi gereğince

37 BOA, A.MKT.MVL, 118/52.

38 BOA, MVL, 902/55.

39 BOA, A.MKT.MVL, 118/52.

köylülerden bir şey alınması şimdilik gerekmiyordu.⁴⁰ Bu durumda memurlara hazineden peşinen ödenen ücret köylülerden mahsup edilemeyecekti. Hazinenin daha büyük başka bir sorunu da vardı. Soruşturma öncesinde ödenen ücret Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi'ye yetmemiş, memurların beş ay süren incelemeleri daha pahalıya mal olmuştu. Çözüm şöyle bulundu: Deliklikaya Yaylağı'nın satış bedeli olan paradan 60 bin kuruşun bu iki görevliye verilmesi kararlaştırıldı. Kalan 20 bin kuruş ise başlangıçta ödenen paraya sayılacaktı. 80 bin kuruşa ulaşan toplam ödemenin *fazla olduğu aşıkardı*, bununla birlikte bu para iki köy arasındaki anlaşmazlığın neden olduğu maddi kayıptan daha fazla değildi ve *müşkül artık hallolduğundan* söz konusu meblağ göze batmamalıydı.⁴¹

Tansiyon Yükselir: Saldırı Olayları ve Yerel İdarenin Çözüm Arayışları

Ancak müşkül hallolmamıştı. Akçakilise köyü vekili Kanço'nun şikayetine göre Turyan ahalisinden bazıları yaylağa müdahale etmeye devam ediyordu. Kanço tehlikenin farkında olarak merkezi idareyi iki köy arasında kanlı olaylar yaşanabileceği konusunda uyarıyordu.⁴² Nitekim vekil haklı çıktı ve ikinci duruşma sonrasında verilen karar ahali arasındaki tansiyonu iyice yükseltti. Anlaşmazlığın üçüncü perdesi yaralama ve yağma olaylarına sahne olacaktı.

1860 yazı sonlarında gerçekleştiği anlaşılan saldırı olayı yerel makamlara farklı şekillerde yansıtılmıştı. Filibe mutasarrıfına giden habere göre Turyanlılardan birkaç yüz silahlı kişi Akçakiliselilere saldırarak hayvanlarını itlaf ve mandıralarını tahrip etmişti. Lofça tarafı ise saldırının Akçakiliseliler tarafından yapıldığını iddia etmekteydi. İddialarına göre bu saldırıda Turyanlılardan iki çoban yaralanmış, doksan bir hayvan telef olmuş ve iki adet mandıra yıkılmıştı. İddialar merkezi idareye de bildirilmiş, gerekli tahkikatın yapılarak suçluların cezalandırılması konusunda Sadaret'ten 18 Eylül 1860'da emir verilmişti. Yerel makamlar bunun üzerine tarafların muhakeme edileceği yeri belirleme işine başladı. Sonunda bu iş için mesafenin yakınlığı nedeniyle Filibe seçildi. Ancak ortada bir sorun vardı, Lofça kaymakamı saldırıda ön ayak olduğu iddia edilen zanlıları göndermekten kaçınıyordu.⁴³ Kaymakam nihayet bu iş için Abdullah Ağa adında birini görevlendirdi. Bu arada saldırı olaylarına karıştığı iddia edilen Aşıklar ve Karahisarlı aha-

40 İlgili madde şöyledir: "Mahlûl olan arazi-i mîriye ve mevkûfeyi ... fuzulî zabt ve ziraat ve hukuk-i araziyi tamamıyla eda ve ifa eden kimseden noksan-ı arz veyahut ecr-i misil nâmıyla bir şey alınamaz." *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, s. 119. Aslında bu aşamada *hukuk-i arazinin* ikâ edilip edilmediği, yani arazinin vergilerinin ödenip ödenmediği yönünde elde bir veri yoktu. Meclis-i Vala konunun soruşturulması işini Maliye Nezareti'ne havale ettiğini bildirirse de (Bkz. BOA, A.MKT. MVL, 118/52) sonraki süreçte bu meseleye bir daha hiç değinilmedi.

41 BOA, A.MKT.MVL, 118/52. (H. 6 Muharrem 1277 / M. 25 Temmuz 1860)

42 BOA, A.DVN, 153/28. (H. 21 Zilka'de 1276 / M. 10 Haziran 1860)

43 BOA, A.MKT.MVL, 919/ 78.

lisinin de duruşmaya katılması meselesi gündeme geldi. Yetkililer bunun üzerine duruşma yerini bu köylere ve olay yerine en yakın mahal olan Kıranlar Köyü olarak yeniden belirlediler. Filibe tarafının memurları belirlenen günde Kıranlar Köyü'nde idi, ancak Lofça tarafının memurları ortalarda yoktu. Memurlar köyde altı gün muhataplarını beklediler, hatta bu arada olay mahalli olan dağa çıkıp bir gece de orada kaldılar. Ancak gelen giden olmadı.

Filibe heyeti tahkikata başlamak üzere Abdullah Ağa'yı Kıranlar Köyü'ne bekleyedursun ağa Filibe mutasarrıfı Ahmed Aziz Bey'in huzuruna çıkmakla meşguldü. Abdullah Ağa mutasarrıfa Lofça kaymakamından bir mektup getirmişti. Kaymakam mektupta tahkikat için anlaşmazlık mahalline çıkılması gerektiğini kabul ediyordu, ancak vekilinin şifahen ilettiği bahanesi kaymakamın bu konuda ne kadar gönülsüz olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Kaymakama göre olay yeri incelemesi kış mevsimi dolayısıyla mümkün değildi ve bu nedenle bahara ertelenmeliydi. Ne var ki muhatabı bu fikre hiç sıcak bakmadı ve Abdullah Ağa'ya kararlaştırıldığı üzere Kıranlar Köyü'ne gitmesini söyledi. Sonuçta merkezden gelen emir olay yerine çıkılmasını değil tarafların muvacehe edilmesini emretmekteydi.

Kıranlar Köyü'ndeki bekleyiş iki gün daha sürdü, Abdullah Ağa yine ortalarda yoktu. Bunun üzerine Filibe tarafı inisiyatifini ele alarak tahkikata başladı. Tahkikatın formatı oldukça ilginçti. Sorgulama orada bulunmayan Turyan tarafının suçlamaları üzerine bina edilmiş, Akçakilise, Karahisarlı ve Aşıklar köylerinin vekilleri birer suçlu edasıyla sorgulanmıştı. Akçakilise köyünün vekillerine göre suçlamalar iftiradan ibaretti ve saldırıya asıl uğrayan kendileriydi. İfadelerine göre Turyan ahalisinden silahlı üç, dört yüz kişi yaylakta bulunan çobanlara saldırarak mandıralarında bulunan eşya ve ürünleri telef etmişti. Saldırganlar akabinde yaylağın kiracısı olan karakoyun çobanları üzerine yürümüş, onların da mandıralarına zarar vermişti. Vekiller ayrıca yaylağı kiraladıkları karakoyun çobanlarının Lofça'dan gönderilen memurlar tarafından tehdit edildiklerini de eklediler. İddialarına göre bahsi geçen memurlar çobanların ellerini bağlayarak Turyanlıların kendilerine saldırmadığı yönünde ifade vermeye zorlanmışlardı.

Sırada Müslüman taifesinden Karahisarlı ve Aşıklar köylerinin vekilleri vardı. Karahisarlı vekillerin suçlamalar karşısındaki cevapları gayet mantıklıydı. İddia edildiği gibi Turyanlıların sürüsü üzerine yedi, sekiz bin hayvan sürmelerine imkan yoktu, çünkü köylerinde bu kadar hayvan mevcut değildi. Nitekim yetkililer bu savunmayı hak verdiler. Aşıklar Köyü'nün vekilleri de benzer bir savunma yaptılar. Savunmalarına göre kırk beş hanelik köylerinde yalnızca 156 baş hayvan vardı ve bu hayvanları otlatacak yeterli büyüklükte meraları mevcuttu. Hatta

meralarının fazlasını başkalarına kiralamışlar, olayın geçtiği balkana ise hayvan çıkarmadıkları gibi avlanmak için bile ayak basmamışlardı.

Soruşturma sonunda civar köylerin ahali tarafından da doğrulanan bu ifadeler Filibe mutasarrıfı Ahmed Aziz'e göre hakikati göstermeye yeterliydi. Turyanlıların haksız olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştı ve bunların inzibat altına alınmaları şarttı. Bunun için merkezi idareye ilginç bir teklifte bulunarak köyün Filibe Sancağı'na ilhakını, bu uygun görülmezse de Vidin tarafından ahalinin zapturapt altına alınmalarını istedi. Mutasarrıfa göre ahali yaylak meselesinden dolayı *gücenik* olduğundan bunların tekin durmayacağı aşıkardı.⁴⁴ Ancak merkezi idare ne bu cüretkar talebi onaylamak ne de olay yeri incelenmeden gerçekleştirilen soruşturma ile amel etmek niyetindeydi. 1861 yılı başlarında Vidin valisi ve Filibe mutasarrıfına gönderilen bir emir keşif ve muayenenin gerekli olduğunu, ancak havaların soğukluğu nedeniyle bu işin ilkbahara ertelenmesini emrediyordu.⁴⁵ Mutasarrıfın tahkikatı yürütmek üzere İstanbul'dan özel bir memur gönderilmesi talebi ise *saldırı ve yaralama olayları hükümete ait bir mesele olmadığından* kesin bir dille reddedilmişti.⁴⁶

Yeni Ancak Sonuçsuz Bir Teklif

Anlaşmazlıkla ilgili arşiv kayıtları 1861 yılı baharında veya sonrasında yapılan bir tahkikattan bahsetmediği için saldırının fail ve mağdurlarının akıbeti hakkında şimdilik bir bilgiye sahip değiliz. Bu aşamada Deliklikaya Yaylağı'ndan el çektirilen *gücenik* Turyanlılara geri dönelim. Meralarını kaybeden ahalinin şiddet yoluna başvuracak kadar öfkeli olup olmadıklarını bilmiyoruz, ancak kaybettiklerini geri almak konusunda yeterince ısrarcı oldukları merkezi idareye 1861 yılı başlarında yaptıkları tekliften anlaşılmaktadır. Köyün vekili Hristo'nun ifadesine göre Turyanlılar Deliklikaya Yaylağı'na Akçakilise ahalisinin ödediği miktarın iki kat fazlası ile taliplerdi. Taleplerinin gerekçesi ise daha önce yerel yetkililere açıklamış oldukları üzere köylünün bu araziye şiddetle ihtiyaç duymalarıydı. Hristo ayrıca yirmi yıldan beri tasarruf ettikleri yaylakta köylünün birkaç yüz haneyi barındıracak sayıda bina inşa ettiğini de belirterek arazi üzerinde zımni bir hak iddiasında bulunmuştu. Köylünün talebi Deliklikaya Yaylağı'ndan ibaret de değildi. Turyanlılar Aşıklar ve Yeğenbeyli köylerine verilen yaylakları almak için de iki, üç katı fiyat ödemeye razıydılar.⁴⁷

44 BOA, A.MKT.MVL, 921/26 (H. 14 Cemâzeyilevvel 1277 / M. 28 Kasım 1860)

45 BOA, A.MKT.UM, 449/76.

46 BOA, A.MKT.UM, 466/2 (H. 6 Şevval 1277 / M. 17 Nisan 1861)

47 BOA, İ.MVL, 443/19716 (H. 6 Şaban 1277 / M. 17 Şubat 1861)

Turyan halkının araziye muhataplarının ödediği miktarın iki katıyla satın alma (*zamla tefevvüz*) talebi daha sonra görüleceği üzere Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi duruşmasından kazançla çıkan Filibe tarafını rahatsız etse de merkezi idare yaylakların müzayede yoluyla yeniden satışa çıkarılması anlamına gelen bu talebi üç nedenle olumlu karşıladı. Öncelikle 30 bin dönümü aşkın Deliklikaya Yaylağı dahil olmak üzere tüm *cesim* yaylaklar sırf anlaşmazlığı sonlandırmak amacıyla bahsi geçen köylere satılmıştı. Oysa bu karar sulhu sağlamadığı gibi kanunen de sorunluydu, çünkü Tapu Nizamnamesi'nin 18. maddesine göre yaylakları satın alan köylerin bu araziler üzerinde öncelikli herhangi bir hakları yoktu. İlgili madde parçalanması sakıncalı olan büyük araziler üzerinde köy ahalisinin *hakk-ı tapu ashabından*⁴⁸ sayılmayacağı konusunda açıktı.⁴⁹ İkincisi ise yaylaklar değerinin altında bir fiyatla satıldığından hazine bu işten zararlı çıkmıştı ve bu şekilde *gabn-ı fahiş*⁵⁰ durumunu içeren bir kararın iptal edilmesine kimsenin itiraz etmeye hakkı olamazdı. Deliklikaya Yaylağı'nın Akçakilise Köyü'ne satılması fiziki koşullara uygun olmadığından ayrıca yanlıştı. Deliklikaya, dağın Turyan tarafında yer almaktaydı ve hayvanlarını yaylağa kolaylıkla götüremeyen Akçakiliseliler bu nedenle yaylağı geçimleri hayvan beslemeye özgü olan Turyanlılara kiralamak zorunda kalıyorlardı. Bu ise taraflar arasındaki tansiyonu sürekli arttırmaktaydı. Tüm bu nedenlerden dolayı yaylakların Filibe ve Lofça kaza meclislerinde taliplerine müzayede yoluyla satılması en doğru karar olacaktı.⁵¹

Yaylakların yeniden müzayedeye çıkarılması yönündeki emir yaklaşık bir buçuk ay sonra, 28 Şubat 1861 tarihinde Vidin valisi aracılığıyla kaza meclislerine gönderildi ancak karara bu kez ayak direten dördüncü perdeden zararlı çıkan Filibe tarafı olmuştu. Lofça meclisinin 3 Kasım tarihli raporuna göre Filibe mutasarrıfı yeniden müzayede emrini uygulamaktan kaçınıyordu. Akçakiliselilerin köy ahalisinden Kanço'yu vekil olarak İstanbul'a gönderdiğini söyleyen mutasarrıf Turyan tarafından da aynı şeyi yapmasını istemişti. Ancak Lofça meclisi

48 Araziye öncelikli olarak satın alma hakkı olan kimseler. Köy halkından araziye ihtiyacı olan kimseler mahlûl kalan arazileri sırasıyla kız evlat, baba bir erkek kardeş, arazinin bulunduğu köyde oturuyor olmak şartıyla kız kardeş, baba, anne, müşterek ve arazi üzerinde mülk ağacı olan kimselerden sonra öncelikli olarak satın alma hakkına sahiptir. BOA, D.M.d, 37315/2.

49 "... tefrik ve taksiminde mazarrat olan arazi-i cesîme ile çiftlikât arazisinde hakk-ı tapu yalnız Kanunnâme-i mezkûrun [1858 Arazi Kanunnâmesi'nin] elli dokuzuncu maddesinde beyân olunan sekizinci dereceye kadar mu'teberdir". 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin ilgili maddesi köy ahalisini dokuzuncu derecede hakk-ı tapu sahibi olarak belirlemiştir. *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, s. 133, 115. Buna göre bahsi geçen köylerin hiçbirinin yaylaklar üzerinde herhangi bir öncelikli alım hakkı bulunmamaktadır.

50 "Bir malı değerinin altında bir bedelle satma veya değerinden fazla bir bedelle satın alma ve bu şekilde aldanma". Ali Bardakoğlu, "Gabn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul 1996, s. 268.

51 BOA, İ.MVL, 443/19716.

İstanbul'dan bu yönde bir emir gelmeden harekete geçmeyi doğru bulmamış, kararı Meclis-i Vala'ya bırakmıştı.⁵² Vekil göndermelerine gerek olup olmadığı konusundaki sorularına cevap defter emanetinden geldi. Kuruma göre vekil gönderilmesi faydasızdı, çünkü arazilerin gerçek kıymetleri en iyi mahallerinde anlaşılabilirdi. Ayrıca kanunen müzayedeye Akçakilise ve Turyanlılarla birlikte civar kaza ve köy ahalileri de katılabilirdi. Bu nedenle müzayedenin Loğça ve Filibe meclislerinde yapılması en doğru karardı.⁵³

Ne var ki Filibe tarafı bunun en iyi karar olduğu konusunda farklı düşünüyordu ve bu nedenle müzayedeye işini elinden geldiği kadar geciktirdi. Bununla birlikte 1862 Haziran ayı sonlarında merkezi idareye bir açıklama yapmak zorunda kalmışlardı. Açıklama nefis-i müdafaa ile başlıyordu. Buna göre meclis yetkilileri Akçakilise, Aşıklar ve Yeğenbeyli ahalilerinden söz anlar kimseleri getirterek durumu izah etmişti ancak ahaliyi yeniden müzayedeye konusunda ikna etmek hiçbir şekilde mümkün olmamıştı. Meclis aslına bakılırsa bu adamların haklılığından emindi. Yaylakların Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi'nin taksim ettiği şekliyle bırakılması için merkezi idareye onlar adına dil dökmelerinden anlaşılıyordu bu. Açıklamalarına göre anlaşmazlık Turyan ve Akçakilise eşrafi arasındaki çekişmeden kaynaklanıyordu. Aslında Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi duruşmasında hak yerini bulmuştu çünkü Deliklikaya Yaylağı zaten Akçakilise ahalisine aitti. Yaylağın duruşmada mahlul addedilmesinin sebebi köylünün yaylağın zamanında kendilerine satıldığını ve satış işleminin kuşaktan kuşağa intikal ettiğini gösteren belgeleri (*feraağ ve intikale dair senetleri*) ibraz edememesinden kaynaklanıyordu. Söz konusu senetler köyde çıkan bir yangında karye vekilinin evinde yanıp kül olmuştu. Diğer iki yaylak da aynı şekilde Aşıklar ve Yeğenbeyli köylerinden bazı kişilerin üzerine kayıtlıydı. Ancak bu kişiler geride erkek çocuk bırakmadan vefat ettiğinden bu yaylaklar da mahlul addedilmişti. Köylüler bu yaylakları Deliklikaya Yaylağı'nda olduğu gibi civar köylerin şahitlikleri sayesinde yeniden satın alabilmişlerdi. Meclis yetkilileri son olarak vekil göndermelerinin sebeplerini şöyle açıklıyordu. Akçakilise ahalisi çorbacı Kanço'nun bu iş için görevlendirilmesini defalarca gelip istemişlerdi. Müzayedenin mahallinde yapılmasının mümkün olmadığını düşünen meclis de bu nedenle çözümü İstanbul'da aramıştı.⁵⁴

Filibe kaza meclisi yetkilileri öngörülerinde haklılardı. Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi'nin yaptıkları taksimden memnun olan Akçakiliseliler yaylakların müzayedeye çıkarılmasını uzun bir süre engellemeyi başardılar. Nihayet bölgedeki siyasi gelişmelerin etkisiyle inatçı komşularından tamamen kurtuldular. 1878

52 BOA, A.MKT.MVL, 939/37.

53 BOA, A.MKT.MVL, 939/37.

54 BOA, A.MKT.MVL, 934/58.

Berlin Antlaşması Filibe ve Lofça kazalarını iki ayrı siyasi oluşumun parçası olarak birbirinden ayırdı.⁵⁵ Aradan geçen bu süre zarfında Turyanlıların neden sessiz kaldıklarını bilmiyoruz ancak ahalinin anlaşmazlığın sebep olduğu masrafları ödeyemeyecek kadar zor durumda olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. 19 Mart 1865 tarihli bir belgeye göre köyün sabık çorbacısı Petro ve şürekâsı dava süresince kendilerinden borç olarak aldıkları parayı geri ödemeyen ahalden şikayetçiydi.⁵⁶

Akçakilise ahali si Turyanlı komşularından kurtulmuş olarak Deliklikaya Yaylağı'nı kullanmaya ve müzayede emrini yok saymaya bir süre daha devam ettiler. Ahali bu konuda muhtemelen ellerinde yaylağın 80 bin kuruşa kendilerine ihale edildiği yönünde bir belge bulunmasına güvenmişti. Ancak varlığıyla rahatladıkları söz konusu belge şimdi kaybolmuştu. Derhal harekete geçtiler ve merkezi idareden belgenin ikinci bir kopyasının gönderilmesini talep ettiler.⁵⁷ Böylelikle Deliklikaya Yaylağı yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra merkezi idarenin tekrar gündemine girmiş oldu. Bununla birlikte Akçakiliseliler için artık korkacak bir şey kalmamıştı. Müzayede emrinin uygulanmadığını bu yeni taleple öğrenen merkezi idare durumdan rahatsız olmamıştı. Sonuçta Turyan Köyü artık Bulgaristan Prenslığı'nin bir parçası olarak sahneden çekilmişti ve ortada yaylakları isteyen başka kimse görünmüyordu. Yaylağın Akçakiliselilerde kalması *madelet gereği* görüldü ve böylelikle günün sonunda kazanan onlar oldu.⁵⁸

Sonuç Yerine: Deliklikaya Olayının Ortak Araziler Üzerindeki Mülkiyet Haklarının İnşası Açısından Değerlendirilmesi

Akçakilise ve Turyan köyleri arasındaki yaylak anlaşmazlığı ortak arazilerin yönetim ve kullanım pratiklerinde yaşanan dönüşümü takip edebilmemize imkan veren az sayıdaki anlaşmazlık vakasından biridir. Bahsi geçen anlaşmazlıkla ilgili arşiv kayıtları yaklaşık çeyrek asır boyunca devam eden olaylar silsilesini, arada “sessizlik dönemleri” diyebileceğimiz fasılalara rağmen, ayrıntılı bir şekilde

55 Filibe sancağı 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre özerk Bulgaristan Prenslığı'nin sınırları içerisinde kaldı. Ancak prensliğin Rus nüfuzunun Bulgaristan yoluyla Ege Denizi'ne inmesine olanak sağlayacak şekilde geniş tutulan sınırları İngiltere ve diğer Avrupalı devletleri harekete geçirdi. Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan Prenslığı'nin sınırları daraltıldı. Bu yeni düzenlemeye göre Filibe ve İslimye sancakları üzerinde Şarkî Rumeli adıyla özerk bir vilayet kuruldu. Aşkın Koyuncu, “Şarkî Rumeli Nüfusu”, s. 179-180. Lofça ise -o tarihlerde Tuna Vilâyeti'ne bağlı Tırnova Sancağı'nin bir kazası olarak- Bulgaristan Prenslığı'nin bir parçası olmaktan kurtulamadı. Koyuncu, “a.g.m.”, s. 677-678; Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Bulgaristan Prenslığı'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası”, *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (ed.) Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 107.

56 BOA, MVL, 465/4.

57 BOA, İ.DH, 1295/102144 (R. 20 Teşrinievvel [12]99 / M. 1 Kasım 1883)

58 BOA, A.DVNSAHR.d, 85/98 (H. 3 Safer [1]301 / M. 4 Aralık 1883)

aktarmaktadır. Bunun yanı sıra belgeler bizi benzer vakalarda her daim göremediğimiz *nihai sona* da ulaştırmaktadır. Deliklikaya anlaşmazlığı bu yönüyle ortak araziler üzerindeki mülkiyet haklarının idari düzenlemeler ve yerel müdahiller aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Deliklikaya anlaşmazlığının mülkiyet haklarının inşası açısından tahlil edilmesine Osmanlı adli sisteminde meydana gelen dönüşümle başlamak yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar halkın şikayetlerini kabul eden birden fazla mercii bulunmaktaydı. Devletin yasama yürütme ve yargı erkinden oluşmuş en üst kurumu olan Divan-ı Hümayun ile veziriazama bağlı çeşitli divanlar haksızlığa uğradığını düşünen kişiler için bir başvuru mercii olarak da hizmet vermekteydi. Tebaa imparatorluk merkezinde bulunan bu divanların yanı sıra bir ara basamak mahiyetinde olan eyalet ve sancak divanlarına da başvurabilmekteydi. Son olarak bir ilk başvuru mercii olmasının yanı sıra gerektiğinde şikayetlerin Divan'a ulaşmasına aracılık eden kadı mahkemeleri bulunmaktaydı.⁵⁹ Ahali mâlik olduğu ya da tasarruf ettiği arazilerle ilgili bir anlaşmazlık durumunda bu kurumlardan birine sözlü ve yazılı bir şekilde müracaat edebilirdi.

Arazi anlaşmazlıklarının hukuki çözüm yolları konusundaki bu mekanizma on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren idari ve adli alanlarda yapılan bir dizi düzenleme sonucunda dönüşüme uğradı. Bu alanda atılan ilk adım 1840'ta Muhassıllık Meclisleri olarak kurulan ve devam eden on yılda farklı isimlerle kurumsallaşan yerel meclislerin emlak yönetimi ve vergilendirme alanlarında yetkilendirilmesi oldu. Yerel meclisler ayrıca mal ve emlak anlaşmazlıkları konusunda yargılama yetkisine de sahip olarak mülkiyet haklarının inşasında önemli bir rol oynamaya başladılar.⁶⁰ 1864 Vilayet Nizamnamesi arazi anlaşmazlıkları konusundaki yargı yetkilerini yeni kurulan nizamiye mahkemelerine devredince bu rolleri sınırlandı, ancak yerel meclisler merkezi düzenlemelerin yereldeki yorumlayıcısı ve uygulayıcısı olarak emlak yönetimi üzerindeki güçlerini sürdürmeye devam ettiler.⁶¹

59 Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikayet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2016, ss. 29-46.

60 Kaza merkezleriyle livâların merkez kazalarında bulunan bu meclisler esasen bir mahkeme olarak kurulmamış, yargılama görevleri 1840 tarihli Ceza Kanunu ile bunlara yüklenmiştir. M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, İstanbul 2007, s. 185. İlgili kanunun 4. Fasıl 1. ve 2. maddeleri mal ve emlak tasarrufu davalarına ilişkin olup taarruz ve tasallut durumlarında uygulanacak hükümleri ihtiva etmektedir. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986), s. 814.

61 Yücel Terzibaşoğlu, "A Very Important Requirement of Social Life: Privatization of Land, Criminalisation of Custom, and Land Disputes in the Nineteenth-Century Anatolia", *Les Acteurs Des*

Nizamiye mahkemeleri 1864'ten itibaren arazi davalarının görülmesinde tek yetkili mercii olarak ortak arazilerle ilgili tasarruf ve sınır anlaşmazlıklarıyla da ilgilendiler. Ancak yüzyılın sonlarında, en azından Rumeli bölgesi için, nizamiye mahkemelerinin sayıları giderek artan anlaşmazlıklara cevap verebilme kabiliyeti tartışmalı bir duruma geldi. 1903 yılı başlarında Rumeli Vilayât-ı Şahane Müfettişi ortak arazi anlaşmazlıklarının bölgede dikkat çekecek bir seviyeye geldiğini söylüyor ve merkezi idareden bu konuda bir çözüm yolu bulunmasını istiyordu. Müfettişe göre mahkemelerde davaların sonuca bağlanması oldukça uzun sürüyor, verilen hükümlerse tarafları tatmin etmiyordu.⁶²

Merkezi idarenin devam eden üç aydaki mesaisi nizamiye mahkemelerinin ortak arazi anlaşmazlıklarının çözümünde yetersiz kaldığını tasdik eder mahiyettedir. Konu Meclis-i Vükelâda müzakere edilmiş⁶³ ve sonunda Rumeli bölgesinde henüz bir hükme bağlanmamış ortak arazi anlaşmazlıklarının⁶⁴ idari bir görevli ile Defter-i Hakani ve orman bakanlıklarına bağlı birer memur tarafından çözümlenmesine karar verilmişti. Karara göre bu memurlar önce anlaşmazlık bölgesini inceleyecek, daha sonra çevrede bulunan köylerin ihtiyaçları ve teamüller doğrultusunda bir hükme varacaklardı. Taraflar verilen hükme razı gelmezlerse anlaşmazlık vilayet meclisinde yeniden görülebilecekti.⁶⁵ Bu son ifade ortak arazilerin kaderini belirleme konusunda yerel meclisleri yeniden sahneye davet etmekteydi.

Delilikaya anlaşmazlığı ortak araziler üzerindeki mülkiyet haklarının merkezi ve yerel kurumların işbirliğinden oluşan bir mekanizma yoluyla inşa edildiği bir dönemde meydana gelmişti. Bu, yerel meclislerin süreçte oldukça etkin oldukları bir dönemdi. Nizamiye mahkemeleri henüz ortada yoktu ve söz konusu meclisler yerel bilgiye hızlıca ulaşma açısından avantajlı ancak bu bilgiyi grup çıkarları açısından yorumlama ve merkezi idareye aktarma tehlikesine sahip kurumlar olarak ortak arazilerin kaderinde belirleyici roller oynamaktaydılar. Bununla birlikte bu kurumlar çözüm sürecinin mutlak anahtarı değillerdi. Delilikaya olayında görüldüğü üzere merkezi idare bu konuda sahayı tamamen onlara bırakmamıştı.

Transformations Foncières Autour de la Méditerranée au XIXe Siècle, (ed.) Vanessa Gueno et Didier Guignard, Karthala and the Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, 2013, p. 28.

62 BOA, TFR.I.A, 4/399.

63 BOA, BEO, 2040/152931.

64 Gerek müfettişin şikayetinde gerekse konuyla ilgili merkezi kurumlardan çıkan belgelerde günümüzde kullanılan anlamıyla aslında bir "ortak araziden" bahsedilmemektedir. Söz konusu belgeler "mera ve baltalıklar" üzerinedir. Bununla birlikte 2 Mart 1904 tarihli bir belgeye göre Kalkandelen kazasına bağlı iki köy arasındaki bir mera ve "yaylak" anlaşmazlığının idare meclisince görülmekte olması köylüler tarafından ortaklaşa kullanılan yaylakların da bu kapsamda değerlendirildiğini göstermektedir. BOA, TFR.I.KV, 53/5521.

65 BOA, TFR.I.UM, 2/136.

Deliklikaya anlaşmazlığı yerel meclislerin önüne doğrudan düşen bir vaka da değildi. Olayla ilgili ilk şikayet klasik dönemde olduğu gibi öncelikle merkezi bir kuruma, Divân-ı Hümayûn'a, yapılmış, konu mahalline buradan havale edilmişti. Merkezi hükümet anlaşmazlığı yerel yetkililere yönlendirirken kendisinden bekleneni de yapmış, şikayetçi tarafın talebi üzerine bölgeye bir mübaşir (İbrahim Nazif Efendi) göndermişti. Mübaşirden beklenen yerel idarecilerin yardımıyla anlaşmazlığı bir sonuca bağlamaktı. Ancak Lofça ve Filibe kaza meclisi yetkilileri anlaşmazlık mahallinde yapılan duruşmada mübaşirin işini kolaylaştırmak şöyle dursun durumu daha da karmaşık bir hale getirdi. Bu nedenle merkezi idare olaya ikinci müdahalesinde benzer bir durumun ortaya çıkmasını engellemek üzere farklı bir strateji izlemeye karar verdi. Bu kez yerel sesler tamamen kısıldı. Nitekim işin hakikatini ortaya çıkarmakla görevlendirilen Ali Şefik Bey ve Abdülaziz Efendi ikinci duruşmada yalnızca resmi belgeler ve köy ahalisinin ifadeleri doğrultusunda hareket ettiler. Bu kez duruşmada ne naip efendiyi kendisine uymak zorunda bırakacak kadar sindirmiş olan Lofça kaza müdürü Osman Ağa ne de tartışmalı arazinin vakıf malı olduğuna merkezi idareyi inandırmak için dil döken Filibe meclis azaları vardı. Duruşmada yerel idareci sınıfından tek bir kişi, Vidin eyalet meclisi üyesi Hacı Rüstem Ağa vardı ki, o da köylünün haksız müdahalesine karşı devletin haklarını savunmak üzere merkezi idare tarafından davacı olarak tayin edilmişti.⁶⁶

Yerel idareciler Deliklikaya Yaylağı'nın kaderini belirleyen ikinci duruşmaya müdahil olamasalar da devam eden süreçte belirleyici bir rol oynamayı sürdürdüler. Gerek anlaşmazlığın yol açtığı şiddet olaylarında gerekse müzayede kararının uygulanması sürecinde kendi taraflarının ateşli bir savunucusu olmaya devam ettiler. Şiddet olaylarının soruşturulmasında saha zaten tamamen onları bırakılmıştı. Lofça tarafının soruşturma konusundaki gönülsüzlüğü ya da Filibe tarafının tek taraflı bir tahkikata girişme cesareti de işte bu geniş hareket alanından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte güçlerinin asıl boyutu müzayede kararı sonrasında kendini göstermişti. Karardan memnun olmayan Filibe tarafı muhataplarına yarayacağını düşündüğü yeni hükmü ne yapıp edip uygulatmamayı başarmıştı. Sonunda talihin de yardımıyla fiiliyattaki durumu merkezi idareye kabul ettiren onlar olmuştu.

Deliklikaya anlaşmazlığı ortak araziler üzerindeki hak mücadelelerinin kızıştığı bir dönem ve coğrafyada mücadelenin araçlarını ortaya koyması bakımından ayrıca önemlidir. Hatırlanacağı üzere anlaşmazlık mahalli ile ilgili karmaşa

66 BOA, A.MKT.MVL, 118/52.

başlangıçta arazinin türü ile ilgilidir. Akçakilise ahalisine göre anlaşmazlık mahalli köylerinin resimli yaylağı olup vakıf arazisidir. Turyan ahalisi ise arazinin kadim meraları olduğunu iddia etmektedir. Tarafların sahabetlerine kanıt olarak ileri sürdükleri araçlar iddialarına paralel bir şekilde farklılık göstermektedir. Hatırlanacağı üzere Turyan tarafı İbrahim Nazif Efendi duruşmasında yazılı kanıt olarak içeriği hakkında bilgi sahibi olamadığımız bir ferman öne sürerken Akçakilise tarafı vakfın vakfiyesini delil olarak sunmuştur. Akçakilise tarafı bu duruşmadan galip olarak ayrılrsa da Ali Şefik Bey'in yaptığı tahkikatta arazinin vakıf arazisi değil miri arazi olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında taraflar ikinci duruşmada da bir takım belgeler sunmuş ancak bunlar yetkililer tarafından güvenilir bulunmamıştır.⁶⁷ Bununla birlikte Akçakiliseliler arazi üzerindeki haklarını kaybetmemişlerdir. Arazinin resimli yaylak olarak köylerine tahsis edildiğini gösteren senetler bir yangında kaybolmuş olsa da Defterhane kayıtları iddialarını doğrulamaktadır. Merkezi kayıtların yanı sıra Akçakiliselilerin imdadına yetişen bir başka unsur daha vardır: yerel hafıza. Duruşmada civar köy ahalilerinin tanıklıkları yaylağın yeniden kendilerine tahsis edilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Böylece sahabetleri merkezi ve yerel bilginin örtüşmesi sayesinde onaylanmıştır.

Resmi kayıtların merkezi ve yerel versiyonlarının aynı anda ulaşılabilir olmasının önemi Deliklikaya olayında daha geç bir tarihte bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Ali Şefik Bey tahkikatında Akçakiliseliler, tarafların iddialarının resmi belgelere dayanmasının ne kadar belirleyici olabileceğini bizzat görmüşlerdir. Bu nedenle yaylağın kendilerine tefviz edildiğini belirten emriyi kaybettiklerinde eski senetlerin yanması olayında olduğu gibi rahatça uyuyamamışlar, merkezden derhal emrin bir kopyasını istemişlerdir. Görünüşte ortada yeni bir anlaşmazlık vakası yoktur, ancak ahali bu kez testi kırılmadan önlem almak istemiş gibidir. Akçakilise ahalisinin talebinin diğer bir ilginç yönü de merkezi idarenin müzayede kararının yerelde uygulanmadığını bu talep sayesinde öğrenmesidir. Bu durum merkezi idarenin emirlerinin yerelde her zaman karşılık bulamayabileceğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Deliklikaya anlaşmazlığında taraflar resmi belgeler ve civar köy ahalilerinin şahitlikleri gibi ortak arazi anlaşmazlıklarının tipik ispat yöntemlerine ek olarak çeşitli argümanlara da başvurmuşlardır. Turyanlılar Deliklikaya mücadelesinde ortak arazi anlaşmazlıklarında sıklıkla karşımıza çıkan ve *mabrumiyet ve örtülü*

67 "... tarafeynin sened olmak üzere mukaddema istihsal etmiş oldukları ilâmatın mealleri dahi yekdiğerine mübâyin olarak ihticâca salih olmadığına binâen ..." BOA, A.MKT.MVL, 118/2.

*tehdit ve acındırma tezi*⁶⁸ olarak adlandırılabilir bir yöntem başvurmaya tercih ederken Akçakiliseliler haklılıklarını *mesafe tezi* ile ispatlamaya çalışmışlardır. İddialarına göre anlaşmazlık mahalli karşı tarafa, mera tahsisine aykırı olacak şekilde uzaktır. Ortak arazi anlaşmazlıklarında arazinin yerleşim yerine olan uzaklığı resmi evraklar ya da şahitlerin ifadesi kadar belirleyici olmasa da yetkililer tarafından dikkate alınan bir husustur. Klasik dönem eyalet kanunnameleri meraların yerleşim yerlerine uzaklığını köyler için bir mil, kasabalar içinse bir buçuk mille sınırlandırmıştır.⁶⁹ Deliklikaya vakasında anlaşmazlık mahalli her iki taraf için de söz konusu sınırlar dahilinde değildir. Bu durum arazinin resimli yaylak olduğunu iddia eden Akçakilise tarafı için zaten sorun değildir, ancak Turyanlıların mera iddialarına gölge düşürmektedir. Bununla birlikte mesafe tezi yaylağa fiziksel erişimi daha zor olan Akçakiliselilerin aleyhine işlemiştir. Hatta merkezi idare müzayede kararının isabetini açıklarken Akçakiliselileri tam da bu iddialarından vurmıştır.

Deliklikaya vakası ortak araziler üzerindeki mücadelenin aktörleri ve araçları hakkında olduğu kadar sebepleri hakkında da fikir yürütmemize imkan tanımaktadır. Hatırlanacağı üzere bu tür anlaşmazlıklar bölgede yetkililerin dikkatini çekecek ölçüde artış göstermiş ve nihayetinde bu durum bölgeye özel idari ve hukuki düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Araştırmalar bölgede ortak arazi anlaşmazlıklarını tetikleyen unsurlar hakkında bütüncül değerlendirmeler yapmamıza imkan verecek seviyeden uzak olsa da Deliklikaya örneği üzerinden bazı ipuçları yakalanabilir. Deliklikaya olayında aktörler anlaşmazlığın ekonomik, demografik ve sosyal olmak üzere üç farklı veçhesine işaret etmektedir. 1857 yılı başlarına ait bir rapor anlaşmazlığın ekonomik sebeplerinden bahsetmektedir. Midhat imzasıyla Meclis-i Vala'ya gönderilen ilgili rapora göre Akçakilise tarafı bölgede toprağın kıymetlenmesi nedeniyle komşularına ait meraya göz dikmişlerdi. Midhat Bey'in yanlı bakışının nedenini şimdilik bilmiyoruz ancak kendisi iki konuda yanılmaktaydı. Öncelikle arazi Turyan köyünün merası değildi, ikinci olaraksa zımnen aç gözlülükle suçladığı Akçakiliseliler aslında bu araziye komşularından daha muhtaç bir durumdaydı. Temettuat verilerine göre köyde bulunan yaklaşık 700 hanenin yalnızca yüzde sekizi hayvanlarını otlatacak bir otlığa sahipti. Hane başına düşen otlakların ortalama büyüklüğü ise 2 dönümden

68 Anlaşmazlığa taraf olanların anlaşmazlık mahallinden başka ellerinde bir arazi olmadığını ve bunun kaybedilmesi durumunda bireysel ve/veya toplumsal zarar uğrayacaklarını iddia etmeleri.

69 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, C. 8, Cihan Matbaası, İstanbul 1994, s. 117; aynı eser, C. 9, İstanbul 1996, s. 502. I. Ahmed'in Kânun-i Osmânî'sinde bir mil "avret er farkolunmayan yer", yani karşıdan görünen kimsenin kadın mı erkek mi olduğunun fark edilemeyeceği mesafe olarak tanımlanmıştır. Aynı eser, C. 9, s. 502.

azdı. Böyle bir tabloda tüm köy için hayvan başına 0,06 dönüm⁷⁰ (56,5 m²) otlak düşmekteydi.⁷¹ Turyan köyünde ise tablo çok daha iyimserdi. Köyde kaydına ulaşabildiğimiz 169 hanenin yalnızca üç tanesi bir otlaktan yoksundu. Geri kalan haneler toplamda 750 dönümden fazla otlığa sahipti. Hane başına düşen ortalama otlak miktarı ise 4,5 dönüme ulaşıyordu. Turyan köyünde hayvan sayısı daha fazlaydı, bununla birlikte köyde hayvan başına 0,33 dönüm (309 m²) otlak düşmekteydi ki bu miktar komşularınınkinden beş kat daha fazlaydı. Buna rağmen yetkililere seslenirken mahrumiyet tezini ileri süren ilginç bir şekilde onlar olmuştu. Midhat Bey'in anlaşmazlığın asıl nedeni olarak sunduğu toprağın kıymetlenmesi meselesine gelince, bu iddia reel durumla örtüşüyordu. Batı Avrupa ile ticari ilişkilerin artması ve politik istikrarın tesisi bölgede toprağın değerini yükseltmişti. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren topraklar Hristiyan alıcıların ellerine geçmeye başladı. Trend köylüyü ovalardaki miri topraklar üzerinde yeniden iskan etmeye çalışan hükümet tarafından da desteklenmekteydi.⁷²

Deliklikaya anlaşmazlığının demografik yönüne işaret eden bilgiler olayın ekonomik veçhesinde olduğu gibi yine dolaylı bir müdahilin ifadeleri aracılığıyla bize ulaşmaktadır. Hatırlanacağı üzere muhasebe-i ceride memurlarından Refik Bey tasarrufunda bulunan Etliburun ve Uzunburun adlı yaylakların Turyan ahalisine bırakılmasından şikayetçi olmuş, ancak yaylakları köylüye bir bedel mukabilinde satabileceğini belirtmişti. Refik Bey'in bu alicenap tavrı Turyan ahalisinin içinde bulunduğu durumla yakından alakalıydı. İfadesine göre köyde nüfus artışıyla birlikte araziye duyulan ihtiyaç da çoğalmıştı. Turyan köyüne ait Temettuat sayımları köyün 1845 yılında otlak mevcudiyeti açısından Akçakilise köyüne göre daha iyi bir durumda olduğuna işaret etse de eldeki veriler nüfus artışına dair bir çıkarımda bulunmaya imkan tanımamaktadır. Bununla birlikte 1857 yılı başlarında köyden 1500 haneyi müteceviz cesim bir köy olarak bahsedilmesi ya da ahalinin Deliklikaya Yaylağı'na ek olarak Aşıklar ve Yeğenbeyli köylerine tefviz edilen yaylaklara da talip olması Refik Bey'in ifadelerini desteklemektedir.

Deliklikaya olayının sosyal sebeplerine gelince, Filibe kaza meclisinin 1862 tarihli raporu olayı bir eşraf mücadelesi olarak sunmaktadır. Rapora göre anlaşmazlık iki köyün eşrafi arasındaki çekişmeden kaynaklanmaktadır. Ancak belgelerde ne bu çekişmenin sebepleri hakkında bir bilgi mevcuttur, ne de eşrafın sesi

70 Bir dönüm 917 metrekare olarak hesaplanmıştır. Feridun Emecen, "Dönüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul 1994, s. 521.

71 Köyde 1500'e yakın küçükbaş ve 224 adet büyükbaş hayvana karşılık 102 dönüm mera bulunmaktadır. Öncel, *a.g.t.*, s.101.

72 Palairret, *a.g.e.*, ss. 43-46.

ahalininkinden ayrışmaktadır. Eşrafın bilgilendirilme amaçlı huzura çağırılması gibi yetkililer tarafından öne çıkarıldığı bazı sahneler vardır, ancak bu durumda bile anlaşmazlığın eşrafın değil ahalinin arasındaki soğukluk ve çekişmeden (*bürüdet ve münakaşa*) kaynaklandığı belirtilmiştir. Deliklikaya vakasında toplumsal çekişmenin anlaşmazlığın sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu meselesi net değildir ancak ortak arazi anlaşmazlıklarının köyler arasındaki ilişkileri etkilediği muhakkaktır. Bahsi geçen döneme ait arşiv kayıtları bu tür anlaşmazlıklardan yakınan köylülerin ya da mahalli yetkililerin şikayetleriyle doludur. Deliklikaya vakası bu anlaşmazlıklardan yalnızca biridir ve daha niceleri ortak arazilerin yönetim ve kullanımını meselesiyle alakadar olacak araştırmacılarını beklemektedir.

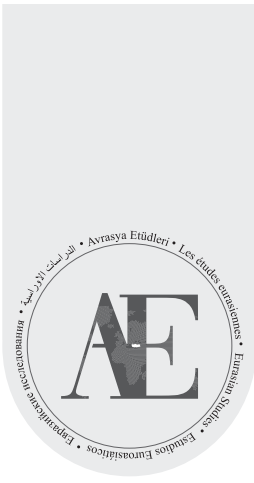
KAYNAKÇA

- BOA, Sadâret Dîvân Kalemî Evrakı (A.DVN), 153/28
- BOA, Sâdâret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL), 105-9; 118-52
- BOA, Sadâret Umum Vilâyet Evrakı (A.MKT.UM), 293-39; 339-47; 347-90; 449-76; 466-2
- BOA, Bâbîâli Evrak Odası (BE0), 2040-152931.
- BOA, Bâb-ı Defterî (D.M.d), 37315/2
- BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 1295-102144;
- BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 381-16708; 443-19716
- BOA, Maliye Nezâreti Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d.), 15558
- BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL), 465-4; 902/55; 919/ 78; 921/26; 934-58; 939-37
- BOA, Rumeli Müfettişliği Sadâret Evrakı (TFR.I.A), 4-399
- BOA, Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV), 53/5521.
- BOA, Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM) 2-136.
- BOA, Rumeli Ahkâm Defteri, nr. 85, sayfa no-belge no: 98-233.
- Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Def'a 1, Tuna Vilâyeti Matbaası, 1285.
- Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Def'a 7, Tuna Vilâyeti Matbaası, 1291.
- Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.
- _____, *Osmanlı Kanunnameleri*, C. 8-9, Cihan Matbaası, İstanbul 1994 ve 1996.

- Aydın, Mahir, "Tatarpazarlığı", *The Ottoman State and Societies in Change*, (ed.) Hayashi Kayoka, Mahir Aydın, Kegan Paul, Londra 2004, pp. 77-105.
- Bardakoğlu, Ali, "Gabn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XIII, 1996, pp. 268-273.
- Birben, Üstüner ve Yusuf Güneş, "The Cibal-i Mübaha: A Special Type of Forest Available for Public Use in the Ottoman Empire Period", *15th International Symposium on Legal Aspects of European Sustainable Development*, Technical University Faculty of Forestry, Albania 2014, ss. 26-32.
- Blomquist, William ve Elinor Ostrom, "Institutional Capacity and the Resolution of a Commons Dilemma", *Policy Studies Review*, Cilt 5, Sayı 2, 1985, pp. 383-394.
- Choe, Hyun ve Sun-Jin Yun, "Revisiting the Concept of Common-Pool Resources: Beyond Ostrom", *Development and Society*, Cilt 46, Sayı 1, 2017, pp. 113-129.
- Cin, Halil ve Mehmet Handan Surlu, *Türk Hukukunda Mera, Yaylak ve Kışlaklar*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000.
- Demsetz, Harold, "Toward a Theory of Property Rights", *American Economic Review*, Cilt 57, Sayı 2, 1967, pp. 347-359.
- Dursun, Selçuk, "Çevresel (Ekolojik) Tarih Lensinden Osmanlı Tarihine Yeniden Bakmak", *20th CIEPO Symposium: New Trends in Ottoman Studies*, Crete University Press, Rethymno 2012, pp. 56-69;
- _____, "Dispossession by Concession: Forests Commons in the Ottoman Empire and Early Turkish Republic", *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*, (ed.) Onur İnal, Yavuz Köse, The White Horse Press, Cambridge 2019, pp. 260-284;
- Emecen, Feridun, "Dönüm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt IX, 1994, s. 521.
- Ersoy, Neriman, "XIX. Yüzyılda Filibe Şehri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 45-46.
- Fung, Archon, *Empowered Participation*, Princeton University Press, 2004.
- Gibson, Clark C. ve diğerleri, "The Concept of Scale and the Human Dimension of Global Change: A Survey", *Ecological Economics*, Cilt 32, Sayı 2, 2000, p. 217-239.
- Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hacısalıhoğlu, Neriman Ersoy, "Bulgaristan Prensiği'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (ed.) Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 107-118.
- Hardin, Garret: "The Tragedy of the Commons", *Science*, Cilt 162, Sayı 3895, 1968, pp.1243-1248.
- Ianeva, Svetla, "Samokov: An Ottoman Balkan City in the Age of Reforms", *The Ottoman State and Societies in Change*, (ed.) Hayashi Kayoka, Mahir Aydın, Kegan Paul, Londra 2004, pp. 47-76.
- Kenanoğlu, M. Macit: "Nizâmiye Mahkemeleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXIII, 2007, ss. 185-188.

- Koyuncu, Aşkın, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdleri*, C. 44, 2013, ss. 177-208.
- Koyuncu, Aşkın, "Tuna Vilayeti'nde Nüfus ve Demografi", *Turkish Studies*, Vol. 9/4, 2014, ss. 675-737.
- LEWIS, T. R. ve J. Cowens, *Cooperation in the Commons: An Application of Repetitious Rivalry*, University of British Columbia, Vancouver 1983.
- Ostrom, Elinor, *Governing the Commons*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Öncel, Fatma, "Proto-Industrialization in the Mid-Nineteenth-Century Balkan Countryside: Textile Manufacturing in Villages of Plovdiv", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Özgür, M. Erdem ve Şule Gündüz, "Commons: An Overview", *Archivum Ottomanicum*, Cilt 34, 2017, pp. 63-70.
- Palaret, Michael, *The Balkan Economies, 1800-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- Sivridağ, Abdullah ve diğer. *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2014.
- Stevenson, Glenn G., *Common Property Economics, A General Theory and Land Use Applications*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Tanır, Engin Deniz, *The Mid-Nineteenth Century Ottoman Bulgaria from the Viewpoints of the French Travelers*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Terzibaşoğlu, Yücel, "A Very Important Requirement of Social Life: Privatization of Land, Criminalisation of Custom, and Land Disputes in the Nineteenth-Century Anatolia", *Les Acteurs Des Transformations Foncières Autour de la Méditerranée au XIXe Siècle*, (ed.) Vanessa Gueno et Didier Guignard, Karthala and the Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, 2013, pp. 25-47.
- Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikayet Mekanizması ve İşlevi Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2016.
- Welch, W. P., "The Political Feasibility of Full Ownership Property Rights: The Cases of Pollution and Fisheries", *Policy Sciences*, Cilt 16, 1983, pp. 165-180.

TURKEY'S CONTRIBUTION TO PEACE AND STABILITY IN THE BALKANS: ASSESSING THE TURKISH MILITARY CONTINGENT IN BOSNIA-HERZEGOVINA UNDER THE STABILIZATION FORCE (SFOR) MISSION (1996-2004)

TÜRKİYE'NİN BALKANLAR'DA BARIŞ VE İSTİKRARA KATKISI: İSTİKRAR GÜCÜ (SFOR) MİSYONU KAPSAMINDA BOSNA-HERSEK'TEKİ TÜRK ASKERİ BİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1996-2004)

YASİN COŞKUN*

ABSTRACT

This article examines the activities of the Turkish military contingent in the multinational peacekeeping force SFOR, which was formed under the leadership of NATO and served in Bosnia-Herzegovina between the years of 1996-2004. During the 8-year period, the Turkish contingent fulfilled many duties to ensure a lasting peace and security in Bosnia-Herzegovina. The activities of the Turkish contingent in Bosnia-Herzegovina are of interest to scholars for several reasons, but particularly because of humanitarian aid, reconstruction works, health services and activities, which were aimed at ensuring security in the country. This article presents new evidence to support the hypothesis that Turkish aid was welcomed by Bosniak communities because of shared cultural heritage and widespread trust. Turkish troops helped the Bosnians with the funds they formed among themselves, apart from international aid. The health service was provided to local people in the hospital established by the Turkish contingent. An intense effort was made to rebuild the buildings and bridges destroyed during the war. The roads in bad condition were repaired and the settlements were connected to each other. The Turkish contingent carried out information activities in the area where it was operating, about mines and other explosives.

Keywords: the Balkans, Bosnia-Herzegovina, the Bosnian War, Turkey, SFOR

ÖZET

Bu çalışma NATO önderliğinde oluşturulan ve 1996-2004 yılları arasında Bosna-Hersek'te görev yapan çok uluslu barış gücü SFOR'da yer alan Türk askeri birliğinin faaliyetlerini incelemektedir. 8 yıllık görev süresi boyunca Türk birliği Bosna-Hersek'te kalıcı barış ve güven ortamının sağlanması için birçok görevi yerine getirmiştir. Türk Birliği'nin Bosna-Hersek'teki faaliyetleri, başta insani yardım, yeniden yapılanma çalışmaları, sağlık hizmetleri ve ülkede güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu makale, ortak kültürel mirasları ve birbirlerine güvenleri nedeniyle Türk yardımının Boşnak toplulukları tarafından memnuniyetle karşılandığı hipotezini desteklemeye yönelik yeni kanıtlar sunmaktadır. Türk birliği askerleri uluslararası yardımlardan ayrı olarak kendi aralarında oluşturdukları fonla Bosnalılara yardım etmişlerdir. Türk birliği tarafından kurulan hastanede yerel halka sağlık hizmeti sunulmuştur. Savaş esnasında yıkılan binaların ve köprülerin yeniden inşası için yoğun bir çaba içerisine girilmiştir. Bozulan yollar onararak yerleşim yerlerinin birbirleri ile bağlantılarının kurulması sağlanmıştır. Türk birliği görev yaptığı bölgede halkı mayınlar ve diğer patlayıcı maddelere karşı bilgilendirme çalışmaları yürütmüştür.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Bosna-Hersek, Bosna Savaşı, Türkiye, SFOR

* Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

ORCID ID: 0000-0002-8151-7874

Makale Atfı Bilgisi: COŞKUN Yasin, (2021). Turkey's Contribution To Peace And Stability In The Balkans: Assessing The Turkish Military Contingent In Bosnia-Herzegovina Under The Stabilization Force (SFOR) Mission (1996-2004), *Avrasya Etüdüleri*,

Gönderim Tarihi: 03.12.2020 Kabul Tarihi: 27.04.2021

Introduction

Yugoslavia was a federal republic consisting of different religions and nations. Josip Broz Tito, the first president of the republic, guided and led Yugoslavia's political life.¹ After Tito's death in 1980, a collective presidency was implemented. In this process of transition, conflicts in the economic and political fields between the republics of Yugoslavia increased. With Slobodan Milosevic's election as the President of Serbia in 1989, Serbian nationalism became dominant within the Federation.² This situation led to the emergence of ethnic conflicts in Yugoslavia and accelerated the process of collapse of the union. A series of civil wars took place in Yugoslavia as the country fell apart. The countries forming the Federation were uncomfortable with Slobodan Milosevic's imposition of a centralist structure on the whole of Yugoslavia. They advocated a weak federation structure in a way that they preserved their independence. This divergence between Serbia and other republics initiated secession from Yugoslavia. First, in 1991 Slovenia and Croatia declared their independence. Afterwards, a referendum for independence was held in Bosnia-Herzegovina between 29 February and 1 March in line with the decision taken by the parliament. As a result of this referendum, boycotted by the Bosnian Serbs, Bosnia-Herzegovina became an independent country.³ On April 5, 1992, the government of the Republic of Bosnia-Herzegovina declared its independence. The following day, the USA and European countries recognised the independence of Bosnia-Herzegovina. Open conflicts started in the country after the independence decision.

In fact, the United Nations had foreseen the possible conflicts as Yugoslavia was falling apart. Thus, on September 25, 1991, the United Nations Security Council adopted Resolution 713, which imposed an arms embargo on all former Yugoslav territories.⁴ However, the Bosnian Serbs were not greatly affected by this decision. Yugoslav Armed Forces, under the control of Serbia, armed the Bosnian Serb militias, which had declared their independence. The Serbs, who were superior in terms of weapons, launched attacks within Bosnia-Herzegovina. Bosnian

1 Tahir Kodal, "Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Vol. 34, No 98, 2018, p. 415.

2 Ivo Banac, "Nationalism in Serbia", Günay Göksu Özdoğan and Kemali Saybaşı (eds.), *Balkans: A Mirror of The New International Order*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1995, pp. 149-150., Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, No 1, 2012, p. 26.

3 İlker Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 1, No 1, 2001, p. 14.

4 *United Nations Security Council Resolution (UNSCR)*, 25 September 1991, Res. 713, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713> (date of access: 19.08.2020).

Serbs occupied around 70 percent of the country's territory within a few months with the help of Belgrade.⁵

Upon this, the United Nations Security Council expanded the mandate of the United Nations Protection Force (UNPROFOR), which was established by resolution 743 on February 21, 1992⁶ and located in Croatia⁷, to include Bosnia-Herzegovina in June 1992.⁸ On May 6, 1993, with a decision taken by the UN Security Council, Sarajevo, Gorazde, Srebrenica, Tuzla, Žepa and Bihać regions were declared as "safe areas".⁹ It aimed to protect these regions from any attack. However, UNPROFOR was not successful in preventing the attacks. NATO had begun to be actively involved in the conflicts in Bosnia-Herzegovina and air strikes were carried out on Serbian targets.¹⁰ With the Dayton Agreement signed between the parties on December 14, 1995, the war in Bosnia ended.¹¹ Following the Dayton Agreement, the Implementation Force (IFOR), a multinational peacekeeping force established under the leadership of NATO, took part in Bosnia-Herzegovina.¹² The main task of IFOR was to ensure implementation of the provisions of the Dayton Agreement. After completing the IFOR mission, which served for a year, it was replaced by the Stabilization Force (SFOR)¹³ in accordance with the UN Security Council resolution 1088 dated December 12, 1996.¹⁴ The idea that it would be difficult to maintain peace in Bosnia-Herzegovina without the presence of NATO peacekeeping forces¹⁵ was influential in the formation of SFOR. The main duties of SFOR, which stayed in Bosnia-Herzegovina for 8 years, were to prevent new threats to peace, to encourage a climate

5 Nikolaos Tzifakis, "The Bosnian Peace Process: The Power-Sharing Approach Revisited", *Perspectives*, No 28, Summer 2007, p. 92.

6 UNSCR, 21 February 1992, Res. 743, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (date of access: 19.08.2020).

7 Ertan Efeğil, *The United Nations Protection Force in Former Yugoslavia (UNPROFOR) A Case Study For Future Peace-Keeping Operations*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Bilkent University, Institute of Economics and Social Sciences, 1994, p. 22.

8 UNSCR, 8 June 1992, Res. 758, [https://undocs.org/S/RES/758\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/758(1992)) (Date of access: 19.08.2020).

9 UNSCR, 6 May 1993, Res. 824, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/824> (Date of access: 19.08.2020).

10 James Dobbins et al., *Overcoming Obstacles to Peace: Local Factors in Nation-Building*, Santa Monica, CA, RAND Corporation, 2013, p. 94.

11 Hamza Preljević, "The Role of the Islamic Community in Peacebuilding in Post-War Bosnia and Herzegovina: Case Study of East Bosnia", *Insight Turkey*, Vol. 19, No 3, Summer 2017, p. 213.

12 UNSCR, 15 December 1995, Res. 1031, "Implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031> (Date of access: 20.08.2020).

13 Patrice C. McMahan, "Rebuilding Bosnia: A Model to Emulate or to Avoid?", *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No 4, Winter 2004/2005, p. 573.

14 UNSCR, 12 December 1996, Res. 1088, "The situation in Bosnia and Herzegovina", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1088> (date of access: 20.08.2020).

15 Craig R. Whitney, "NATO Urged to Keep Force In Bosnia After Pullout Date", *The New York Times*, 21 March 1996, Section A, p. 1.

in which the peace process could continue, and to provide support to civil organizations as much as possible.¹⁶

A Turkish military contingent also served in Bosnia-Herzegovina as part of the SFOR mission. This article examines the activities of the Turkish contingent in Bosnia-Herzegovina under the SFOR mission. Since the first day of the Bosnian war, the Turkish public has closely followed the developments.¹⁷ Turkey felt itself close to the Bosnia-Herzegovina due to historical and religious ties between the two countries.¹⁸ As a result of the Ottoman conquest of the region in the 15th centuries,¹⁹ local people embraced Islam²⁰ and the Bosniaks adopted the religion of Islam. Muslims living in the Balkans were often called “Turks” regardless of their ethnic identity.²¹ Attacks launched by Serbs against Bosniaks were heavily protested in Turkey. The Turks saw Muslim Bosnia as the last remnant of the once powerful Muslim presence in Southeast Europe. They also saw it as their duty to help Muslim communities in distress. As a result of the failure of the Western powers to take effective measures to protect Bosnian Muslims from Serbs²², the Bosnian problem became “the most important foreign policy issue” for Turkey between 1992 and 1995.²³ Considering the Ottoman past in the Balkans²⁴, Turkey’s decision makers believed that Turkey should adopt an active policy in the Bosnian War. For this purpose, Ankara wanted to contribute to the UN military force that would serve in Bosnia-Herzegovina. The issue of deployment of Turkish troops to Bosnia-Herzegovina under UN command were discussed in the Grand National Assembly of Turkey.²⁵ With the Decision 205 on 8 December 1992, sending Turkish soldiers to Bosnia-Herzegovina was allowed.²⁶ However,

16 “History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina”, <https://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>, (date of access: 20.08.2020), Thomas L. Friedman, “If Not Us, Them”, *The New York Times*, 24 November 1996, Section 4, p. 15.

17 Alida Vračić, “Turkey’s Role in the Western Balkans”, *SWP Research Paper*, December 2016, p. 8.

18 Zehra Eroğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Balkanlar’a Yönelik Dış Politikası*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Middle East Technical University, Department of International Relations, 2005, p. 19.,

19 Neşe Özden, “A Few Remarks on the History of Bosnia”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, No 21, 2007, p. 60

20 Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia*, UK, Cambridge University Press, 2015, pp. 20-21.

21 See. Cathie Carmichael, *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition*, London and New York, Routledge, 2002, p. 23.

22 Şule Kut, “Turkish Diplomatic Initiatives For Bosnia-Herzegovina”, Günay Göksoy Özdoğan and Kemali Saybaşı (eds.), *Balkans: A Mirror of The New International Order*, Istanbul, Eren Yayıncılık, 1995, p. 312.

23 William Hale, *Turkish Foreign Policy since 1774*, London and New York, Routledge, 2013, p. 202.

24 Birgül Demirtaş, “Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future”, *Perceptions*, Vol. XVIII, No 2, Summer 2013, pp. 165-168.

25 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD) (Official Records of the Turkish National Assembly)*, Term. 19, Vol. 22, Session. 36, p. 276.

26 Metin Sağsak, *Bosna-Hersek Örneğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtleri*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Ankara University, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Institute of Turkish Revolution History), 2013, p. 189.

due to the close relations between Turkey and Bosnia-Herzegovina, it was believed by the UN that Turkish soldiers could not be “neutral” in their mission in Bosnia-Herzegovina. For this reason, the UN did not respond positively to Ankara’s will to participate in the UN military forces in the first place.²⁷

Turkey made diplomatic attempts to help the Bosnian Muslims. For this purpose, Ankara opened the arms embargo on Bosnia Herzegovina for discussion.²⁸ While Serbia provided arms support to the Bosnian Serbs, Bosniaks remained in a difficult situation. Turkey asked for the lifting of the embargo or equal implementation of the embargo. Furthermore, Turkey also kept its request to join the UN military force on the agenda. Finally, the desired result was obtained by Turkey. First, 12 Turkish warplanes joined the UN forces. Then Ankara was invited to the “military contribution meeting to the UN Peacekeeping Force in Bosnia-Herzegovina” on March 8, 1994.²⁹ Shortly afterwards, on March 23, 1994 UN Secretary General invited Turkey to send troops to Bosnia-Herzegovina.³⁰ The Turkish military contingent with approximately 1500 personnel was deployed in the Zenica region in Bosnia-Herzegovina.³¹ The arrival of the Turkish contingent to Zenica was met with joy by Bosnian Muslims.³² In the last month of 1995, after the UN left its military duty in Bosnia-Herzegovina to NATO, the Turkish contingent continued its duty under IFOR. One year later, IFOR handed over the task to SFOR³³ and Turkish soldiers started to continue their duty under SFOR.³⁴ Turkey supported the SFOR mission with 1 mechanized infantry brigades and 18 F-16 fighter jets.³⁵

After SFOR, which served in Bosnia-Herzegovina between 1996 and 2004, the European Union Force (EUFOR) would take over the responsibility.³⁶

27 Oya Akgönenç Muşisuddin, “Türkler’in Balkanlar ve Bosna’daki Yeni Katkılarına Bir Örnek: Bosna’da Türk Tugayı”, *Yeni Türkiye*, Year 3, No 16, Ankara, 1997, p. 1846.

28 Didem Ekinci, “The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 6, No 22, Summer 2009, p. 47.

29 Sema Emiroğlu, “Türkiye, ‘Bosna’ya Asker’ Toplantısına Davet Edildi”, *Milliyet*, 17 March 1994, p. 20.

30 Fahriye Emgili, “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği”, *Güney-Doğu Araştırmaları Dergisi*, No 21, 2012, p. 72.

31 Mustafa Aksaç, *Turkey’s Military Efforts For Peace in The Balkans*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Bilkent University, Department of International Relations, 2003, p. 29.

32 “Türk Birliğine Sevgi Gösterisi”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1994, p. 9.

33 Allison E. Ritscher, *Democratization in Bosnia: A More Effective Role For SFOR*, Unpublished M.A. Thesis, Monterey, California, Naval Postgraduate School, 2001, p. 51.

34 Aksaç, *Turkey’s Military Effort.*, p. 35.

35 See. Steven R. Bowman, *Bosnia Stabilization Force (SFOR) and U.S. Policy*, CRS Report for Congress, 1 September 1998.

36 Mehmet Dalar, “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 16, No 1, 2008, p. 99.; Peter H. Matthiesen, “EUFOR follows SFOR - risk or chance for Europe?”, *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, Vol. 7, No 4, 2004, p. 109.

Within the scope of the SFOR mission, the Turkish contingent carried out many activities to normalize the country after the war. The reconstruction of the destroyed buildings and the repair of the damaged roads were among the activities of the Turkish contingent. In addition to contributing to the specialist repair works throughout the country, providing humanitarian aid to people in need was among the duties undertaken by the Turkish contingent. Health services also provided by the Turkish soldiers. Furthermore, in order to ensure normalization in the country, the collection of illegal weapons that threaten the security in the country was also within the scope of the activity of the Turkish contingent. The Balkans has a special importance for Turkey not only from the political, economic and geographical angles, but also because of its historical and cultural connections with the region.³⁷ In shaping its political and economic relations with the Balkan countries, Turkey has brought “sharing common history” into the forefront, rather than being the “previous owner” of the region.³⁸ Being itself a Balkan country, Turkey attaches great significance to its mutual relations with the Balkan countries. Turkey accepts that the international presence, particularly in Kosovo and Bosnia and Herzegovina, is critical and essential both for the fortifying of the state structures in these countries and territorial stability. In this context, Turkey contributes to all international activities in the region.³⁹ There are academic studies that analyse Turkey’s policy towards the Balkans and the Turkish contingent in Bosnia-Herzegovina. The difference of this study from others is that this article focuses on the activities of the Turkish military contingent in Bosnia-Herzegovina within the framework of the SFOR mission. The activities of the Turkish military contingent in the SFOR mission are examined in detail in this article. In this respect, this article aims to contribute to a better understanding of the topic by adding a fresh perspective to the academic debate. A wide variety of sources are utilized in the article. Official publications providing information about SFOR’s activities in NATO were examined in detail. United Nations documents on the research subject were examined. The article additionally included discussions in the Grand National Assembly of Turkey regarding Bosnia and Herzegovina and SFOR. Newspapers, books and articles on the research topic were also consulted.

37 <http://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa> (Date of access: 15.10.2020).

38 İrfan Kalaycı – Barış Aytekin, “Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar”, *Avrasya Etüdüleri*, C. 50, S. 2, s. 102.

39 <http://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa> (Date of access: 15.10.2020).

I-) Humanitarian Aid Activities Provided by the Turkish Contingent in SFOR

SFOR opened Civil-Military Cooperation (CIMIC) centres in every major town in Bosnia-Herzegovina to provide assistance to the local population.⁴⁰ In this framework, the Turkish Battalion Task Force (TUBNTF) in Bosnia-Herzegovina formed six CIMIC teams, each consisting of a team leader, an interpreter and a driver. Turkish CIMIC teams supported the SFOR mission in Bosnia by helping refugees and contributing to the rebuilding of civilian infrastructure. In addition to their work in the region, Turkish CIMIC teams created a special humanitarian fund. Soldiers in the Turkish battalion contributed 10 American Dollars each month to this humanitarian fund voluntarily. A meeting was held every month to decide how the money collected would be spent. People who wanted to get help applied to the Turkish battalion in Zenica. Upon receipt of the application, the battalion members visited the applicants and, based on their assessment, decided who to assist.⁴¹ Moreover, Turkish CIMIC teams patrolled their areas of duty and noted the needs of the local population. People's requests for help were taken into account at the monthly CIMIC coordination meeting.

People displaced during the war tried to continue their lives despite poor living conditions. Turkish CIMIC teams helped them. In particular, providing assistance to people living in "collective centres" was an important issue. "Collective centres" were places where refugees, who left their homes due to the war, stayed. People who felt insecure in their homeland often moved to these centres with the same ethnic background. The international community provided assistance to these camps, where there were no job opportunities. The goal of the Turkish CIMIC was to enable the people living in the camps to return to their former lives in accordance with the Dayton Agreement. Retired seniors, students, families and unemployed professionals were the residents of "collective centres". These people faced many problems. Especially school age children were among the most affected by adverse conditions. Turkish Battalion Task Force soldiers provided the toys, books and other materials to alleviate the problem experienced by children in "community centres". Turkish CIMIC teams also coordinated

40 Peter Caddick-Adams, "Civil affairs operations by IFOR and SFOR in Bosnia, 1995-97", *International Peacekeeping*, Vol. 5, No 3, 1998, p. 147.

41 Lt. Col. Sam Burns, "Working hand in hand", *SFOR Informer*, 18 July 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/143/p11a/t02p11a.htm> (Date of access: 03.07.2020).

work with different teams operating in other fields to ensure that the returning process of refugees to their homes runs smoothly.⁴²

After its arrival in Bosnia-Herzegovina in 1994, the Turkish military contingent carried out many aid activities.⁴³ On May 16, 2000, the Turkish battalion command gifted 35 special wristwatches purchased from Slovenia to students at a school for the visually impaired in Sarajevo. Students at the school thanked the Turkish battalion's gesture with their song and dance performances. Between the years of 1994–2000, Turkish soldiers in Zenica collected money worth 2.5 million German Marks among themselves to help the people of the region. This attitude was appreciated by NATO.⁴⁴ In 2004, the total aid money collected by Turkish soldiers among themselves reached 1.8 million Euros.⁴⁵ The Turkish contingent also donated more than 2700 German marks to the Visually Impaired Association in Zavidovici and to 200 families in Zenica. A good relationship was established between the Turkish battalion and local people. Especially the Visually Impaired Association and the battalion was in a very close relationship. The battalion provided medical assistance to the members of the Visually Impaired Association. Members of the association expressed their satisfaction for the assistance provided by the Turkish battalion in the region.⁴⁶

Schools were reopened as a result of the efforts of the Turkish contingent. At the Pojske school in the Zenica region, 120 students aged 7–11 attended the classes. The Turkish CIMIC team in Zenica provided furniture to the school within the framework of the list of needs prepared by the school principal. In addition, many school supplies such as colored pencils, exercise books, notebooks, and drawing papers were provided. Aids were not limited to only one school, but also tried to meet the needs of other schools. It was also among the plans of the Turkish battalion to provide computers to high schools in Zenica.⁴⁷ Therefore, the Turkish battalion established a new computer class in a high school in Zenica. All equipment in the classroom (computers, printer, tables, chairs, magnetic board,

42 Capt Russell Craig, "Turks Aid Collective Centres", *SFOR Informer*, 23 May 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/139/p14a/t02p14a.htm> (Date of access: 03.07.2020).

43 Muğisuddin, *Ibid*, p. 1849-1852.

44 Capt. Knut B. Andersen, "Turkish aid to blind children", *SFOR Informer*, 24 May 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/88/helblind/t000526h.htm> (Date of access: 24.06.2020).

45 "Bosna Halkına, Türk Askerinden 3 Trilyon", *Milliyet*, 22 April 2004, p. 20.

46 Sgt. Michael Maddox, "Community projects", *SFOR Informer*, 16 August 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/94/commpro/t000730h.htm> (Date of access: 25.06.2020).

47 1st Lt. Alexander Barb, "Turks work to help local schools along", *SFOR Informer*, 27 September 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/97/zenica/t000927r.htm> (Date of access: 26.06.2020).

paint, electricity and cables) was provided by the Turkish battalion. The project cost about 30,000 German marks (15,000 Euros).⁴⁸

Another of the aid activities carried out by the Turkish battalion in Bosnia-Herzegovina was to deliver the items left behind by 20 Norwegian soldiers, whose duties ended in SFOR, while returning to their countries. Norwegian Captain Bjorn Lauglo stated that the Turkish soldiers in Zenica were famous for helping refugees. With the help of Turkish soldiers, two truckloads of beds, furniture, wardrobes and some devices were given to those in needs in Zenica. In the statements made by the Turkish battalion, it was welcomed that the Norwegian soldiers left their belongings behind while leaving the country. It was pointed out that such aids contribute to people in financial difficulties.⁴⁹

A tree planting ceremony was held in Zenica on March 4, 2001 with the participation of students and Turkish soldiers. Doboj-Zenica cantonal governor Mugur Herceg, Ambassador of Turkey Ahmet Kamil Erozan and Zenica Mayor Zakir Pasalyc also participated in this event. 500 trees purchased from local suppliers were planted.⁵⁰ Governor Herceg stated that the trees would further strengthen relations between Turkey and Bosnia-Herzegovina. Governor Herceg also expressed his satisfaction with the participation of Turkish soldiers in the tree-planting event and congratulated the Turkish people for their help. Children from 31 schools in the town of Zenica, assisted by Turkish soldiers, planted their trees. Commemorative coins bearing the name of their school were hung on each tree.⁵¹

The Turkish contingent in Bosnia-Herzegovina celebrated religious and national holidays with the participation of local people and provided various assistance. The Turkish Battalion Task Force provided food aid in its areas of responsibility in Zenica during religious holidays.⁵² The aim was to help poor people, especially those who were displaced and living in camps. Thus, it was shown that SFOR supports social life in the country.⁵³ In addition, 23 April is the day that the Grand National Assembly of Turkey was founded in 1920. Every year, people in Turkey celebrate National Sovereignty and Children's Day as a national holi-

48 1st Lt. Alexander Barb, "Turks offer a window on the future", *SFOR Informer*, 11 October 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/98/s98p15a/t001012q.htm> (Date of access: 26.06.2020).

49 1st Lt. Kristoffer Egeberg, "Partnership for help", *SFOR Informer*, 30 May 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/114/p10b/t0110b.htm> (Date of access: 27.06.2020).

50 Aksaç, *Turkey's Military Effort*, p. 39.

51 1st Lt. Francois-Xavier Miller, "The roots of the future", *SFOR Informer*, 7 March 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/108/s108p13a/t01030713a.htm> (Date of access: 27.06.2020).

52 Muğisuddin, *Ibid.*, p. 1851

53 1st Lt. Göksel Çaylı, "Bajram activities for the Turkish Battalion", *SFOR Informer*, 6 March 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/159/p14a/t02p14a.htm> (Date of access: 10.07.2020).

day. National Sovereignty and Children's Day was also celebrated in Bosna-Herzegovina with the participation of students and teachers of 16 schools from Vares, Zavidovici and Zenica. Turkish Battalion Task Force personnel and representatives from other SFOR countries attended this event in Zenica. The program started with a group of 50 people from primary schools in Zenica visiting the Turkish Task Force base camp. 23 April National Sovereignty and Children's Day was celebrated with various activities throughout the day. The Turkish-Bosniak Association Choir sang songs.⁵⁴ The April 23 celebrations were another factor that increased the sincere relationship between the local people and the Turkish contingent. The close relationship between Bosniaks and Turkish soldiers was observed in all areas. Together Turks and Bosniaks rediscovered a rich and shared cultural heritage in music, food and folk culture. Turkish soldiers played folk dances in front of the Atatürk portrait with the participation of local people at the military base in Zenica.⁵⁵

II-) Tasks Undertaken by the Turkish Military Contingent in the Field of Health

The Turkish military contingent, based in Zenica, continued to provide services to the people of the region in many areas within the scope of SFOR. Humanitarian assistance was provided in addition to operational tasks. In this context, the Turkish Battalion Special Medical Unit played an important role. 38 personnel worked in the hospital established in the region. These personnel included 4 doctors, a dentist, a pharmacist, a matron, 5 nurses, laboratories, 7 specialists for surgeries and 20 soldiers for various services. In addition to examining the SFOR soldiers, this medical unit provided health services to about 50 Bosnians every day. According to the statement of Lieutenant Sancar Eke, who worked as an internal medicine specialist in the Turkish Special Medical Unit, there were times when 95 patients were dealt with in one day. In addition, the number of people in need of medical assistance was higher in villages with greater risk of epidemics. Therefore, Turkish Special Medical Unit doctors made visits to the villages once a week. The Turkish Private Medical Unit Hospital was equipped with an operating clinic, a dental clinic room, a recovery room for patients, an x-ray facility and an analysis laboratory. According to the statement of Medical Unit Chief Lt. Col. Celil Özkan, first aid treatment was provided for

54 1st Lt. Göksel Çaylı, "Turkish National Sovereignty Day and Children's Festival", *SFOR Informer*, 5 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030505a/t030505a.htm> (Date of access: 18.07.2020).

55 "Turkish soldiers folk dancing", *SFOR Informer*, <https://www.nato.int/sfor/misc/turks/turkdanc.htm> (Date of access: 23.06.2020).

many health problems, from stomach problems to minor injuries. Critically ill patients were referred to local hospitals in Zenica or Sarajevo.⁵⁶

The hospital had a bed capacity of 24 people. About six local patients were treated weekly. In the statements made by the personnel working in the hospital, it was emphasized that they displayed a very careful and humane approach without making any distinction between SFOR soldiers and local patients. As a result of this situation, a good communication was established between Turkish contingent soldiers and local patients. After the patients were treated, they invited Turkish health personnel to their homes. The needed medicines were also tried to be provided by the Turkish contingent. The Turkish healthcare team, who had worked in the region for a long time, gained experience on what types of diseases were common in the region and which medications were needed. In this region, diseases such as rheumatism, hypertension, asthma and pneumonia were common. In cases where the Turkish healthcare team could not provide drugs, they prescribed them to patients and tried to coordinate the procurement of these drugs from local hospitals.⁵⁷

Mobile health services were also provided to those who could not come to the health clinic serving in the Turkish battalion centre and routine checks were made for people in need of assistance. People who could not be treated at home were helped to come to the hospital and provided with the medicine.⁵⁸ The Turkish Special Medicine Unit also provided wheelchairs and medical equipment to 25 veterans. Medical support services have been provided to 92,000 needy people since 1994.⁵⁹

III-) Reconstruction Activities of the Turkish Military Contingent in Bosnia-Herzegovina

One of SFOR's missions was to support the return of refugees to their homes in Bosnia-Herzegovina after the war. SFOR engineers were involved in reconstruction projects.⁶⁰ In this context, members of the CIMIC team of the Turkish

56 Capt Gjon Vorfi, "The Turkish Special Medical Unit", *SFOR Informer*, 24 December 1997, <https://www.nato.int/sfor/nations/various/turkey/turmed.htm> (Date of access: 23.06.2020).

57 Capt. Vorfi, *Ibid.*

58 Capt. Russell Craig, "Turks Aid Collective Centres", *SFOR Informer*, 23 May 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/139/p14a/t02p14a.htm> (Date of access: 03.07.2020).

59 Aksaç, *Turkey's Military Effort*, p. 39.

60 See. John L. Cirafici, "SFOR in Bosnia in 1997: A Watershed Year", *Parameters*, Vol. 29, No 1, Spring 1999, pp. 80-91.

Battalion Task Force went out and patrolled every day and identified the Bosnians who needed help while rebuilding their lives.

The Turkish Battalion Task Force CIMIC team was in charge of 15 regions. Routine visits were made to these areas by CIMIC teams. CIMIC team members tried to identify the problems in the area, especially damaged houses and damaged water lines. The detected problems were first reported to their commanders by CIMIC team members and then forwarded to international organizations providing assistance. In the statement made by the Turkish task force, the importance of repairing the damages and eliminating the problems in order for people to return to their homes was emphasized. It was also said that TUBNTF in Bosnia was working to ensure this situation. Despite the end of the war in Bosnia-Herzegovina, many displaced people had to continue to live in other countries. The Turkish task force sought to provide the pre-war living environment by supporting returns. The Turkish task force also supported the preparation of projects for the reconstruction of destroyed settlements by drawing the attention of international organizations to the region.⁶¹

Turkish CIMIC teams in Zenica had the opportunity to observe the difficult conditions of the people on site with their daily patrols. These patrols played an important role in the emergence of various community projects aimed at helping refugees return to normal living conditions. In one of these projects, the reconstruction of a war-damaged school in the Lovnica area started. In another project, soldiers in the Turkish battalion raised money to help build a new water tank large enough to meet the needs of the growing population as refugees return to their homes. Engineers in the Turkish battalion also rebuilt many roads to support refugee returns to Lovnica. They spent over 1200 hours repairing the roads in the town.⁶²

The municipalities of Zenica, Zavidovici, Vares and Teslic took part in the responsibility of Turkish CIMIC teams. Two basic practices played an important role in the aid works of the Turkish battalion. The first of these was the direct involvement of battalion engineers in all construction work. In addition, each soldier provided support by voluntarily participating in project financing. Tomici Village, located in the Teslic region and divided into two by the Velika Usora River (Big Usora), was one of the places where Turkish soldiers extended

61 Sgt. Michael Maddox, "Turkish CIMIC team visit", *SFOR Informer*, 2 August 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/93/turkcim/t000730g.htm> (Date of access: 25.06.2020).

62 Sgt. Maddox, *Ibid.*

a helping hand. The region was heavily affected by the war that lasted four and a half months in 1992. The roads were in very bad condition. Most of the houses damaged during the war were not repaired. More than 72 people were planned to return to this village, where 58 people lived at that time. Turkish battalion engineers built 6 bridges on the river, which divides the village into two, and provided support at the transportation point. Major Sezai Büyükdag, the Turkish CIMIC commander, said in his statement that the needs of the local people were determined in contact with them. He also stated that they feel close to the local people because they share a common history with them.⁶³

The Turkish battalion also carried out aid activities in the Zavidovici area. The Turkish CIMIC team, deployed in the Zavidovici Municipality building, accepted the applications of the local people, including the complaints and requirements, once a week. Mostly, financial aid, medical care, road and bridge construction were at the top of the lists of needs submitted to the Turkish battalion. The Turkish battalion in the area tried to make sure that people did not feel abandoned. On the Zavidovici hill, Turkish engineers built a 3-kilometer road. This road led to Vucujak, where 80 houses would be built.⁶⁴ The Turkish CIMIC team also undertook the repair of a damaged road connecting many small villages to the towns of Kovaci and Zavidovici. Some of the Turkish engineers were assigned to work on this project. This road was important for connecting many settlements to each other so that the children could go to school in Kovaci and the public could access the main road to Zavidovici.⁶⁵

In addition, the Turkish battalion provided school supplies, pens, books, bags and medical aid for students in the Zavidovici district. Turkish CIMIC teams in Bosnia-Herzegovina took steps to increase the economy and agriculture in small residential areas, as well as to return life in big cities to normal as before the war. In this context, Turkish CIMIC teams planted 900 trees in the Zenica Turkish Park and built a fountain in the middle of this park. Restoration of religious buildings was thought to be particularly important to recreate the pre-war environment in Bosnia-Herzegovina. In this context, an Orthodox church founded in 1885 and the Sultan Ahmet III Mosque, inherited from the Ottoman Empire and also known as the “Çarşı Mosque” in Zenica, were restored.⁶⁶

63 Cpl. Jean-Philippe Lavigne, “Imece - a Turkish tradition”, *SFOR Informer*, 3 October 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/123/p08a/t0108a.htm> (Date of access: 28.06.2020).

64 Cpl. Lavigne, *Ibid.*

65 Lt. Col. Sam Burns, “Working hand in hand”, *SFOR Informer*, 18 July 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/143/p11a/t02p11a.htm> (date of access: 03.07.2020).

66 Cpl. Lavigne, “Imece - a Turkish tradition”.

The construction of the “Bridge of Peace” started in mid-September 2001 on the Velika Usora River, which divides a village in Tomici into two. The bridge was opened on November 23, thanks to the efforts of the Turkish CIMIC team and local residents. The bridge allowed families displaced during the war to return to their pre-war homes. In particular, this bridge became a vital building for people in Vidovici, Vjivorak and Toletinjac, located on the other side of the Velika Usora River, to return home. Before the war, there were about 185 houses in the area. The opening of the Bridge of Peace was celebrated with a big ceremony in the village. Despite the heavy snowfall, people came from all sides of the valley and gathered around the bridge and expressed their happiness.⁶⁷

Turkish task force soldiers carried out joint repair activities with soldiers from other countries in SFOR. In this context, Turkish troops on patrol in the region learned that the Maoca Bridge was in bad condition. Later, it was decided to repair the bridge. 10 Turkish engineers from the battalion in Zenica and 18 American engineers from the 648th engineer battalion at the Eagle base spent three days together to rebuild the Maoca Bridge. American and Turkish soldiers worked in harmony. David Henderson, leader of the American engineering team, said in his statement that they hoped to work with the Turks again.⁶⁸

Turkish and Finnish CIMIC teams also worked jointly. They organized joint patrols as part of a four-day program to assist the return process of people who left their homes during the war. Thanks to these patrols, the problems of refugees returning to their homes were observed on the spot. In Ocevlja, the Turkish CIMIC team coordinated efforts to build a large and modern school. Although the school had only five students, it was a necessary step in bringing refugees back to the area. The Turkish CIMIC team also supported the rebuilding of a school with 34 students in Ligatici. The Turkish CIMIC team donated 750 Euros for the construction of the school. In addition, it was announced that another 5.500 Euros would be donated to ensure that the construction of the school is completed.⁶⁹

67 Cpl. Jean-Philippe Lavigne, “Bridge over troubled water”, *SFOR Informer*, 28 November 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/127/p14a/t0114a.htm> (Date of access: 30.06.2020).

68 1st Lt. Alexander Barb, “Together on the bridge”, *SFOR Informer*, 3 May 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/112/s112p04a/t0105034a.htm> (Date of access: 26.06.2020).

69 Capt. Russell Craig, “Two Nations, One Mission”, *SFOR Informer*, 9 May 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/138/p03a/t02p03a.htm> (Date of access: 03.07.2020).

IV-) Contribution of the Turkish Military Contingent to Ensuring Security in Bosnia-Herzegovina

The Turkish soldiers in Bosnia-Herzegovina, apart from repair and humanitarian aid activities, carried out works in order to provide security in the regions where they were assigned. Soldiers of the Turkish battalion undertook the task of monitoring the destruction of illegal weapons at the Zenica steel factory. Thus, it was aimed to prevent the possibility of an armed conflict in the country again.

Local residents handed over their weapons to local police units within the scope of "Operation Harvest". This operation was launched by NATO in March 1998. The aim of the operation was to create a safe environment in the country by collecting unregistered weapons and ammunition from private houses and secret storages throughout Bosnia-Herzegovina. Mass media, such as local radio stations, newspapers, and information posters, were effectively used to get people to hand over their weapons to the authorities. These weapons collected were brought to the factory in Zenica. These weapons, which were later disassembled and melted in furnaces, became unusable.⁷⁰ The soldiers in charge of the Turkish battalion tried to ensure that this process was carried out meticulously.

Operation Harvest has been a long-term task. On 27-29 July 2002, the Turkish Battalion Task Force collected the weapons in the hands of the people in Zavidovici as part of the Harvest Operation. Approximately 80 percent of the population of 50,000 in this region is Bosniak. The task was coordinated by the Turkish CIMIC team. Since the people were not obliged to hand over the weapons, a polite language was used towards the local people and the weapons were collected by persuasion. Therefore, the soldiers involved in the operation received special training. Harvest Operation, which took place between 27-29 July, was very successful. As a result of the harvest, a total of 96 rifles, 11 rocket launchers, 28,028 bullets and 707 cartridges were collected. In addition to rifles and ammunition, 949 grenades, 68,700 grams of TNT, 62,550 grams of gunpowder were obtained. 94 mines were also seized in this operation.⁷¹

In addition, the nationwide information campaign was accelerated to get people to hand over their weapons. In this context, as of February 2003, a total of 1.092 radio and television broadcasts were made. 775 home visits were made and thousands of notices were prepared and distributed to the public. The Turkish

70 Lt. Eric Bouysson, "Weapon Out-processing", *SFOR Informer*, 28 February 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/133/p07a/t02p07a.htm> (Date of access: 02.07.2020).

71 1st Lt. Antonio Ruiz González, "Turkish troops collect and destroy weapons during annual harvest", *SFOR Informer*, 15 August 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/145/p08a/t02p08a.htm> (Date of access: 05.07.2020).

Battalion Task Force carried out Operation Harvest activities in their areas of responsibility in coordination with the local police and the army. Thus, it was aimed to teach the armed forces of the country about illegal weapon and explosive collection methods.⁷² On 3, 4 and 7 March 2003, more than 3,000 small arms were destroyed at the Zenica steel factory. Turkish Battalion Task Force soldiers monitored and supervised these activities on the site.⁷³

The Turkish contingent in Bosnia-Herzegovina was in good relations with the soldiers of other countries throughout its mission. With the invitation of New Zealand soldiers, Turkish task force soldiers participated in the Anzac (Australian and New Zealand Army Corps) Day held in Banja Luka, Bosnia-Herzegovina, on 25 April 2003. Australia, New Zealand and Turkey, fought in opposite camps during the First World War. In 1915, the soldiers of these countries fought each other for the first time in the Gallipoli Campaign. Thousands of soldiers died from both sides. However, during the war, a friendship started to form between the Turkish and Anzac soldiers. In fact, they were exchanged gifts from time to time between the trenches. On this Memorial Day held in Bosnia-Herzegovina, Turkish and Anzac soldiers took part in SFOR operations and conveyed the message that peace is most valuable.⁷⁴ Furthermore, on the one of the Turkey's national holidays, May 19 Atatürk Commemoration and Youth and Sports Day, a friendly football match was arranged between the Turkish and Greek soldiers serving in SFOR. The match was held in Zenica, where the Turkish military unit was stationed. In the comments made after the match, it was stated that the match was important in terms of increasing the friendship between the soldiers of the two countries.⁷⁵ The good relations between the SFOR soldiers contributed positively to their joint action against the security problem in Bosnia-Herzegovina. Thus, Turkish soldiers, along with Polish soldiers, carried out joint patrols in the Vares countryside, which was under the responsibility of the Turkish Battalion Task Force. Patrols were one of the main methods used by SFOR to ensure a peaceful and safe environment in Bosnia-Herzegovina. The purpose of this joint

72 Lt. Anne-Claude Gouy, "Ghostburners, from collection to destruction", *SFOR Informer*, 6 February 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/157/p08a/t02p08a.htm> (Date of access: 06.07.2020).

73 2nd Lt. Agustín López Marín, "A dream comes true", *SFOR Informer*, 31 March 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030331a/t030331a.htm> (Date of access: 16.07.2020).

74 1st Lt. Göksel Çaylı, "Turks and ANZACS commemorate together", *SFOR Informer*, 9 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030509a/t030509a.htm> (Date of access: 19.07.2020).

75 Maj. Juan A. Pina, "Peace Stabilisers' football match", *SFOR Informer*, 7 June 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/89/football/t000608h.htm> (Date of access: 24.06.2020).

patrol was to visit local residents, talk to them and gather information about their concerns to show that SFOR soldiers are here to support the peace process.⁷⁶

Turkish Battalion Task Force soldiers continued to carry out joint patrols with the soldiers of other countries in Bosnia-Herzegovina in order to contribute to the establishment of a lasting peace and security environment. In this framework, joint patrols were held with British soldiers in Maglaj and Banja Luka regions between 12-16 May 2003.⁷⁷ Again, in the same month, joint patrols were organized with US soldiers. In particular, it was checked whether people living in rural areas have any problems regarding their security.⁷⁸

Another important threat to security in the country was the mines. During the war, mines were placed in many parts of the country. According to estimates, there were approximately 1 million mines in the country. These mines posed a great danger, especially for children. It was an important issue to warn children of the dangers that mines can pose. In this context, specialist sergeants from the Explosive Ordnance Disposal (EOD) team of the Turkish battalion informed the children about the mines. The Turkish experts, pointed out those mines can be found in fields, next to trees, briefly everywhere. In the mine awareness lessons, different types of anti-tank and anti-personnel mines were demonstrated to inform children. Before leaving the classes, each student was handed out explanatory notes about mines in their own language.⁷⁹

Conclusion

The Turkish military contingent, which was in Bosnia-Herzegovina for the SFOR mission between the years of 1996-2004, carried out important works for the return of Bosnians to their normal lives after the war. In particular, great efforts were made to enable people to settle in villages and cities that were evacuated during the war. Reconstruction activities were given importance to realize this purpose. Broken bridges and damaged roads were repaired, and the connections between settlements were restored. Symbolic historical buildings of cities were repaired. Efforts were made so that the education of the children was not interrupted. In addition to repairing schools damaged during the war, new schools

76 Maj. Viktor Nikolla, "SFOR's soldiers beyond the borders", *SFOR Informer*, 26 February 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030326b/t030326b.htm> (Date of access: 12.07.2020).

77 2nd Lt. Özgür Cüce, "Joint patrol of Turkish and English troops", *SFOR Informer*, 16 June 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030616b/t030616b.htm> (Date of access: 20.07.2020).

78 Nedima Hadziibrisevic, "Turkish oldies teach US rookies", *SFOR Informer*, 9 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030509b/t030509b.htm> (Date of access: 20.07.2020).

79 1st Lt. Alexander Barb, "Turkish EOD give school children lessons", *SFOR Informer*, 22 November 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/101/s101p11b/t00112211b.htm> (Date of access: 26.06.2020).

were built. The materials required for the education of the children were tried to be provided by the Turkish contingent.

In addition to the reconstruction activities, the Turkish military contingent in Bosnia-Herzegovina also attached importance to humanitarian aid activities. With the money they collected among themselves, the soldiers in the Turkish contingent provided assistance to Bosnians in economic difficulties. Furthermore, mobile teams in the Turkish military contingent reached out to people in rural areas and determined their needs. In this way, it was aimed to transfer the assistance to the needy people completely. These aids provided by the Turkish contingent had been an important support for the Bosnian people, who were healing their wounds after the war. In this way, the message was conveyed to them that they were not alone.

The Turkish military contingent also paid attention to the issue of providing health services to the Bosnian people. In this framework, a special medical unit was established within the Turkish brigade. Patients were treated in the established hospital. The treatment and control of people who could not come to the hospital were carried out with the mobile health teams formed. In addition to health services, the Turkish military contingent supported efforts to ensure security in the country in order to strengthen the peaceful climate in Bosnia-Herzegovina and to return life to normal. After the war, the Turkish soldiers carried out important works in its region in collecting and destroying the weapons in the country. Moreover, public awareness was provided against mines in the country. Special information meetings were held in schools for children about explosives. During the 8-year period spent in SFOR, the Turkish military contingent took care to maintain a good relationship with the local people. Turkish soldiers made a significant contribution to the formation of a permanent peaceful environment in Bosnia-Herzegovina by working in coordination with the soldiers of other countries, as envisaged by the SFOR mission. In this respect, the Turkish military contingent successfully completed the tasks assigned to it in SFOR.

Bibliography:

A-) Official Publications:

- I. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD) (Official Records of the Turkish National Assembly)*
- II. United Nations
United Security Council Resolutions (UNSCR):

- Res. No: 713, (25 September 1991), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713> (Date of access: 19.08.2020).
- Res. No: 743, (21 February 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (Date of access: 19.08.2020).
- Res. No: 758, (8 June 1992), <https://undocs.org/S/RES/758> (1992) (Date of access: 19.08.2020).
- Res. No: 824, (6 May 1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/824> (Date of access: 19.08.2020).
- Res. No: 1031, (15 December 1995), "Implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031> (Date of access: 20.08.2020).
- Res. No: 1088, (12 December 1996), "The situation in Bosnia and Herzegovina", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1088> (Date of access: 20.08.2020).

III. SFOR Informer:

- "Turkish soldiers folk dancing", *SFOR Informer*, <https://www.nato.int/sfor/misc/turks/turkdanc.htm> (Date of access: 23.06.2020).
- Capt. Vorfi, Gjon, "The Turkish Special Medical Unit", *SFOR Informer*, 24 December 1997, <https://www.nato.int/sfor/nations/various/turkey/turmed.htm> (Date of access: 23.06.2020).
- Capt. Andersen, Knut B., "Turkish aid to blind children", *SFOR Informer*, 24 May 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/88/helblind/t000526h.htm> (Date of access: 24.06.2020).
- Maj. Pina, Juan A. "Peace Stabilisers' football match", *SFOR Informer*, 7 June 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/89/football/t000608h.htm> (Date of access: 24.06.2020).
- Sgt. Maddox, Michael, "Turkish CIMIC team visit", *SFOR Informer*, 2 August 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/93/turkcm/t000730g.htm> (Date of access: 25.06.2020).
- Sgt. Maddox, Michael, "Community projects", *SFOR Informer*, 16 August 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/94/commpro/t000730h.htm> (Date of access: 25.06.2020).
- 1st Lt. Barb, Alexander, "Turks work to help local schools along", *SFOR Informer*, 27 September 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/97/zenica/t000927r.htm> (Date of access: 26.06.2020).
- 1st Lt. Barb, Alexander, "Turks offer a window on the future", *SFOR Informer*, 11 October 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/98/s98p15a/t001012q.htm> (Date of access: 26.06.2020).
- 1Lt. Barb, Alexander, "Turkish EOD give school children lessons", *SFOR Informer*, 22 November 2000, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/101/s101p11b/t00112211b.htm> (Date of access: 26.06.2020).
- 1st Lt. Miller, Francois-Xavier, "The roots of the future", *SFOR Informer*, 7 March 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/108/s108p13a/t01030713a.htm> (Date of access: 27.06.2020).

Turkey's Contribution to Peace and Stability in the Balkans: Assessing the Turkish Military Contingent in Bosnia-Herzegovina under the Stabilization Force (SFOR) Mission (1996–2004)

- 1st Lt. Barb, Alexander, "Together on the bridge", *SFOR Informer*, 3 May 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/112/s112p04a/t0105034a.htm> (Date of access: 26.06.2020).
- 1st Lt. Egeberg, Kristoffer, "Partnership for help", *SFOR Informer*, 30 May 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/114/p10b/t0110b.htm> (Date of access: 27.06.2020).
- Cpl. Lavigne, Jean-Philippe, "Imece - a Turkish tradition", *SFOR Informer*, 3 October 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/123/p08a/t0108a.htm> (Date of access: 28.06.2020).
- Cpl. Lavigne, Jean-Philippe, "Bridge over troubled water", *SFOR Informer*, 28 November 2001, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/127/p14a/t0114a.htm> (Date of access: 30.06.2020).
- Lt. Bouysson, Eric, "Weapon Out-processing", *SFOR Informer*, 28 February 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/133/p07a/t02p07a.htm> (Date of access: 02.07.2020).
- Capt. Craig, Russell, "Two Nations, One Mission", *SFOR Informer*, 9 May 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/138/p03a/t02p03a.htm> (Date of access: 03.07.2020).
- Capt. Craig, Russell, "Turks Aid Collective Centres", *SFOR Informer*, 23 May 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/139/p14a/t02p14a.htm> (Date of access: 03.07.2020).
- Lt. Col. Burns, Sam, "Working hand in hand", *SFOR Informer*, 18 July 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/143/p11a/t02p11a.htm> (Date of access: 03.07.2020).
- 1st Lt. González, Antonio Ruiz, "Turkish troops collect and destroy weapons during annual harvest", *SFOR Informer*, 15 August 2002, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/145/p08a/t02p08a.htm> (Date of access: 05.07.2020).
- Lt. Gouy, Anne-Claude, "Ghostburners, from collection to destruction", *SFOR Informer*, 6 February 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/157/p08a/t02p08a.htm> (Date of access: 06.07.2020).
- 1st Lt. Çaylı, Göksel, "Bajram activities for the Turkish Battalion", *SFOR Informer*, 6 March 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/159/p14a/t02p14a.htm> (Date of access: 10.07.2020).
- Maj. Nikolla, Viktor, "SFOR's soldiers beyond the borders", *SFOR Informer*, 26 February 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030326b/t030326b.htm> (Date of access: 12.07.2020).
- 2nd Lt. Marín, Agustín López, "A dream comes true", *SFOR Informer*, 31 March 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030331a/t030331a.htm> (Date of access: 16.07.2020).
- 1st Lt. Çaylı, Göksel, "Turkish National Sovereignty Day and Children's Festival", *SFOR Informer*, 5 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030505a/t030505a.htm> (Date of access: 18.07.2020).
- 1st Lt. Çaylı, Göksel, "Turks and ANZACS commemorate together", *SFOR Informer*, 9 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030509a/t030509a.htm> (Date of access: 19.07.2020).
- 2nd Lt. Cüce, Özgür, "Joint patrol of Turkish and English troops", *SFOR Informer*, 16 June 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030616b/t030616b.htm> (Date of access: 20.07.2020).

- Hadziibrisevic, Nedima, "Turkish oldies teach US rookies", *SFOR Informer*, 9 May 2003, <https://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/030509b/t030509b.htm> (Date of access: 20.07.2020).
- "History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina", <https://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>, (Date of access: 20.08.2020).

B-) Newspapers:

- *Cumhuriyet*
- *Milliyet*
- *The New York Times*

C-) Books and Articles:

- Alp, İlker, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 1, No 1, 2001, pp. 1-50.
- Banac, Ivo, "Nationalism in Serbia", Günay Göksu Özdoğan and Kemali Saybaşı (eds.), *Balkans: A Mirror of The New International Order*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1995, pp. 133-152.
- Bowman, Steven R., *Bosnia Stabilization Force (SFOR) and U.S. Policy*, CRS Report for Congress, 1 September 1998.
- Caddick-Adams, Peter, "Civil affairs operations by IFOR and SFOR in Bosnia, 1995-97", *International Peacekeeping*, Vol.5, No 3, 1998, pp. 142-154.
- Carmichael, Cathie, *A Concise History of Bosnia*, UK, Cambridge University Press, 2015.
- Carmichael, Cathie, *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition*, London and New York, Routledge, 2002.
- Ciraşici, John L., "SFOR in Bosnia in 1997: A Watershed Year", *Parameters*, Vol. 29, No 1, Spring 1999, pp. 80-91.
- Demirtaş, Birgül, "Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future", *Perceptions*, Vol. XVIII, No 2, Summer 2013, pp. 163-184.
- Dobbins, James et al., *Overcoming Obstacles to Peace: Local Factors in Nation-Building*, Santa Monica, CA, RAND Corporation, 2013.
- Ekinci, Didem, "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 6, No 22, Summer 2009, pp. 37-60.
- Emgili, Fahriye, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", *Güney-Doğu Araştırmaları Dergisi*, No 21, 2012, pp. 57-87.
- Emiroğlu, Sema, "Türkiye, 'Bosna'ya Asker' Toplantısına Davet Edildi", *Milliyet*, 17 March 1994, p. 20.
- Friedman, Thomas L., "If Not Us, Them", *The New York Times*, 24 November 1996, Section 4, p. 15.

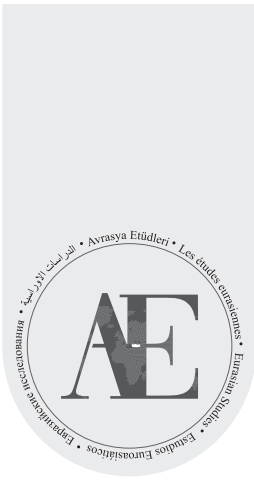
- Hale, William, *Turkish Foreign Policy since 1774*, London and New York, Routledge, 2013.
- <http://www.mfa.gov.tr/reasons-with-the-balkan-region.en.mfa> (Date of access: 15.10.2020).
- Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, No 1, 2012, pp. 23-40.
- Kalaycı, İrfan, -Aytekin, Banş, "Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar", *Avrasya Etüdüleri*, C. 50, S. 2, ss. 21-48.
- Kut, Şule, "Turkish Diplomatic Initiatives For Bosnia-Herzegovina", Günay Göksu Özdoğan and Kemali Saybaşı (eds.), *Balkans: A Mirror of The New International Order*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1995, pp. 295-316.
- Matthiesen, Peter H., "EUFOR follows SFOR - risk or chance for Europe?", *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, Vol. 7, No 4, 2004, pp. 107-110.
- McMahon, Patrice C. "Rebuilding Bosnia: A Model to Emulate or to Avoid?", *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No 4, Winter 2004/2005, pp. 569-593.
- Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 16, No 1, 2008, pp. 91-123.
- Muğisuddin, Oya Akgönenç, "Türkler'in Balkanlar ve Bosna'daki Yeni Katkılarına Bir Örnek: Bosna'da Türk Tugayı", *Yeni Türkiye*, Year 3, No 16, Ankara, 1997, pp. 1845-1852.
- Özden, Neşe, "A Few Remarks on the History of Bosnia", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, No 21, 2007, pp. 59-68.
- Preljevic, Hamza, "The Role of the Islamic Community in Peacebuilding in Post-War Bosnia and Herzegovina: Case Study of East Bosnia", *Insight Turkey*, Vol. 19, No 3, Summer 2017, pp. 207-232.
- Tahir Kodal, "Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Vol. 34, No 98, 2018, pp. 411-444.
- Tzifakis, Nikolaos, "The Bosnian Peace Process: The Power-Sharing Approach Revisited", *Perspectives*, No 28, pp. 85-101.
- Vracich, Alida, "Turkey's Role in the Western Balkans", *SWP Research Paper*, December 2016.
- Whitney, Craig R., "NATO Urged to Keep Force In Bosnia After Pullout Date", *The New York Times*, 21 March 1996, Section A, p. 1.

D-) Thesis:

- Aksaç, Mustafa, *Turkey's Military Efforts For Peace in The Balkans*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Bilkent University, Department of International Relations, 2003.
- Efeğil, Ertan, *The United Nations Protection Force in Former Yugoslavia (UNPROFOR) A Case Study For Future Peace-Keeping Operations*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Bilkent University, Institute of Economics and Social Sciences, 1994.
- Eroğlu, Zehra, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar'a Yönelik Dış Politikası*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Middle East Technical University, Department of International Relations, 2005.

- Ritscher, Allison E *Democratization in Bosnia: A More Effective Role For SFOR*, Unpublished M.A. Thesis, Monterey, California, Naval Postgraduate School, 2001.
- Sağsak, Metin, *Bosna-Hersek Örneğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barış Destekleme Harekâtları*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara, Ankara University, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Institute of Turkish Revolution History), 2013.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR

TURKISH FOREIGN POLICY TOWARDS THE BALKANS IN THE COLD
WAR ERA

FATMA ÇALIK ORHUN*

ABSTRACT

The main topic of this study is related Turkey's foreign policy towards the Balkans after the Second World War. The aim of this study is to demonstrate the basic principles of Turkish foreign policy towards the Balkans and to make a general assessment of the national interests in Turkish foreign policy and security concerns in Turkish foreign policy. The main problem of the research was whether Turkey's politics towards the Balkans between 1945 and 1989 was structured in the equation of the relationship with the states in the region or in the bipolar world politics. The main hypothesis of the research is that despite the Soviet threat to the territorial integrity of the country, it pushed Turkish foreign policy to take part in the Western Bloc with security concerns during the Cold War period. Turkey, which is also a Balkan Country, has based its relations with the neighboring Balkan states on Cold War diplomacy during this period.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Cold War, Turkish Balkan Policy, Cold War and Balkans

* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı (Dr.)
ORCID ID: 0000-0002-7292-6406

ÖZET

Bu çalışmanın temel konusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin Balkanlara yönelik izlediği dış politikasıdır. Çalışmanın amacı ise Türkiye'nin Balkanlar politikasının temel esaslarının gösterilip, bu esasların Türk dış politikasındaki ulusal çıkarları ve güvenlik kaygılarını nasıl etkilediği ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaktır. Araştırmanın ana sorunsalı; 1945-1989 yılları arasında Türkiye'nin Balkanlara yönelik siyasasının, buradaki devletlerle olan ilişki denklemi içinde mi; yoksa çift kutuplu dünya siyaseti içinde mi yapılandırıldığı üzerinde kurgulanmıştır. Araştırmanın ana hipoteziyse, Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının, ülkenin toprak bütünlüğüne karşı ortaya çıkan Sovyet tehdidine karşı, güvenlik kaygılarıyla Batı Bloku içerisinde yer almaya itilmiş olmasıdır. Balkanlarla var olan uzun tarihi geçmişinin yanı sıra kültürel ve insani bağları dolayısıyla da bir Balkan ülkesi olan tanımlanabilecek olan Türkiye'nin bu dönemde sınır ve bölge komşuları olan Balkan devletleriyle olan ilişkisini Soğuk Savaş diplomasi üzerine dayandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk dış politikası, Soğuk Savaş, Türkiye'nin Balkan politikası, Soğuk Savaş ve Balkanlar

Makale Atf Bilgisi: ORHUN ÇALIK Fatma (2020).
Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası,
Avrasya Etüdleri,

Gönderim Tarihi: 14.07.2020 **Kabul Tarihi:** 04.11.2020

Giriş

Avrupa kıtasının güneydoğu kısmında yer alan Balkan yarımadası, batıda Adriyatik, doğuda Adalar denizi, Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Marmara Denizi ve Karadeniz, Kuzey’de Tuna-Sava nehirlerinin oluşturduğu ovalar ve güneyde ise birçok ada ve yarımadalar ile Akdeniz’e uzanır.¹ Balkanlar, birçok jeostratejist ve jeopolitikçiye göre dünyanın kalbi olarak kabul edilen Avrasya’nın batı geçişi olan son derece önemli bir ulaşım ve iletişim noktasıdır. Orta ve Doğu Avrupa, Türk Boğazları ve hatta Süveyş kanalına kadar olan bölge için destek ve üs konumunda olan Balkanlar, Avrupa ile Orta Doğu ve Orta Asya arasındaki en kısa ticaret noktasıdır.² Ayrıca eski kara kütlelerinin kavuşum noktasında olan Balkanlar, tarihin değişim ve dönüşüm dönemlerinin yarattığı sarsıntılardan en fazla etkilenen bölgelerin başında gelmektedir. Balkanların sahip olduğu bu önemli jeopolitik konum Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünün “*Balkanlar’ın dışından Balkanlar’ı yöneten, batıda Avrupa’yı, doğuda Rusya’yı tehdit edecek güce sahiptir.*”³ anlayışıyla giriştiği nüfuz mücadelesinde Soğuk Savaşın sarsıntılarında en fazla etkilenen bölgelerden birisi olmasına yol açmıştır.

Balkanların hem Türk boğazlarına hem de Orta Doğu’ya giden yollara yakın olması Akdenizli olmayan hem Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Batı için hem de Sovyetler Birliği için Akdeniz ve Balkanlardaki kendi jeopolitik amaçları için mücadele ettiği bölgelerden biri haline getirmiştir. Çarlık döneminden bu yana Rus dış politikasında *lebensraum* (yaşam alanı) olarak görülen Akdeniz’e ulaşmak için Balkanlar hayati bir önem taşımıştır.⁴ Akdeniz’e ulaşmanın yanı sıra Sovyetler Birliği’in Avrupa kıtasıyla bağlantısı da yine Balkanlar önemli geçiş noktalarından birisidir. Sovyetler Birliği, Balkanlar üzerindeki hegemonyasını “slav-ortodokos kardeşliğinin” pragmatik olarak geçersizliğini farkına varmasından sonra yeni bir politika geliştirmiş ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Balkan politikası “enternasyonel proleterya” anlayışı üzerine inşa etmiştir.⁵ Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler için Balkanlar, Ege ve Akdeniz’le bağlantısını koparmamak adına çaba sarf ettiği, ABD için ise dünya liderliğinde yarış içinde olduğu Sovyetler Birliği’nin Akdeniz’e inmesini önlemek adına mücadele verdiği bir saha olmuştur.

1 Kemal Karpat, “Balkanlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul, 1992, s.2,26.

2 Ramazan Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara, 2016, 63-65.

3 Oral Sander, “Balkan ve Karadeniz İşbirliği”, *Türkiye’nin Dış Politikası*, Der. Melek Fırat, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s.197.

4 Ejlada Progonati, “Rusya’nın Balkanlar Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:45, Bahar 2015, s.108.

5 A.g.e, 112.

Türkiye için ise Balkanlar'ın önemi yalnızca bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemiyle sınırlı kalmamış ve uzun yıllar Türklerin hâkimiyetinde kalan Balkanlar, Türkiye ile tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlara sahip bir bölge olmuştur. Türkiye'nin bölgeyle olan bu güçlü bağları sonucunda Balkanların doğal bir parçası olarak sayılabilecek olan Türkiye, bölgedeki bir çatışma durumunda doğal bir şekilde bu çatışmaya dahil olacağını farkındadır. Ayrıca Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarının yeterince istikrarsız olması ve bu belirtilen bölgelerde yaşadığı problemlere ek olarak batıdaki tek kara sınırında sorun yaşamamaya özen göstermiştir. Doğu Trakya ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması için Balkanlarda güvenli bir ortam olması gerekmiştir ve Türkiye buradan gelecek tehlike ve sorunları dikkatle takip etmiştir. Kısaca Balkanlar Türkiye için, kendi bölgesel güvenliği, bölgede yaşayan Türk azınlığın sorunları ve ekonomik çıkarları açısından önem taşımıştır.

ABD Balkan bölgesinin diğer iki aktörü olan Türkiye ve Rusya'ya karşın bölgenin görece yeni bir aktörüdür. ABD'nin Balkan bölgesinde sahneye çıkması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur ve ABD Balkanlarda aktif olabilmek adına bölgede Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur. Türkiye ise yanı başında yer alan Sovyetler Birliği ve Balkanlardaki Sovyet etkisine karşın güçlü bir müttefike ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve ABD'nin Balkanlara yönelik politikalarında paralellikler saptamak mümkündür. Türkiye Soğuk Savaş dönemi boyunca gerek ABD gerekse Batılı ülkelerle zaman zaman çeşitli sorunlar yaşamış ve ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemişse de Balkanlarda benzer hedef ve çıkar algılamalarına sahip olduğu bir bölge olmasıyla genellikle bu ülkelerle birlikte hareket etmiştir.⁶

Türkiye'nin bölgesel politikalarına anlam kazandırmak için, hem uluslararası hem ulusal düzeyde meydana gelen değişimler dikkate alınmalıdır. Bu anlayışla çalışmada öncelikle Soğuk Savaş yıllarının oluşturduğu uluslararası koşullar ve Türkiye'nin kendi iç meseleleri de dikkate alınarak, Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının genel bir resmi çizilecektir. Çalışmanın odak noktası kırk beş yıl gibi uzun bir süre dünya siyasetine damga vuran Soğuk Savaş döneminin iki kubu arasındaki nüfuz mücadele alanlarından biri olan Balkanlara yönelik Türkiye'nin nasıl bir dış politika izlediğidir.

6 Bülent Alınza ve Bülent Aras, *US-Turkish Relations: A Review at the Beginning of the Third Decade of the Post Cold War Era*, SAM-CSIS, Kasım 2012, s. 1-4.

Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikasının Belirleyici Faktörleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi dış politikasında yayılımcı revizyonist hareketlere karşı barış, egemenlik ve ulusal kalkınma önceliği hakim olmuş ve Türk dış politikası "moleküler ve yapısal benzerliğinin bulunduğu Avrupa ülkeleriyle uyumlu bir biçimde doğan ve böyle yaşamak isteyen bir ulus" olarak Batıya yönelmiştir.⁷ Türk dış politikasındaki bu anlayış İsmet İnönü'nün iktidarı döneminde de devam etmiştir. Dünya barışının giderek tehlikeye girdiğini gören İnönü Hükümeti, Avrupa'da yaklaşmakta olan fırtına öncesi bulutların toplandığı dönemde, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak adına, 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Fransa ve Büyük Britanya ile bir ittifak antlaşması yapmıştır.⁸ Bu ittifak dışında Türkiye 17 Şubat 1941 tarihinde Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı⁹, Sovyetler ile 25 Mart 1941'de Saldırmazlık Paktı¹⁰, 18 Haziran 1941'de Almanya ile Türk-Alman Dostluk Paktını imzalamış¹¹ ve savunma ittifakları yoluyla güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Türk dış politikasına İkinci Dünya Savaşı yıllarında yeni bir ilke dahil olmuştur: "etkin tarafsızlık".¹²

Bu yeni dış politika ilkesini Selim Deringil'in "Avrupa'da çıkan yangının kendi sınırlarını aşmamasını başlıca amaç edinen İnönü ve onun Dışişleri Bakanlığı'ndaki 'kilit adam' Numan Menemencioğlu, kendilerine özgü bir tarafsızlık politikası geliştirmişlerdir. Türkiye savaşmak istemiyordu, ama onu stratejik konumuna sahip bir ülke sınırları arkasına çekilip edilgen bir tarafsızlıkla yetinemezdi. Dolayısıyla aktif tarafsızlık (active neutrality) kavramı gündeme gelmiştir. Türkiye silahlanacak, tam seferberlik haline geçecek ve en önemlisi dünya politikasını kendi lehine etkilemeye çalışacaktı" ifadesiyle özetlemek mümkündür.¹³

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye, savaş dönemindeki "denge oyunu" kadar dikkatli yeni bir diplomasi dönemine girmiştir. Çünkü savaşın sonunda dünyada Türkiye'nin üzerinden geçen bir Doğu-Batı eksenine, yani iki kutuplu bir dünya sistemi ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortamda Türkiye'nin, eski gibi "güç dengesi sistemine" oynaması pek mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin izlediği savaş dışı kalma politikası öncelikle

7 Oral Sander, "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der. Melek Frat, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s.75.

8 *Düştur*, 3. Tertip, Cilt:21, ss.15-18.

9 *Ayın Tarihi*, No:87, Şubat 1941, s.26.

10 *Ayın Tarihi*, Ağustos 1941, No:93, ss.40-41

11 *Düştur*, 3. Tertip, Cilt:22, s.1355.

12 Metin Tamkoç, "Turkey's Quest For Security Through Defensive Alliances", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt:2, Yıl:1961, s.10

13 Selim Deringil, *Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2003, ss.89-90.

Ankara'yı yalnızlığa itmiş ardından da kuzeyde Çarlık döneminden devraldığı toprakları daha da genişleten, sıkı disipline dayalı yeni rejimi çerçevesinde askeri kapasitesini gerek insan gücü gerekse donanım anlamında arttıran Sovyetler Birliğiyle karşı karşıya bırakmıştır.¹⁴ Savaşın hemen ertesi yılında dünyanın barışa doğru yol adlığı bir zamanda Moskova'nın açık bir şekilde Kars, Ardahan ve Boğazlar üzerinde hak talep etmesi¹⁵ şeklinde kendi gösteren yeni "Sovyet Rus yayılcılığı"na karşı Türkiye'nin onulmaz biçimde kendini tehlike altında görmesine yol açmıştır.¹⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin "güçler dengesi"nden "çift kutuplu" bir yapıya geçmesi, Raymond Aron'un paradigmasına göre de böyle bir uluslararası ortamda, Türkiye gibi orta büyüklükte ve jeopolitik konuma sahip bir devletin tarafsız kalması pek mümkün değildir.¹⁷ Türkiye de Aron paradigmasının öngördüğü gibi, kendi güvenlik endişelerinin de etkisiyle, İngiltere'den dünya liderlik koltuğunu yavaş yavaş devralan ABD'ye ve Batı ittifakına Marshall Yardım Programı (1948), Truman Doktrini (1947), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO-1952) gibi araçlar vasıtasıyla dahil olmuştur.¹⁸ Türkiye güç dengelerini gözeterek realist bir mantık içeren bu tutumuyla dönemin koşullarının bir sonucu olarak pragmatik bir yaklaşım içerisinde olmuştur.¹⁹

Bloklar arası Soğuk Savaş yoğunlaştıkça Türkiye'nin takip ettiği blok politikası da daha katılaşmıştır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD 1961) kurucu üyesi olması, 1959'da bugünkü Avrupa Birliği'nin çekirdeği olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvuruları bu doğrultuda atılmış birer adım olmuştur. Böylece Türk dış politikası uzun bir süre Sovyet tehdidine karşı tek yönlü bir çizgi dahilinde ve NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında yer almaya bağlı kalmıştır.²⁰ Türk dış politikasının Batı Bloku'na bu kadar bağlı bir şekilde hareket etmesinde Demokrat Parti (1950-1960) iktidarının izlemiş olduğu katı blok

14 Cihat Göktepe ve Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilgi*, Sayı:22, Kış 2015, ss.201-202.

15 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl- İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, ss.285-286.

16 Mustafa Aydın ve Fulya Ereker, "Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:43, Güz 2014, s.133.

17 Uluslararası ilişkilerde Aron paradigması olarak geçen bu teori, jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli konumlarda olan küçük ya da orta büyüklükte devletlerin kendilerini korumak ve devletin devamlılığını sağlamak adına kendilerinden büyük devletleri dayanak olarak seçmek zorunda olmasıdır. Daha fazla bilgi için bkz H. Rumeysa Dursun, "Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Eylül 2017, ss.67-85; Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, New York, 1973.

18 Göktepe ve Seydi, *a.g.m.*, ss.204-205.

19 Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 10. Baskı, 2014, s.215,221.

20 Tamkoç, *a.g.m.*, s.19.

politikası etkili olmuştur. Demokrat Parti özellikle iktidarının ilk döneminde Batı ile işbirliğini devam ettirmenin yanı sıra, ülkenin güvenliğinin Batı Blok'unun güvenliğiyle paralel olduğunu vurgulamıştır. Demokrat Parti karşı bloktan bir ülkeyle ikili görüşmelere ya da işbirliklerine karşı oldukça tutucu bir tavır sergilemiştir. Yunanistan bu dönemde Balkanlara yönelik aktif bir politika izlerken, Türkiye oldukça mesafeli durmuştur.²¹

İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan yeni konjonktüre uygun olarak 1950-1980 arası dönemde Türk dış siyasetinin Soğuk Savaş bağlamında şekillendiği görülürken 1960'lı yıllardan itibaren Batı Bloku ile ilişkilerinde gelgitler başladığı görülmektedir. Bu gelgitler de yine Türkiye'nin güvenlik kaygılarından dolayı oluşmuştur. Türkiye'nin ABD ile inişli çıkışlı ilişkilerin seyrini belirleyen ilk olay Küba Füze Krizi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin 1962 yılında Küba'ya orta menzilli füzeler yerleştirmek istemesi ABD'de endişeyle karşılanmıştır. ABD Sovyetlerle ile oturduğu pazarlıkta Türkiye'deki Jüpiter Füzelерinin kaldırılması koşuluyla Sovyetlerin Küba'ya füze yerleştirmesini önlemiştir.²²

1960'larda Türkiye-ABD ilişkilerindeki bir diğer kırılma noktası ise 1964 tarihli "Johnson Mektubu" olmuştur. 1963'te Türklerin Rumlar tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti'nden atılmasıyla başlayan toplumlar arası çatışma 21 Aralık 1963'te Kıbrıslı Rumların Akritas Planı adını verdikleri Türkleri imha planıyla bir soykırım girişimine dönüşmüştür.²³ Türkiye tüm uyarı ve ikazlarına rağmen adadaki şiddet eylemlerinin son bulmaması üzerine adadaki soydaşlarını korumak ve 1960 kurucu antlaşmalarının da verdiği garantör ülke sıfatıyla adaya çıkarma yapmak istemiştir. Türkiye'nin bu girişimi dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen bir mektupla engellenmiştir. Diplomatik nezaketsizlikten uzak bir dille kaleme alınan bu mektup Türkiye'nin eğer Kıbrıs'a herhangi bir müdahalede bulunursa ABD'den aldığı silahları kullanamayacağı ve Sovyetlerden gelecek herhangi bir saldırıda yalnız kalacağı ifade edilmiştir. Bu mektup Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yarattığı gibi Batı ile ittifakı sorgulamaya da yol açmıştır artık Türk dış politikasının bir anlamda çok yönlülük arayışının başlangıcını oluşturmuştur.²⁴

21 Olcay Özkaya Duman ve Haktan Bırsel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Yıl 2012, ss.306, 310. Demokrat Parti dönemi dış politikası konusunda genel bilgi için bkz. Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Yayınları, Ankara, 1990.

22 Bahar İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzelere Krizi", *Humanitas*, Cilt:5, Sayı:10, Yıl:2017, s.180.

23 Fazıl Küçük, *Kıbrıs Türk Davası ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti*, Yay. Haz. Altay Sayıl, Devlet Basım Evi, Lefkoşa, 3. Baskı, 2002, s.41.

24 Vefa Kurban ve Giray Saynur Derman, "Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri 1960-1980", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:15, Ağustos 2015, ss.33-35.

ABD'nin 1960'lı yılların ilk yarısında Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın tezlerine yakın bir profil çizmesi, sıkı iki kutuplu dünya siyasetinin gevşemesiyle birlikte Türk-Sovyet yakınlaşmasını da beraberinde getirmiştir.²⁵ Türkiye'nin Sovyetler Birliğiyle yakınlaşması ayrıca Makarios'a²⁶ olan Sovyet desteğinin de azalmasını sağlamıştır. Türk-Sovyet yakınlaşması ABD'nin dikkatini tekrar Türkiye'ye yöneltmiş, Kıbrıs'taki sorunu çözmek için görevlendirilen ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, Türk tezlerine yakın bir çözüm önerisi sunduğu gibi BM Genel Kurulu'ndaki oylamada da Türkiye'nin lehine oy kullanmıştır. Kıbrıs'taki Türk toplumuna karşı tekrar EOKA²⁷'nin faaliyetlerinin artmasıyla 1967'de Türkiye tekrar adaya müdahalede bulunmak istediğinde ABD 1964'tekine benzer bir yaklaşım içine girmiştir. Bu da Türkiye ile ilişkilerinin tekrar soğumasına neden olmuş ve Türkiye 1967'de ki Altı Gün Savaş'larında Arap-Sovyet görüşünü desteklemiş ve ABD'ye yardım etmeyi reddetmiştir. Açılan Türk-ABD ilişkileri beraberinde Türk-Sovyet ilişkilerinde yakınlaşmayı getirmiştir. Sovyetler Birliği önce 12 Nisan 1972'de daha önce feshettiği 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'nın yenilenmesinin istediğini Türkiye'ye bildirmiş ve ardından yine aynı Nisan ayı içinde -uygulanabilirliği pek fazla olmasa da- Türkiye ve Sovyetler arasında "İyi Komşuluk İlişkiler Bildirgesi" imzalanmıştır.²⁸ Soğuk Savaş döneminde Türk-Sovyet ilişkilerinin doruğu olan bu dönemde, Sovyetler Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların "Enosis"²⁹ tezine karşı oldukları açık bir şekilde dile getirmişlerdir.

25 Giray Saynur Derman ve Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:16, Sayı:33, 2016, s.465.

26 Makarios 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı, 1948 yılında Kition Metropolitliğine seçilmiş ve 1977 yılındaki vefatına kadar hem Kıbrıslı Rumların liderliğini yapmış hem de Enosis'in en ateşli savunucusu olmuştur. Farid Mirbagheri, *Historical Dictionary of Cyprus*, The United States of America, 2010, Scarecrow Press, ss.105-108.

27 Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü)(EOKA): Enosis amacına en hızlı biçimde ulaşmak üzere Birleşik Krallık idaresine karşı Kıbrıs Rumları tarafından 1955 yılında Kıbrıs'ta kurulan silahlı bir örgüt olan EOKA zamanla adada yaşayan Türkleri hedef almıştır. Ancak EOKA'nın kendi prensiplerini kabul etmeyen Kıbrıslı Rumlara karşı da gasp ve saldırılarda bulunduğu bilinmektedir. Derya Sevinç "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, ss. 171-206; EOKA eylemleri için bk. Gençlik, Spor, Köy ve Halk Eğitim Dairesi, Akritas Planı: "Türki İmha Planı", Ergenekon Yayınları, Lefkoşa 1972; Makarios Druostis, *Karanlık Yön EOKA*, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa 2007.

28 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.378.

29 "Yunanlıların Helen uygarlığını diriltme politikasını anlatmak için kullanılan Enosis; Yunanca'da ilhak etmek, birleşmek anlamına gelen bir terimdir. Enosis kavramsal olarak ise Helen uygarlığının geliştiği ve yayıldığı her yerin ilhak edilmesi biçimindeki bir fikri ifade etmektedir. 19. Yy sonlarında ve 20. Yy başlarında, Balkan Savaşları ve Girit'in Yunanistan'a ilhakı sırasında da kullanılan terim, günümüzde daha çok Kıbrıs'a ilişkin olarak gündeme gelmektedir. Bir başka deyişle, Yunan dış politikasında oldukça önemli bir yeri olan Pan-Helenik ideallerin bir uzantısı olan Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a ilhakı politikası da bu adla anılmaktadır." Fatma Çalık Orhun, *K.K.T.C Cumhurbaşkanı Rauf. R. Denktaş'ın Annan Planı Sürecindeki Mücadelesi*, Hiper Yayın, İstanbul 2019, s.26.

Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Krizi sırasında uyguladığı politika³⁰, NATO'dan bağımsız hareket ettiği tek örnek olmakla birlikte varılan sonuç, kendi siyasi şartlarını dayatamayacağını göstermiştir. 1974'deki Kıbrıs çıkarmasından sonra başta ABD ve Batılı devletler Türkiye'ye kınayarak ekonomik ve askeri ambargo uygulamışlardır. ABD'nin Türkiye politikası düşük profilde seyretmiştir. 1960'lar ve 1970'ler Türk dış politikasının Kıbrıs sorunu etrafında şekillendiği yıllar olmuştur.

1970'lerin sonlarında ABD ile olan ilişkilerde yaşanan sıkıntılar, Sovyet tehdidinin azalması ve Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar Bülent Ecevit'in "yeni bir milli güvenlik ve savunma kavramlarıyla dış politika" yaklaşımını benimsemesine yol açmıştır.³¹ Ecevit, Türkiye'nin NATO çerçevesinde çok ağır yük altına girdiğini ve ABD'ye fazla bağımlı hale geldiğini savunmuştur. Kuvvetlerini azaltmalı, kendi savunma sanayisini geliştirmeli ve "komşu ülkelerle karşılıklı güven esasına dayalı ilişkiler" kurması gerekmiştir.³² Türkiye de ülkedeki tüm yabancı üslerin NATO amaçları dışındaki faaliyetlerini durdurmuştur. Bu kırılmalardan sonra Türkiye Doğu Bloğu ile ilişkilerini ekonomi ağırlıklı geliştirme çabası içerisine girmiştir. Birleşmiş Milletler de Kıbrıs konusunda yaşadığı yalnızlık da Türkiye'yi dış politika anlayışını sorgulamaya yöneltmiş ve artık Ankara çok yönlü ve çok boyutlu dış politika arayışları içerisinde olmuştur.³³

Sovyetler Birliği'nin önce Afganistan'ı işgal etmesi ardından İran'daki İslam Devrimi Türkiye'nin tehdit algılamalarını değiştirmiştir. 1980'lerin başında "İkinci Soğuk Savaş" olarak geçen bu dönem Ankara'yı yeniden Batı ittifakına katılma süreci içine itmiş ve Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yeniden şüphe ve düşmanlık ön plana çıkmaya başlamıştır.³⁴ Türkiye'de 1980 yılında yaşanan askeri darbe Avrupa'daki devletlerin Türkiye'ye mesafeli bir tutum sergilemiş olması da Türkiye'nin ABD'ye daha fazla yakınlaşmasını sağlayan bir faktör olmuştur.³⁵ Bulgaristan'ın 1984'ten sonra Türk kökenli vatandaşlarına uyguladığı baskı politikası Sofya-Ankara arasındaki ilişkilerin gerilmesinin yanı sıra Moskova-Ankara ilişkilerinde de gerginliğe yol açmıştır. Sovyetlerde 1986 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra Ankara-Moskova ilişkilerinde tekrar canlanma dönemi başlamıştır.

30 Fatma Çalılık Orhun, "Reasons Leading to the Cyprus Peace Operation and Developments in the Cyprus Problem After the Operation", *ASOS- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:93, Haziran 2019, ss.414-415.

31 Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s.399

32 William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Çev: Petek Demir, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.168.

33 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, ss.299-300.

34 Hale, *a.g.e.*, s.169.

35 Aylin Güney, "An Anatomy of the Transformation of the US-Turkish Alliance: From "Cold War" to "War on Iraq", *Turkish Studies*, Cilt:6, Sayı:3, Yıl: 2005, s.343.

Netice olarak 1950 sonrasında Türkiye'nin 1990'lı yıllara kadar temel dış politika konseptinde – 1963 Kıbrıs krizindeki kırılma hariç- genel olarak Atlantikçilik (ve doğal olarak NATO esaslı güvenlik ve ilişkiler) etkili olmuş, Türkiye bu çerçevede Sovyetlere mesafeli dururken Batıyla birlikte hareket etmiştir.³⁶

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası

Sıkı iki kutuplu dünya düzeninde Balkan ülkeleri karşılıklı risk ve tehdit algılamaları nedeniyle Soğuk Savaş ortamının sınırları dahilinde hareket etmek zorunda kalmış ve bu koşullar altında yalnızca benzer siyasi-ideolojik kimliğe sahip devletlere (Doğu veya Batı Bloku) yaklaşma fırsatı bulmuştur. Balkan ülkelerinin neredeyse tamamının Doğu Blokun içinde yer alması, Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle işbirliği içinde bulunmasını engelleyici bir unsur olduğu gibi Türkiye'nin de bölge ülkelerine temkinli davranmaya ve ikili ilişkilerini geliştirmekten ziyade Batı ittifakı içerisinde hareket etmeye yöneltmiştir. Kendi güvenlik arayışlarının ön plana çıktığı Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Balkan ülkeleriyle ilişkilerini Batı ittifakı içerisinde yer alan uluslararası organizasyonlarla ilerletmeyi seçtiği gibi sorunlarını da yine mensup olduğu ittifakın bünyesinde yer alan uluslararası örgütlerle çözme eğiliminde olmuştur. 1960'larda bloklar arasında yumuşamanın başlamasına ve bu döneme denk gelen 1963 Kıbrıs krizinde Türkiye'nin sıkı sıkıya bağlı olduğu müttefiki ABD'den gelen ünlü "Johnson Mektubu"na kadar Türkiye'nin Balkanlara yönelik izlediği siyaset, blok politikası şeklinde olmuştur.³⁷

Balkanlar'da Soğuk Savaş'ın Sıcak Rüzgârları

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Balkanlara yönelik izlediği politika Batı ittifakının üyesi bir devlet olarak sıkı blok politikası şeklinde olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Balkanlara yönelik iki istisnai politikası olmuştur. İlki aynı blokta yer aldığı Yunanistan ile Kıbrıs krizine kadar geliştirdiği ikili ilişkiler diğeri ise Balkanlarda bölgesel işbirliğini geliştirmeye yönelik Yugoslavya ve Yunanistan

36 1963 Kıbrıs Krizi sonrası diplomatik yollarla çözüm arayışı içinde olan Türkiye ada üzerinde ihtar uçuşları yapmış ve nihayetinde adaya çıkarma yapmayı kararlaştırmıştır. Türkiye'nin bu tutumu karşısında dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından, Türk Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hitaben gönderilen ve diplomatik anlayıştan uzak mektupta Türkiye'nin herhangi bir müdahalesinin ağır sonuçlara yol açacağından bahsedilmiş ve Türkiye'nin adaya planladığı müdahalenin iptal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Mektubun Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale konusunda geri adım atmasına sebep olurken, mektupta Türkiye'nin herhangi bir Sovyet tehdidine karşı yalnız kalacağı ifadesi ise dönemin siyasi elitleri üzerinde soğuk bir duş etkisi yaratmıştır. Mektupta, SSCB'nin Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırısı halinde, NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğinin iması, dış politikasının NATO ekseninde koşulsuz şartsız sürdüren Türkiye için bu düşüncenin sorgulanmasına neden olmuştur. Sovyet tehdidi karşısında yalnız kalma kaygısı Ankara'nın yeni dış politika arayışlarına zorlayan temel etken olmuştur.

37 Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War", *Middle Eastern Studies*, Vol:36, No:1, January 2000, s.104.

ile imzaladığı 28 Şubat 1953 tarihli Ankara Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ve bir yıl sonra bu antlaşmayı askeri bir ittifaka dönüştüren Bled İttifakıdır.

Cumhuriyet döneminde temelleri atılan Türk-Yunan dostluğuna ilave olarak İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin göndermiş olduğu yardımlar Yunanistan'da Türkiye'ye karşı olumlu bir hava ve iyimser duyguların oluşmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'da yaşanan İç Savaş'ta Türkiye, Merkezi Hükümeti desteklemiş ve İç Savaş sonrası Yunanistan'la Türkiye daha da yakınlaşmıştır. Artık Türkiye ve Yunanistan dış politikalarının kendilerine gösterdiği ortak çıkarlar doğrultusunda yan yana yürüdükleri bir yola girmişlerdir. İki ülkenin de ortak tehdit algısı olan Sovyetler Birliği iki devleti birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Kore Savaşı'na birlikte katılan iki devlette aynı zamanda NATO'ya üye olmuştur. İki devlet adeta ortak bir dış politika izlemiştir.³⁸

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türk-Yunan ilişkileri adeta "balayı dönemi" yaşamıştır. İki ülke arasında karşılıklı üst düzey resmi ziyaretler düzenlemiş, iki ülkenin de siyasetçileri her fırsatta işbirliği ve dostluğu ön plana çıkaran açıklamalarda bulunmuşlardır. İki ülkenin iyi ilişkileri 1954 yılında Kıbrıs krizinin patlak vermesiyle ağır bir darbe almış ardından Ege adaları, Kıta sahanlığı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla günümüze kadar uzanan sorunlar yumağına dönmüştür. Ankara ile Atina'nın arasının açılması Türkiye'nin Balkanlarda işbirliği sağlayan Türk-Yunan dostluğuna büyük zarar verdiği gibi ortaya çıkan Türk-Yunan sürtüşmesi de Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle işbirliği imkânını da ortadan kaldırmıştır.³⁹

İkinci istisna ise, resmi adı, "*Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*" olan Ankara Anlaşması'dır.⁴⁰ Antlaşma yalnızca askeri değil ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini kapsamıştır. Ankara Anlaşması Yugoslavya'nın NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'la bir anlaşma imzalamasını mümkün kılmak için bir uzlaşma yolu olarak hazırlanmıştır. Ankara Antlaşması'ndan bir yıl sonra Ağustos ayında adı geçen üç ülkenin katılımıyla Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanan ittifak antlaşmasıyla da Balkan Paktı ortaya çıkmıştır.⁴¹ Böylece üç ülkenin de BM ve NATO ile ilgili yükümlülüklerini tanıyan, tarafların işbirliğini önererek bir ortak savunma anlayışı ortaya koymuştur.

38 Hakan Uzun, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt:5, Sayı:2, Yıl:2004, ss.46-47.

39 Esin Yurdusev, "1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ed. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s.379.

40 *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:34, ss.1347-1350.

41 *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:36, s.286-290; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları (1945-1990)*, Cilt:2, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Kitabevi, Ankara, 2000, s.481.

Soğuk Savaş dönemindeki ilk işbirliği önerisine üç devleti sürükleyen neden ise Balkanlardaki Moskova'ya bağlı devletlerin izlediği politikaların meydana çıkardığı güvenlik kaygıları olmuştur.⁴² En uzun kara sınırına sahip ve Sovyetler Birliği'nin en sadık müttefiki olan Bulgaristan'a dair Türkiye'nin kaygıları olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Balkanlardaki işbirliği Soğuk Savaş parametrelerinin pekiştirdiği Türkiye için Doğu Trakya ve İstanbul'un korunması anlamına gelmiştir. Yugoslavya ise yeni Kominform'dan ihraç edilmiş⁴³ ve Sovyetler Birliği'nin üç müttefik devleti tarafından kısıncı andırır biçimde sarılmış durumda olmuştur. Ayrıca Yugoslavya Sovyetlerle olan uzun sınırını tek başına savunmasına imkân bırakılmamıştır. Ayrıca Tito Yugoslavya'yı Doğu ve Batı Bloklarının arasına yerleştirerek bloklar arası rekabetten faydalanmak istemiştir. Yunanistan ise hem iki dünya savaşının tecrübeleri hem de Kuzey'deki Doğu Bloğu komşularının desteklediği iç savaşı yeni bitirmişti.⁴⁴ Anlaşma'nın imzalanmasında etkisi olan bir diğer etken ise, Belgrad ve Moskova arasında yaşanan çekişme sonrası Yugoslavya'nın Kominformdan ihraç edilmesi yatmaktadır. Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'yle tekrar yakınlaşmaması adına ve Batı ittifak sistemini bölgesel paktlarla güçlendirme politikası doğrultusunda işbirliği ABD tarafından da desteklenmiştir.⁴⁵ ABD'nin Balkanlar'a yönelik politikası esasında Sovyetlerin Balkanlar ve Karadeniz bölgesindeki nüfuzunun dengelenmesi üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda ABD için Yugoslavya'nın Batı Blok'una çekilmesi ve Yunanistan'da da Batı Blok'unun taraftarı güçlerin iktidara gelmesi gerekmiştir. ABD'nin Balkanlar'a yönelik bu siyaseti Türkiye'nin de kuzey sınırlarında benimsediği bir politika olmuştur. Balkan Paketi tasarısının temelinde yatan neden ABD'nin Sovyetlere karşı bölge de nüfuzunu arttırmak istemesi olmuştur. ABD Batı ittifakının iki üyesi

42 David R. Stone, "The Balkan Pact and American Policy", *East European Quarterly*, Cilt:28, No:3, 1994, s.398.

43 28 Haziran 1948 tarihinde Kominform, Yugoslavya'nın ihraç edildiğini ve Yugoslav komünist partisinin yönetiminin değişmesini istediğini açıklamıştır. Yugoslavya'nın ihraç nedeni olarak ise "iç ve dış politikanın ana meselelerinde yanlış bir şekilde, Marksizim-Leninizmden ayrıldığı" ihraç nedeni olarak gösterilmiştir. Yugoslav Komünist Partisi lideri Tito ve Bulgaristan Komünist Parti lideri Georgi Dimitrov'un işbirliği yaparak Tito'nun kendi yönetimi altında bir güneydoğu Avrupa grubu oluşturmak isteği Moskova tarafından Doğu Avrupa'da kendi hegemonyasına karşı ciddi bir tehlike olduğu kanısını uyandırmış olması ihraç nedeni olmuştur. Rinna Elina Kullaa, "Origins of the Tito-Stalin Split within the Wider set of Yugoslav-Soviet Relations (1941-1948)", *The Balkans in the Cold War*, Ed: Vojislav G. Pavlovic, Insitutit Des Etudes Balkaniques, Belgrad 2011, s.87.

44 Dilek Barlas, "Turkey and The Balkans: Co-Operation in the Interwar and Post-Cold War Eras", *Turkish Review of Balkan Studies*, 1998/99:4, s.73.

45 Belgrad ile Moskova'nın arasındaki bu ayrılık Washington tarafından, Belgrad'ın Moskova'yla arası kötü olan diğer Doğu Bloğu ülkelerine de örnek teşkil edebileceği açısından desteklenmiştir. Diğer yanda da Sovyetlerin Akdeniz'le bağlantısının da karadan kesileceği gibi Balkanlarda Türkiye ve Yunanistan'dan sonra güçlü bir üçüncü Moskova karşıtı ülke olması uzun vadede bölgede işbirliği ortamının yaratması muhtemel bir senaryo oluşturmuştur. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.353.

ola Yunanistan ve Türkiye'yi Yugoslavya ile aynı bölgesel ittifakta birleştirmek istemiştir. Denilebilir ki paktın asıl mimarı ABD olmuştur.

Balkan Paktı yirmi yıl gibi bir süreli bir işbirliğini öngörmüşse de beklenildiği kadar uzun soluklu olmamıştır. Bunun da nedeni yeni dönemde paktın üç üyesinin değişen dış politikaları olmuştur.⁴⁶ Stalin'in ölümünden sonra yerine gelen Nikita Kruşçev'in 1955 yılındaki özür mahiyetindeki Belgrad ziyaretiyle Belgrad-Moskova arasındaki yumuşuma sonrası Tito üzerindeki Sovyet tehdidinin kalkması ve Belgrad'ın hızla Bağlantısızlar hareketine yönelmiştir.⁴⁷ Yunanistan'ın ise kendini toparladıktan sonra "Enosis"i dış politikasının merkezine koyması Türkiye ile ilişkilerini Kıbrıs sorununda dolayı gerginleşmiştir. Türkiye ise katı bir şekilde Batı ittifakına sadık kalarak Balkan Paktının devamlılığı için mücadele vermişse de Kıbrıs konusunda geri adım atmaması Yunanistan ile ilişkilerinin düzelmesine engel olmuştur.⁴⁸

Stalin'in ölümü sonrası (1953) Moskova'nın Balkanlara yönelik izlediği politikada yumuşama başlamış Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan'a karşı daha ılımlı bir yaklaşım içine girmiştir.⁴⁹ Sovyetlerdeki bu yeni politika Balkanlardaki komünist yönetimlerde de bazı değişimler meydana getirmiştir. Moskova'nın tehdidinin üstünden kalkmasından sonra Yugoslavya, Bağlantısızlar Hareketine yönelmiştir. Koyu Stalinist olan Arnavutluk Çin tarzı bir komünizm benimseyerek içine kapanmış, Romanya ise Moskova'dan daha farklı kendine özgün bir sosyalizm benimsemiştir. Balkanlar'da kutuplar arası katılımda böylece azalmıştır.⁵⁰

Balkanlardaki bu değişim rüzgârına rağmen, Türkiye'nin Balkanlara olan yaklaşımında herhangi bir değişim olmamıştır. Bunun da en somut örneği, Romen Başbakanı Chivu Stoica'nın kendi adıyla anılan 1957 tarihli planında görmek mümkündür. Stoica planı olarak bilinen bu plan altı Balkan ülkesi – Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye- arasında işbirliği geliştirmek üzere ortaya atılmıştı. Başbakan Stocia adı geçen bu altı ülkenin başbakanlarına birer mektup göndererek belirlenecek herhangi bir ülkenin başkentinde başbakanlardan oluşan bir heyet tarafından bir konferans düzenlenmesini ve böylelikle ülkeler arasında bir işbirliğinin geliştirmesini önermiştir.⁵¹ Chivu Stoica'nın bu önerisine batı ittifakının iki Balkan üyesi olan Türkiye ve Yunanistan

46 Barlas, a.g.m, s.73.

47 Stone, a.g.m, ss.403-404.

48 Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*,s.157.

49 Fatma Aslı Kelkitli, "Soviet Union's Balkan Opening During the Khrushchev Period: Attempts to Restore Relations with Turkey, Yugoslavia and Greece", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:73, No:4, Yıl:2018, ss.1177-1201.

50 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Cilt:2, Küre Yayınları, Küre Yayınları, 2009, 3. Baskı, 378-379.

51 Kelkitli, a.g.e, s.1195.

kendilerini NATO'dan uzaklaştırma çabası olarak yorumlamış ve olumsuz yaklaşmıştır. Türkiye'yi bu düşünceye iten neden ise Stoica'nın bu önerisinin Sovyetlerin Balkanlar'da nötral bir saha yaratarak Ege ve Akdeniz'e uzanması olarak yorumlanmasıdır. Balkanlarda bu bölgesel işbirliği projesi, Türkiye'nin katı bir şekilde uyguladığı blok politikası yüzünden kabul etmemiş ve daha sonra da plan rafa kalkmıştır.⁵²

Türk Dış Politikasında Çok Yönlülük Arayışlarının Balkanlara Yansıması

1963 yılında yaşanan Kıbrıs Krizi Türk dış politikasının önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.⁵³ 1963 Kıbrıs Krizi'nde ABD Başkanı tarafından Türkiye'ye gönderilen ünlü "Johnson mektubu" Türkiye'yi sıkı sıkıya bağlı olduğu Washington ile ilişkilerini gözden geçirmeye ittiği gibi, Türkiye'nin izlediği katı blok politikasının kendisini nasıl bir yalnızlık içine ittiğini de fark etmesini sağlamıştır. Ankara sıkı kutup politikasının kendi dış güvenliğini de tam anlamıyla gerçekleştirmediğinin de farkına vararak, bloklar arası yumuşamanın da etkisiyle Türk dış politikası sıkı kutup politikasından çok yönlü dış politika denemesine başlamıştır. Türkiye'nin ABD ile arasının açılması Türk-Sovyet yaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Türk-Sovyet yaklaşması da Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkileri üzerinde olumlu etkisini de hissettirmiştir.

Türkiye gerek yumuşama döneminin yarattığı atmosfer gerekse de Kıbrıs krizi sonrası dış politikasındaki değişimle Balkanlara yönelmişse de ilk girişimler de pek başarılı olamamıştır. Türkiye Balkanlara yöneldiğinde yeni sosyalizm sonrası Romanya'nın Yugoslavya ile olan ilişkileri daha iyi bir noktaya ulaşmış vaziyettedir. Yugoslavya ile Bulgaristan aralarındaki sorunları çözmek üzereydi ve iki ülke arasında kültürel ve ekonomik işbirliği konusunda anlaşmaya varılmıştı. Yunanistan ise Birleşmiş Milletlerin gündemine 1954 yılında getirdiği Kıbrıs sorununda aldığı olumsuz cevap sonrası bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma yoluna girmiştir. Türkiye Balkan ülkeleri arasındaki bu atmosferi kaçırmıştır. Özellikle Balkan ülkeleri Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yalnızlığını hissetmesi sonrası işbirliği arayışına yöneldiğini düşünmüşler ve Türkiye'yi pek samimi bulmamışlardır. 1965'ten sonra Ankara Balkan ülkelere çeşitli düzeylerde ziyaretlerde bulunmuş ve ticari ve ekonomik çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.⁵⁴

Bu resme Arnavutluk'un dahil olması da bu döneme rastlamıştır. İçine kapanık ve sıkı bir Stalinist olan Tiran yönetimi bu dönemde yalnız bir ülke

52 Yurdusev, s.380.

53 Gürün, a.g.e, s.434.

54 Bkz. Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, 2014, ss.529-533.

olmuş ve Yunanistan'la arasındaki Epir meselesi ve diğer yandan iki ülkenin sınırları içindeki karşılıklı azınlık nüfusu Arnavutluk ve Yunanistan'ın ilişkilerinin gergin bir seyir izlemesine yol açmıştır.⁵⁵ Bloklar arası yumuşamanın da etkisiyle Arnavutluk yalnızlığından kurtulmak istemiştir. Arnavutluk, 1965 yılında BM Genel Kurulundaki Kıbrıs oylamasında Türkiye lehine oy kullanan beş ülkeden birisi olması Arnavutluk'un da Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istediğinin bir işareti olmuştur.⁵⁶ 1939 yılında kopan Türkiye Arnavutluk ilişkileri 1942 yılına kadar İtalya üzerinden yürütülmüş, 1942'den sonra Türkiye konsolosluk açmışsa da 1945 yılında Enver Hoca döneminde tekrar kapatılmıştır. 1959 yılında Hasan Nurelgin'in elçi olarak atanmasıyla tekrar açılmış, bu sefer de Türkiye'deki 1960 ihtilali nedeniyle ilişkiler pek geliştirilememiştir.⁵⁷ 1961 yılında Sovyetlerle ilişkisini kesmesi ve Türkiye'nin de bu dönemde Balkanlara açılması, 1965 yılı yakın ilişkilerin kurulması için adımların atıldığı dönemi başlatmıştır.⁵⁸

1970'lerde Türkiye'nin gittikçe ABD'den uzaklaşması Türk-Sovyet ilişkilerine (ve doğru oranda Balkan ülkelerine) ters oranda yansiyarak yakınlaştırmıştır. Üstelik Kıbrıs krizinden dolayı Türk-Yunan ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve Kıbrıs harekâtı sonrası Yunanistan'ın Türkiye aleyhine giriştiği propaganda faaliyetleri Bulgaristan üzerinde de etkili olmuş, Türk-Bulgar ilişkileri de bundan olumsuz etkilenmiştir. Yunan propagandasının Bulgaristan üzerindeki etkisinin asıl nedeni ise oldukça yüksek sayıda barındırdığı Türk azınlık nüfusunun ülkeyi Yunanistan ile ortak paydada birleştirmesi olmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye'nin Balkanlardaki işbirliği ortamını geliştiren ABD ve Yunanistan'dan uzaklaşmış, hareket sonrası Türkiye ikinci kez ABD ambargosuyla takip ettiği blok politikasının ulusal çıkarlarıyla uyuşmadığını hissetmiştir. Bundan sonra dış politikasında "bölgesel gereklere ve komşu ülkelere" önem vermeye başlaması Türkiye'yi tekrar Balkanlara yöneltmiştir. Türkiye Balkan ülkeleriyle karşılıklı olarak elçiliklerini "Büyükelçilik" seviyesine yükseltmiş, karşılıklı ziyaretler sıklaşmıştır.

1970'li yılların ikinci yarısı Balkanlarda kültürel ve teknik alanlarda işbirliği yoluna gidilmiştir. Balkanlardaki bu gelişme esasında 1973 yılında toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve konferans sonrasında imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nin bir sonucudur. Türkiye'nin katıldığı bu konferans Avrupa'daki bloklar arası bölünmüşlüğü ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve ülkeler arası işbirliğini desteklemiştir. 1975 yılında Türkiye- Romanya ve Türkiye-Bulgaristan

55 Jelavich, a.g.e, s.409.

56 İlhan Uzgöl, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 15. Baskı, 2015, s.174.

57 BCA, 30.18.1.2-148-22-13.

58 BCA, 30.1.0.0-64-394-21; Jelavich, s.410.

arasında iyi komşuluk ve işbirliği içeren deklarasyonlar yayınlanmıştır. 1978'de Ecevit Hükümet'inin Dışişleri Bakanı Ahmet Gündüz Ökçün, Belgrad'da Bağlantısız ülkeler başkanlarının toplantısına katılmış ve burada Varşova Pakti'nda Romanya'nın tutumuna benzer şekilde Ecevit'in Türkiye için NATO'dan bağımsız bir rol arayışı içinde olduğu izlenimi yaratmıştır.⁵⁹ Bu işbirliğinin devamı da 1976 yılında Atina'da "Balkanlar da İşbirliği Uzman Toplantıları" ile başlamış, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye arasında tarım, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, ticaret alanlarında işbirliğini geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. İki yıl arayla periyodik olarak gerçekleşen toplantılar 1979 yılında Ankara'da "Haberleşme", 1981'de Sofya'da "Ulaştırma", 1982 yılında Bükreşte "Enerji" konularında toplantılar yapılmıştır.⁶⁰

1980 yılı bir yandan Sovyetlerin Afganistan'ı işgali diğer yandan İran'daki İslam devriminin yaşanması Türkiye'deki Sovyet yayılmacılığı endişesinin tekrar canlandırırken diğer yandan da Türkiye'deki iç gelişmeler Türkiye'yi ABD'ye yakınlaştırmıştır. 1980'lerin ilk yarısı bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye ve Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde mesafeli bir yaklaşım göstermiştir. 1980'li yılların ikinci yarısı Sovyetler Birliği'ndeki yönetim değişikliği bloklar arası nispi bir yumuşama dönemini beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'ndeki bu yumuşama da bloklar arası olumlu atmosferin oluşmasını sağlamıştır. Bu olumlu atmosfer Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerinde de kendini hissettirmiştir. Türkiye bu dönemde en üst düzeyden, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından, Balkan ülkelerine yönelik bir dizi yoğun resmi ziyaret programlarında bulunmuş, Balkan ülkeleriyle çeşitli alanlarda anlaşmalar ve işbirlikleri imzalanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Balkan ülkeleri arasında sorun yaşadığı tek ülke Bulgaristan olmuş, iki ülke arasındaki tek sorun da Bulgaristan'daki Türk azınlıkları meselesi olmuştur.⁶¹

Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan ile Türkiye'nin ilişkileri iki ülkenin de sıkı blok politikası takip etmesi nedeniyle oldukça gergin geçmiş ve iki ülke arasında Bulgaristan'da yaşanan Türklere ilgili sık sık sorun yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye üç büyük göç gerçekleşmiştir. İlki 1950-51 yılında, ikincisi bloklar arası yumuşamanın da etkisiyle 1968 yılında imzalanan "Yakın akraba göçü" anlaşmasından sonra, üçüncüsü ise 1989 yılında yaşanmıştır.⁶² 1984'ten sonra Bulgar hükümeti ülkesindeki Türklere yönelik tekrar yoğun bir baskı politikası izlemiş bu baskı politikası asimilasyon politikasına dönüş-

59 Hale, s.168.

60 Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi, Dışişleri Eğitim Merkezi Bakanlığı, Ankara 1988, s. 22.

61 Yurdusev, s.384.

62 İbrahim Kamil, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Yıl:2016, s.32.

müştür.⁶³ Türkiye Bulgaristan'a gönderdiği notalarla sorunu çözmeye çalışmış ve bir göç anlaşması imzalamak istemişse de Bulgaristan hükümeti bunun bir iç mesele olduğunu savunarak 1989 yılına kadar göç anlaşmasını ertelemiştir. 1989 yılında ise Bulgaristan, ülkesindeki Türkleri toplu göçe zorlayarak yeni bir kriz yaratmıştır.

"Balkanları nükleer silahlardan arındırılmış bölgeye dönüştürme fikrini samimiyetle destekliyoruz. Bu sorunu görüşmek üzere Balkan ülkelerinin liderlerinin önümüzdeki yıla kadar, olabildiğince erken bir tarihte toplantı yapmasını öneriyoruz. Balkanların nükleer silahlardan arındırılmış bölgeye dönüşmesi halklarımızın menfaatlerine karşılık gelecektir. Uluslararası iklimin iyileştirilmesine, Avrupa'nın nükleer silahlardan arındırılmış bir kıtaya aşamalı olarak dönüştürülmesine önemli bir katkı olacaktır. Bu barış için önemli zafer daha olurdu." Ekim 1981'de Bulgaristan Başbakanı bu sözlerle Balkanlarda "Balkanlarda Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (NWFZ)" oluşturmak için çağrı da bulunmuştur.⁶⁴ Balkanların nükleer silahlardan arındırılması fikri daha önce 1957 ve 1959 tarihinde Romanya tarafından da dile getirilmişse başarılı olamamıştır.⁶⁵

Bulgaristan'la arasındaki güven sorunu Türkiye'yi, Romanya ve Bulgaristan'ın ortaya attığı Yunanistan'ın da destek verdiği NWFZ girişimine karşı çıkmaya yöneltmiştir. Bulgaristan'ın Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği konferansı çerçevesindeki bu girişiminin Türkiye tarafından NATO'yu zayıflatmak olarak yorumlanmasının altında iki neden bulunmaktadır: ilki Doğu Bloku ülkelerinin konvansiyonel silah teknolojisi bakımından üstün durumda olması ikinci ise Atina-Sofya yakınlaşmasının Ankara'da tedirginlik yaratması yatmaktadır. Tabii Türkiye'nin bu öneriye karşı çıkmasında ABD'nin de etkisi göz ardı edilemez.⁶⁶

Sıkı iki kutuplu düzenin sarsıldığı 1980'lerin sonu Balkanlarda da barış ve işbirliği adına umut verici bir dönemi beraberinde getirmiştir. 1988 yılında Yugoslavya'nın önerisi üzerine 24-28 Şubat'ta Belgrad'da gerçekleşen Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğine beş Balkan ülkesiyle birlikte Türkiye de katılmıştır.⁶⁷ Komünist yönetimlerin yavaş yavaş ortadan kalktığı bu ortamda Türkiye de uzun süredir önem verdiği bölgesel işbirlikleri adına olan bu fırsatı kaçırmamıştır.⁶⁸ Belgrad'daki Balkan Dışişleri Bakanları Konferansının sonuç bildirgesinde yer alan

63 Bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990; Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012; Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayın, Ankara 2012.

64 P. Moorthy, *Nuclear-Weapon-Free Zone*, New Delhi: Concept Publishing Company, 2006, s.10.

65 Donna J. Klick, "A Balkan Nuclear Weapon-Free Zone: Viability of the Regime and Implications for Crisis Management", *Journal of Peace Research*, Cilt:24, Sayı:2, Haziran 1987, s.113.

66 Aynı eser, s.114; Uzgel, *a.g.m.*, s.174.

67 BCA, 30.18.1.2-610-767-9.

68 *Dışişleri Bakanlığı 1988 Tarihçesi*, Dışişleri Eğitim Merkezi Bakanlığı, Ankara, 1989, s.37; Sönmezoğlu, s.527.

“bölgede kapsamlı, çok taraflı işbirliğini güçlendirme”nin gerekliliğinin altını çizen ve “(bakanların) karşılıklı saygı, anlayış ve güven sağlama havasında, Balkan ülkeleri arasında işbirliğinin genişletilmesi yönünde katkıda bulunmak için ülkelerinin ilgi ve isteklerini vurguladıkları” ifadeleri de Balkan ülkelerindeki bu olumlu havayı yansıtmaktadır. Konferans ayrıca “bölgede, Avrupa’da ve dünyada barış ve güvenliğe de hizmet edecek olan, Balkanlar’da gerilimin yumuşamasına ve dostane atmosfer ve diyalog yaratılması”na önemli bir katkı sunmuştur. “Balkan ülkelerindeki ulusal azınlıkların, varoldukları ülke topraklarında uyum, istikrar, dostça ilişkiler ve işbirliği etkeni olması gerektiği” açıklamasıyla bölge ülkeleri arasında sık sık sürtüşme konusu olan azınlıklar da işbirliğinin önündeki engel olmaktan çıkarılmıştır. Konferans periyodik olarak karşılıklı başkentler de yapılması kararlaştırılmış ve Yugoslavya’daki iç savaşa kadar Balkan Dışişleri Bakanları Sofya (1989) ve Tiran (1990) toplantılarına katılmış ve bu olumlu atmosferi devam ettirmişlerdir.⁶⁹

Sonuç

Balkanlar sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem dolayısıyla tarihin her döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş dönemi boyunca da küresel güçlerin nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. Balkanların hemen yanibaşında yer alan ve bölgeyle coğrafi bağlarının yanı sıra tarihsel, kültürel, sosyal bağları olan ve bölgedeki gelişmelerin doğrudan etkilediği Türkiye için de Sovyet tehdidinde karşı Doğu Trakya ve İstanbul’un savunması içinde Balkanlar ayrıca bir önem arz etmiştir. Soğuk Savaş döneminde uluslararası konumundan öte, Sovyet tehdidi karşısında sınır güvenliğine yönelik bir dış politika izleyerek, askeri strateji ve işbirliğine yönelen Türkiye’nin Balkan politikası da bu doğrultuda şekillenmiştir. Balkan ülkelerinin neredeyse tamamının Doğu Blokunda yer alması, Batı Blokunda yer alma tercihi bulunan ve NATO üyesi olan Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini, iki kutuplu “sistemin doğası gereği” düşük profilli bir politika izlemeye yöneltmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliğinin sınırında güçlü bir NATO karakolu görünümünde olmuş ve komünist yönetimler altındaki hükümetlerle yakın işbirliği içinde bulunmak istememiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasında iki istisnai durum yaşanmıştır. İlki Yunanistan ile olan ilişkisi diğeri ise Balkan Paktı ve ardından gelen Ankara Antlaşması olmuştur. Yunanistan ile düzelen ve mükemmel bir görünüm çizen ilişkiler Kıbrıs sorunu yüzünden uzun soluklu olamamıştır. Balkan Paktı ve Ankara Antlaşması ise ABD’nin de yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir. Adı geçen girişimler Yugoslavya’nın kominformdan ihraç edilmesini bir fırsata çevirerek Batı ittifakının içine çekilmek için tasarlandığını söylemek mümkündür.

69 Sander, “Balkan ve Karadeniz İşbirliği”, ss.207-208.

Yugoslavya'nın da biraz bu durumun farkında olmuştur. Yugoslavya bloklar arası rekabetten yararlanarak kendini koruma ve gücünü artırma yoluna gitmiştir. Adı geçen girişimlerinden kısa süre içinde sonlanması da bunu doğrulanmaktadır.

İki süper gücün Balkanlarda olası bir çatışmaya girmesi halinde bu çatışmanın içerisine girmek zorunda olacağı farkında olan Türkiye, Soğuk Savaş boyunca kendisinin de doğal bir parçası olduğu Balkan bölgesinde barış ortamının korunmasından yana olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin Balkan politikası, bloklar arası gelişmeler, Türk-Amerikan ve Türk-Sovyet ilişkilerinin niteliği, Amerika'nın Balkanlara ilişkin politikası ve Türk-Yunan ilişkilerinin seyri doğrultusunda şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 30.18.1.2-148-22-13.
- BCA, 30.1.0.0-64-394-21.
- BCA, 30.18.1.2-610-767-9.

Düstur

- *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:21, s.15-18.
- *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:22, s.1355-1359.
- *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:34, s.1347-1350.
- *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:22, s.286-290.

Dışişleri Bakanlığı Bülteni

- *Dışişleri Bakanlığı 1988 Tarihçesi*, Ankara: Dışişleri Eğitim Merkezi Bakanlığı, 1989.
- *Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi*, Ankara: Dışişleri Eğitim Merkezi Bakanlığı, 1988.

Ayn Tarihi

- *Ayn Tarihi*, No:87, Şubat 1941, s.26.

- *Ayn Tarihi*, Ağustos 1941, No:93, s.40-41

- *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl- İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973

Telif Eserler

- ALİRIZA, Bülent ve Bülent Aras; *US-Turkish Realties: A Review at the Beginning og the Third Decade of the Post Cold War Era*, SAM-CSIS, Kasım 2012.

- AYDIN, Mustafa, “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol:36, No:1, January 2000, ss.103-139.

- AYDIN, Mustafa ve Fulya Ereker, “Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:43, Güz 2014, ss.127-156.

- DERİNGİL, Selim *Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.

- DERMAN, Giray Saynur ve Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorunun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:33, 2016, ss.455-484.

- BARLAS, Dilek “Turkey and The Balkans: Co-Operation in the Interwar and Post-Cold War Eras”, *Turkish Review of Balkan Studies*, 1998/99:4, ss.65-80

- GÜRÜN, Kamuran *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

- GÖKTEPE Cihat ve Süleyman Seydi, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilgi*, Sayı:22, Kış 2015, s.201-202.

- GÖNLÜBOL, Mehmet, vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 2014.

- GÜNEY, Aylin “An Anatomy of the Transformation of the US- Turkish Alliance: From “Cold War” to “War on Iraq”, *Turkish Studies*, Cilt:6, Sayı:3, Yıl: 2005, ss.341-359.

- İZMİR, Bahar “İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi”, *Humanitas*, Cilt:5, Sayı:10, Yıl:2017, ss.172-192.

- JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Cilt:2, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.

- KAMİL, İbrahim, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Yıl:2016, ss.31-65.

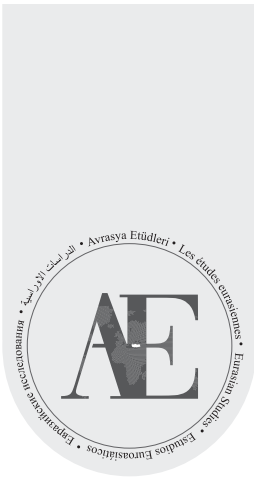
- KARPAT, Kemal; “Balkanlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul, 1992, ss.2-26.

- KELKİTLİ, Fatma Aslı, “Soviet Union’s Balkan Opening During the Khrushchev Period: Attempts to Restore Relations wih Turkey, Yugoslavia and Greece”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:73, No:4, Yıl:2018, ss.1177-1201.

- KLİCK, Donna J., " A Balkan Nuclear Weapon-Free Zone: Viability of the Regime and Implications for Crisis Management", *Journal of Peace Research*, Cilt:24, Sayı:2, June 1987, ss.111-124.
- KULLA, Rinna Elina, " Origins of the Tito-Stalin Split within the Wider set of Yugoslav-Soviet Relations (1941-1948)", *The Balkans in the Cold War*, Ed: Vojislav G. Pavlovic, Insitut Des Etudes Balkaniques, Belgrad 2011, ss. 87-107
- KURBAN, Vefa ve Giray Saynur Derman, " Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri 1960-1980", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:15, Ağustos 2015, ss.19-46.
- KÜÇÜK, Fazıl, *Kıbrıs Türk Davası ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti*, Yay. Haz. Altay Sayıl, Devlet Basım Evi, 3. Baskı, Lefkoşa, 2002.
- MOORTHY, P. *Nuclear-Weapon-Free Zone*, Concept Publishing Company, New Delhi, 2006.
- Orhun, Fatma Çalik, " Reasons Leading to the Cyprus Peace Operation and Developments in the Cyprus Problem After the Operation", *ASOS- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:93, Haziran 2019, ss.411-419.
- ÖZEY, Ramazan, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara 2016.
- ÖZKAYA, Olcay Duman ve Haktan Bırsel, " Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Yıl 2012, ss.219-338.
- PROGONATİ, Erjada, " Rusya'nın Balkanlar Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:45, Bahar 2015, s.105-125.
- SANDER, Oral; *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965*, İmge Yayınevi, Ankara 2018.
- _____; "Balkan ve Karadeniz İşbirliği", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der. Melek - Fırat, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, ss.197-218.
- _____; " Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der. Melek Fırat, Ankara: İmge Yayınevi, 2000, ss.71-97.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, Cilt:2, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Kitabevi, Ankara 2000.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.
- STONE, David R. , " The Balkan Pact and American Policy", *East European Quartely*, Cilt:28, No:3, 1994, ss.393-405
- TAMKOÇ, Metin, "Turkey's Quest For Security Through Defensive Alliances", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt:2, Yıl:1961, ss.9-14.
- UZGEL, İlhan, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, Cilt:2, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2015, ss.167-181.
- UZUN, Hakan, " 1919-1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Yıl:2004, ss.35-50.
- YURDUSEV, Esin, " 1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, Ed. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.372-386.

- QASIMLI, Musa, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.
- WILLIAM, Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Çev: Petek Demir, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

A LEGITIMACY QUESTION IN THE EUROPEAN UNION: THE KOSOVO NON-RECOGNITION QUAGMIRE

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BİR MEŞRUIYET SORUNU: KOSOVA'NIN TANINMAMA ÇIKMAZI

OĞUZ GÜNER*

ABSTRACT

Kosovo, the latest breakaway territory in the Balkan region, declared its independence from Serbia on February 17, 2008 despite the international community's split over this decision. The European Union noted Kosovo's declaration of independence on 18 February and allowed the member states to decide whether to recognise Kosovo. However, there is intransigence among European Union countries in that five member states – Cyprus (the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus), Greece, Romania, Slovakia, and Spain – refused to recognise Kosovo's independence for various reasons. Due to this quagmire in the European Union, Kosovo is far away from its membership perspective. This situation has prevented Kosovo from having positive relations with the European Union and has been endangering the possibility of accession.

In this study, the role of the European Union in the process leading to the independence of Kosovo and in the post-independence period is discussed, and the main arguments of the European Union countries that do not recognize Kosovo after the declaration of independence are discussed. The first part of the study

ÖZET

Uluslararası toplum bağımsızlığının tanınması noktasında kararsız olmasına rağmen, Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve Sırbistan'dan ayrılmıştır.

Avrupa Birliği ise 18 Şubat tarihinde Kosova'nın bağımsızlık bildirdesini not etmiş ve üye ülkeleri Kosova'yı tanıyıp tanımama konusunda serbest bırakmıştır. Ancak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan, Romanya, Slovakya ve İspanya gibi beş Avrupa Birliği ülkesi muhtelif nedenlerle Kosova'nın bağımsızlığını tanımayarak Avrupa Birliği içerisinde bir kördüğümüne sebebiyet vermişlerdir. Avrupa Birliği'ndeki bu kördüğüm yüzünden Kosova, üyelik perspektifinden uzaktır. Bu durum Kosova'nın Avrupa Birliği ile iyi ilişkiler geliştirmesine engel olmakta, Kosova'nın Birliğe muhtemel katılım sürecini tehlikeye atmaktadır.

Bu çalışmada Kosova'nın bağımsızlığına giden süreçte ve bağımsızlık sonrası dönemde Avrupa Birliği'nin rolü ele alınmakta, bağımsızlık ilanından sonra Kosova'yı tanımayan Avrupa Birliği ülkelerinin temel argümanları tartışılmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında Kosova'nın bağımsızlığı sürecinde Avrupa Birliği'nin rolü ele alınmıştır. İkinci kısımda, 2008 yılından son-

* Doktor Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0003-1619-579X

Makale Atf Bilgisi: A Legitimacy Question in The European Union: The Kosovo Non-Recognition Quagmire, *Avrasya Etüdleri*,

Gönderim Tarihi: 15.02.2021 **Kabul Tarihi:** 26.04.2021

A Legitimacy Question In The European Union: The Kosovo Non-Recognition Quagmire

sheds light on the role of the European Union in the process of Kosovo's independence. In the second part, Kosovo-European Union relations after 2008, and in the last part, the reasons of these five Union countries not recognizing Kosovo are discussed.

The article concludes that the fact that Kosovo was not recognised by all European Union countries indicates that unity of action has not been established within the Union, which could jeopardize Kosovo's possible accession process, and recommends that the European Union should play a more active role in Kosovo's recognition.

Keywords: Kosovo, European Union, EULEX, UNSCR 1244, Recognition

ra Kosova-Avrupa Birliği ilişkileri, son kısımda ise bu beş Birlik ülkesinin Kosova'yı tanımama sebepleri üzerinde durulmuştur.

Makalede, Kosova'nın tüm Avrupa Birliği ülkeleri tarafından tanınmamış olmasının Birlik içerisinde eylem birliğinin tesis edilmediğine işaret ettiği ve Kosova'nın muhtemel üyelik sürecine zarar verebileceği sonucuna ulaşılmış, Avrupa Birliği'nin Kosova'nın bağımsızlığının tanınması sürecinde daha aktif rol oynaması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Avrupa Birliği, EULEX, UNSCR 1244, Tanınma

1. Introduction

Following the disintegration of socialist Yugoslavia¹ in 1991, four separate wars arose in the region at different times. The Slovenian War of Independence in 1991 was followed by conflict in Croatia (1991-1995), Bosnia (1992-1995), and Kosovo (1998-1999), all of which occurred even though the international community had been engaged in the region for more than a decade. These wars were sparked by dilemmas regarding how to respond to the legitimate desires of the Serbs and Albanians, whose ethnic borders spanned political borders, and the status of Kosovo, where the history and politics of these two ethnic groups had intersected violently.²

Since NATO's bombing of Yugoslavia in 1999, which ended Serbian rule over Kosovo, the latter has been the aim of an internationally-led state building project. The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) intervened in and contributed to the establishment and institutional operation of Kosovo's state infrastructure. UNMIK then multiplied its state-building activities and promoted bilateral and multilateral relations with regional and international organisations such as the Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the European Union (EU).³ The EU has become the most important actor involved in reconstruction efforts in Kosovo since the United Nations Security Council's 1244 resolution in 2000. Afterwards, Kosovo was turned into a protectorate under the United Nations (UN), NATO, and the EU. The EU took control over Kosovo when the European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) replaced the UNMIK in 2008.⁴

International involvement in peace-making efforts between Kosovo Albanians and Serbs failed to satisfy either group, as Kosovo Albanians wanted immediate independence, and Serbs wanted the return of Kosovo's territory to Serbia.⁵ Kosovo is thought to have a significant place in the EU's foreign and security policy and the international community due to its function as a testing ground,

1 Yugoslavia consisted of Bosnia, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia, and Slovenia. Former Yugoslavia refers to state under various names from 1918 to 1991. Serbia and Montenegro comprised the latest Yugoslav Federal State, which was formed in 1992 by Slobodan Milošević. In this article, "former Yugoslavia" refers to the entity of the state between 1918 and 1991.

2 Louis Sell, "The Key to Balkan Stability", *Problems of Post-Communism*, 49:1, (2002), pp. 12-17.

3 Katarina Tadić and Arolda Elbasani, "State-Building and Patronage Networks: How Political Parties Embezzled the Bureaucracy in Post-War Kosovo", *Southeast European and Black Sea Studies*, 18:2, (2020), pp. 185-202

4 Igor Štiks, "The European Union and citizenship regimes in the Western Balkans", ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: The Hour of Europe*, Paris, Institute for Security Studies, (2011), pp. 123-134.

5 Gezim Visoka and John Doyle, "Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts", *Journal of Common Market Studies*, Volume 54/4, (2016), pp. 862-877.

connoting whether the lessons of the wars in Croatia and Bosnia had been learnt.⁶ The EU aimed to show its interest by serving a pivotal function in Kosovo, particularly after UNMIK had turned over responsibilities in the police, the customs authority, and the judiciary areas to EULEX in 2008.⁷ Then, the EU invested in Kosovo to build up state capacity and resolve the conflict between Kosovo's government and Serbian authorities via political, legal, and economic means.⁸ Later on, the EU represented its will to contribute to the economic and political development of Kosovo via a European perspective, launching the visa liberalisation dialogue and the Stabilisation and Association Agreement (SAA).

Before independence, Kosovo was included in the Stabilisation and Association Process (SAP) in 2006 and offered a European perspective on the condition that it met the European criteria. Kosovo's declaration of independence from Serbia was enacted on February, 17 2008. While the newly independent Republic of Kosovo was quickly recognised by the United States (US), Turkey, Canada, Japan, and other key Western states, it was strongly rejected by Russia and China.⁹ The International Monetary Fund (IMF) and the World Bank also recognised Kosovo as an independent state. As of 1 January 2020, 97 out of 193 United Nations Member States and 26 out of 30 NATO Member States had recognised Kosovo's sovereignty. In the EU, five countries – Cyprus¹⁰, Greece, Romania, Slovakia and Spain – have not recognised Kosovo since 2008 even though the International Court of Justice¹¹ (ICJ) has declared the legitimacy of the independence process and the EU has established institutional ties since the declaration. Kosovo was provided the opportunity to adopt its national laws and regulations in accordance with the EU and opened a diplomatic agency in Brussels since then.¹²

6 Simon Duke, Hans-Georg Ehrhart and Karadi, Matthias, "The major European allies: France, Germany, and the United Kingdom", ed. Albrecht Schnabel and Ramesh Thakur, *Kosovo and the challenge of humanitarian intervention: Selective indignation, collective action, and international citizenship*, New York, United Nations University, 2000, pp. 128-148.

7 EULEX, "About Eulex", 03.12.2009, <https://www.eulex-kosovo.eu/?id=2>, Accessed: 9.05.2020

8 Fatma Aslı Kelkitli, "An Assessment of the European Union's Impact on Resolution of the Kosovo Impasse", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17/1, (2018), pp. 33-59

9 James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, "Kosovo, EU Member States and the Recognition-Engagement Nexus", ed. Ioannis Armakolas and James Ker-Lindsay, *The Politics and Engagement, New Perspectives on South-East Europe*, (2020), pp. 1-18.

10 The Republic of Cyprus is a de facto Greek Cypriot Administration in the southern part of Cyprus. Thus, the name the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC) is used in the study.

11 International Court of Justice, Advisory Opinion of 22 July 2010 on Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, No: 141.

12 Bülent Sarper Ağır, Murat Necip Arman and Ekrem Yaşar Akçay, "The Peace-Building Efforts of the European Union in the Western Balkans: The Case of Macedonia and Kosovo", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21:2, (2019), pp. 517-531.

A good number of countries has recognised Kosovo's independence; however, some other countries – led by Serbia, Russia, and China and EU countries GCASC, Greece, Romania, Slovakia, and Spain – have not yet recognised the independence of Kosovo for several reasons. In the EU, GCASC and Romania reacted harshly to Kosovo's independence. Slovakia, Greece, and Spain were uncomfortable with Kosovo's independence. A negative attitude exists among these countries towards Kosovo's declaration of independence as Southern Cyprus believes that the case of Kosovo could set a precedent for the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC)¹³, Greece believes that it could be an example for both the Albanian minority in its country and for TRNC, Spain believes that it might pave the way for the independence of the Catalonia and Basque regions, and Romania and Slovakia could face a threat of independence in regions of their countries where Hungarians constitute the majority. The EU, as a supranational entity, refers to Kosovo with a footnote containing a text approved by the Belgrade-Pristina negotiations which are designated without prejudice to the United Nations Security Council Resolution 1244 (1999) and the International Court of Justice Opinion on Kosovo's Declaration of Independence.

Non-recognition of Kosovo by these five EU countries caused the development of a unidimensional relationship between Pristina and Brussels and prevented the effective exercise of relations with European countries. However, as stated by the European Commission, the situation regarding the status of Kosovo could not prevent the EU as an entity from developing a relationship with Kosovo. This is why the SAA between the EU and Kosovo was signed on October 27, 2015, letting the EU avoid the veto of the five opposed EU states.¹⁴

In the last twenty years, Kosovo has been a significant issue for scholars engaged in research activities on topics such as the Balkans, post-communism, humanitarian interventions, and state recognition. Concordantly, various books and articles analysing humanitarian interventions in Kosovo, state-building efforts, and the role of the UN in Kosovo's independence have been produced; however, much less attention has been devoted to the non-recognition of Kosovo within the EU context. This study enables us to discover the EU's position in the independence process of Kosovo and elaborate on the question of Kosovo's legitimacy due to its non-recognition by five EU member states. The article is organized in three sections. The first section explains Kosovo's independence and the EU's role

13 The Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) is a de facto state located on the north side of Cyprus island. The TRNC has declared its independence from the Republic of Cyprus in 1983. Only Turkey has recognised the TRNC so far.

14 Ibid.

in the process. The second section explores EU-Kosovo relations in the post-independence period. The third section discusses Kosovo's legitimacy problem and probes the causes for non-recognition by numerous member states. This study aims to elaborate on the problem of non-recognition of Kosovo within the EU and categorises non-recogniser EU states as *hard* and *soft* non-recognisers since considerable differences exist among these states.

2. Kosovo's Independence and the Role of the European Union

Kosovo obtained autonomous status in 1963. As a result of demonstrations and riots started by Albanians in Kosovo in 1968, they acquired various rights, such as education in their own language and opening their own universities within Kosovo's borders. With the Yugoslav Constitution of 1974, which gave Kosovo special status, these rights improved even more, and Kosovo was entitled to establish cultural relations with Albania, hoist its flag next to the flag of the Federation, veto decisions taken by Serbia about Kosovo, and be represented in the Council of Presidency with expanded rights.¹⁵

From World War II to death of Josip Broz Tito, who was the president of Yugoslavia, Yugoslavia adopted a decentralised structure by granting broad rights to six autonomous regions and two autonomous regions within Serbia (Kosovo and Vojvodina). However, instead of creating a Yugoslav Union, this restructuring became one of the reasons for the disintegration of Yugoslavia by causing each Republic to establish its own nation-state.¹⁶ Albanians' enjoyment of political autonomy under Tito's leadership after World War II was followed by the revocation of autonomy in 1989¹⁷. The dissolution of Yugoslavia caused drastic political changes and an increase of ethnic nationalism in Serbia.¹⁸ There was a group of Serbs, the largest ethnic group in the Yugoslav Federation, who intended to make Yugoslavia an instrument for Serbian hegemony. After Tito's death, this group accelerated their endeavours and prepared the SANU Memorandum¹⁹ in 1985. The Memorandum, which is the product of a nationalist Serbian perspective, criticised Tito's Federal Yugoslavia, enunciating that since 1945, "all federal governments have implemented economic policies in favour of Croatia and Slovenia and have committed economic discrimination against Serbia" and "great injustice

15 Zeynel Levent, "Tarihi Süreçte Kosova", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Volume 52, (2013), p. 858.

16 İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, C.II, 12. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, p. 482.

17 Henry H. Perritt, *The Road to Independence for Kosovo*, New York, Cambridge University Press, 2010, p. 6

18 Bekim Baliqi, "Contested war remembrance and ethnopolitical identities in Kosovo", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 46:3, (2018), pp. 471-483.

19 The Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU)

against Serbia by dividing the country constituting the Kosovo and Vojvodina autonomous regions”, and Albanian separatists began implementing systematic anti-Serbian policy in Kosovo with the support of the non-Serbian Republics. As a matter of fact, these criticisms formed the theoretical basis of the policies carried out by Milošević, and the first application of Milošević’s nationalist policy occurred in Kosovo.²⁰ Milošević revoked Kosovo’s and Vojvodina’s autonomy, attached the administration of Montenegro to himself, and exerted his authority in the Yugoslav system in 1989.

Kosovo’s independence was declared in 1991 after the model of Slovenia and Croatia, following an informal referendum. However, unlike the other former Yugoslav republics, there was no formal recognition or acceptance and, accordingly, it created a problem of legitimacy.²¹ The Kosovo question was based upon the desire of Albanians, who are ethnically and culturally distinct from Serbs, to become a nation-state apart from Milošević’s hegemony.²² Milošević’s policies comprised beating civilians, random arrests, and prison sentences for Albanians resulting in de facto apartheid and massacres between 1998 and 1999. It is estimated that nearly 400,000 Albanians fled from Kosovo and 12,000 Albanians were massacred by Serbian forces between 1998 and 1999.²³ In response to Serbia, the Republic of Kosovo was declared in 1991, and a referendum was held. In this referendum, in which 87% of the populace participated²⁴, almost all Kosovars voted in favour of independence and initiatives to establish a state independent of Serbia were launched in Kosovo later on. However, only the People’s Assembly of the Republic of Albania recognised the Kosovo Republic as an independent state.²⁵

As a result of the unconstitutional annihilation of Kosovo’s autonomy and the failure to find a solution with Serbia in a democratic way despite declaring independence, the Kosovo Liberation Army (KLA) started an armed struggle; in response to this, Serbs led by Milošević launched an ethnic cleansing operation against the Albanians. The KLA organised its first attack against a Serbian patrol in February 1996 and intensified its operations within a couple of years, mostly against Serbian police and refugees who settled in the region. In 1998, conflict

20 L. Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999, p. 103-104

21 Florian Bieber, “The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story”, *Review of Central and East European Law*, 40, 2015, pp. 285-319.

22 Levent, “Tarihi Süreçte Kosova”, p. 860.

23 Sabrina P.Ramet, *Thinking about Yugoslavia*, New York, Cambridge University Press, 2005, p. 162.

24 Kosovo, Jugoslawien, 30.09.1991, <https://www.sudd.ch/event.php?lang=de&id=ks011991>, Accessed 15.01.2021.

25 Heike Krieger, *The Kosovo Conflict and International Law: An Analytical Documentation 1974-1999*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 14.

between the KLA and the Serbs escalated notably: the KLA expanded the zones it controlled and increased its attacks, which caused it to be described as a terrorist organisation by the US special envoy for the Balkans, Robert Gelbard. Following attacks by Serbian security forces on presumed KLA strongholds which killed more than 25 people, including women and children, the possibility of this ethnic conflict spreading to neighbouring regions and Macedonia emerged. This conflict prompted the international community to take concrete actions in order to halt these perilous actions. The informal six-nation Contact Group, including four of the five permanent members of the United Nations Security Council – the US, the United Kingdom, France, Germany, Italy, and Russia – demanded multilateral negotiations. Then, the United Nations Security Council (UNSC) passed Resolution 1160 condemning Serbia's attacks against civilians and the KLA and calling that talks be based on autonomy.²⁶

Following the Resolution, the US launched peace talks between the two sides, which were short-lived due to the Serbian security forces' attacks against the KLA. The never-ending attacks and crises vexed the West,²⁷ and the calamitous developments in the region made the UN and the NATO become involved. Following the decade-long conflict and dissolution and repeated US and NATO efforts to reach a diplomatic settlement to stop Serbia's siege on of Kosovar Albanians, NATO launched an air and missile strike against Yugoslavia in March 1999 to pave the way for negotiations in the Kosovo crisis.²⁸ NATO's humanitarian war was the first use of force in its half-century of existence and was undertaken without the authorisation of the UN Security Council.²⁹ One of the biggest bombing campaigns in history, it lasted about 78 days, and provoked a response of anti-aircraft fire from Yugoslav forces. The message of the intervention was that NATO had the skills, tools, and will to handle regional conflicts with deterrent force.³⁰ Once the NATO-led intervention was terminated, the EU realised that the region was impoverished and needed aid.³¹ In late May 1999, Finnish President Martti Ahtisaari (on behalf of the EU), US Deputy Secretary of State Strobe Talbott, and Russian Premier Viktor Chernomyrdin met several times to discuss ways to end the conflict. However, these negotiations were most-

26 James Ker-Lindsay, *Kosovo-The Path to contested Statehood in the Balkans*, New York, I.B. Tauris, 2009, p. 11-12.

27 Ibid, pp. 14-15.

28 Bruce R. Nardulli, Walter L. Perry, Bruce Pirnie, John Gordon and John G. McGinn, *Disjoint War Military Operations in Kosovo 1999*, Pittsburgh, RAND, 2002, pp. 2-43.

29 P.H. Liotta, "After Kosovo: Terminal Ambiguity", *Problems of Post-Communism*, 49:3, (2002), pp. 23-32.

30 Sergei Medledev, "Kosovo: a European fin de siècle", ed. Peter van Ham and Sergei Medledev, *Mapping European security after Kosovo*, New York, Manchester University Press, 2002, pp. 15-31.

31 Branislav Radeljic, "European Union Approaches to Human Rights Violations in Kosovo Before and After Independence", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 24:2, (2016), pp. 131-148.

ly conducted between the US and Russia, as Milošević wanted Russia to occupy the northern part of the country, and NATO, led by the US, wanted to deploy forces in Kosovo³².

The G8 countries met in Germany on 9 May 1999 and prepared a set of principles for Kosovo's settlement. The principles proposed autonomy-based solutions and provided the establishment of an interim political framework. A set of principles was finalised after the negotiations with Russia, which had to agree to end the air attacks. It was non-negotiable and submitted to Milošević.³³ Also, during the end of the Kosovo aerial campaign, the European Council drafted a plan to consolidate a European policy at a summit in Cologne (3-4 June 1999), declaring that the EU must have the capacity for authorised action backed up by credible military forces, the means to decide to use them, and readiness to do so in order to respond to international crises without prejudice to actions by NATO.³⁴ Milošević had to accept the principles. The Yugoslav parliament ratified the decision and the process of withdrawing Yugoslav forces from the territory and the deployment of UN civil mission and security forces started.³⁵

The UN Security Council passed Resolution 1244 on 10 June 1999. Through Resolution 1244, the United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) was established to govern Kosovo ad interim. The Resolution also entitled NATO to establish a peacekeeping force named the Kosovo Force (KFOR), which was deployed two days after the resolution. Serbian forces had to recede when KFOR moved into Kosovo and was welcomed as a liberating force by Kosovar Albanians,³⁶ as the joint military action by KFOR aimed to prevent aggression and human-right violations³⁷ against them.

Resolution 1244 only defined a legal framework and failed to provide Kosovo the independence Albanians wanted. The resolution removed Serbia's control over Kosovo's territory and provided for it to be governed by UNMIK.³⁸ UNMIK acted more in regards to peace-building and political stability rather than reconciliation, which indicates that the international community had limited influence

32 Nardulli and et all, *Disjoint War Military Operations in Kosovo 1999*, pp.2-43.

33 James Ker-Lindsay, *Kosovo-The Path to Contested Statehood in the Balkans*, p. 15.

34 Heinz Gärtner, Adrian G. V. Hyde-Price and Erich Reiter, *Europe's New Security Challenges*, London, Lynne Rienner Publishers, 2001, p. 135.

35 James Ker-Lindsay, *Kosovo-The Path to Contested Statehood in the Balkans*, p. 15.

36 Henry H. Perritt, *The Road to Independence for Kosovo*, pp. 6-7

37 Alberto R. Coll, "Kosovo and the Moral Burdens of Power", ed. Andrew J. Bacevich and Eliot A. Cohen, *War Over Kosovo*, New York, Columbia University Press, 2001, pp. 124-154.

38 Denisa Kostovicova, *Kosovo-The Politics of Identity and Space*, New York, Routledge, 2005, p. 203.

in relation to the past conflicts.³⁹ Based on Resolution 1244, four missions were established. The UN took responsibility for justice and civil administration, the Organisation for Security and Cooperation took responsibility for democratisation and institutionalism, the EU led economic development, and KFOR, under NATO, was designated as the Kosovar Army.

The primary responsibility of UNMIK and KFOR was to provide security, and the EU would eventually take the leading role internationally and assume responsibility for Kosovo. The Contact Group showed interest in resolving the Kosovo issue and was linked to the draft constitution to guarantee Kosovo's future status.⁴⁰ Even though the Contact Group was divided into different opinions, it acted as a controlling body over the negotiations. Much had happened under the Group's leadership, notwithstanding Russia's blocking manoeuvres through the Security Council. While Russia was on the side of Belgrade and against these opinions, Western European governments and the U.S. propounded independence for Kosovo. The Contact Group prepared a package to define the status of Kosovo, including guiding principles regarding compliance with human rights, democratic values, and integration with Euro-Atlantic principles such as political participation for all ethnic and minority groups, protection of cultural and religious heritage, economic development, and regional stability.⁴¹

UNMIK was appointed to establish conditions for the people of Kosovo to live in autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia (FRY). Thanks to the efforts of UNMIK and KFOR, many Albanians returned to their homeland in Kosovo; however, hopes that Serbs and Albanians could live together vanished. In October 2000, Milošević was forced from power by pro-Western opposition parties. Following the governmental changes in Serbia, almost no discussion was made on autonomy. In May 2001, UNMIK revealed the constitutional framework establishing a provisional self-government in Kosovo recognising it as an integral part of FRY and took no steps regarding Kosovo's final status. Kosovar Albanians expected independence with the intervention of NATO and the UN, but it was not on the agenda, which caused a serious dispute between the UN and Kosovar Albanians. In October 2003, Belgrade and Pristina discussed technical issues in Vienna, and the Contact Group announced that a review of the standards would be realised in the middle of 2005. If sufficient progress was observed, a process determining the final status of Kosovo could begin. It was understood

39 Bekim Baliqi, "Contested War Remembrance and Ethnopolitical Identities in Kosovo", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 46:3, (2018), pp. 471-483.

40 Ray Murphy, *UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo*, New York, Cambridge University Press, 2007, p. 307.

41 Marc Weller, *Negotiating the Final Status of Kosovo*, Paris, Institute for Security Studies, 2008, p. 25.

that Kosovo's future status would not be indefinite and UNMIK was not capable of administering Kosovo's affairs.⁴² The challenges the international community faced in Kosovo, such as its status, the demands of Kosovar Albanians, economic problems, the unemployment rate, and Serbs' demands to be more fully included required a more comprehensive, integrated, and strategic approach. This caused UNMIK to consider ways to reduce its presence and hand over these increasing responsibilities to the EU, as UNMIK would not be able to mobilise its strengths to implement these responsibilities on its own.⁴³

In 2005, Finnish President Marri Ahtisaari prepared a plan by meeting with both parties on behalf of the UN. According to the plan, Kosovo's independence was envisaged in 2007. During a 120-day transition period, the UN, OSCE, and the EU would hand over all authority to the Kosovo administration. However, Serbs viewed this plan negatively and required it to be adopted by the UN Security Council for decisions to be taken on Kosovo. The plan was not implemented and remained on the table. In order to avoid clogging the negotiation processes, a triple negotiation group (Troika) was established. The group, consisting of representatives from the US, the EU, and Russia was supposed to submit a report to the UN in 2007. However, the process was sabotaged by Russia. The US and the EU argued that the Ahtisaari Plan should be implemented in the absence of a mediator in the negotiation process. After the negotiation process, no results were achieved, and the Ahtisaari plan was implemented unilaterally by Kosovo⁴⁴ as Belgrade and Pristina could not come to an agreement on the political status of Kosovo in spite of rounds of talks and negotiation efforts by Ahtisaari. Due to the deadlock, Ahtisaari submitted the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement in March 2007. The proposal contained internationally supervised independence for Kosovo together with a protection mechanism for the Serbian community in Kosovo. However, the proposal was accepted by Pristina and refused by Belgrade. As a result of indications of veto votes from Russia and China, efforts to implement the proposal by the UN Security Council failed in July 2007. The last attempt was to found a Troika consisting of representatives of the US, the EU, and Russia, which was once again reported as a failure in December 2007.⁴⁵ Finally, noting that Kosovo was a special case arising from Yugoslavia's non-consensual split, the Kosovo Assembly declared its independence on

42 James Ker-Lindsay, *Kosovo-The Path to Contested Statehood in the Balkans*, pp. 13-22.

43 Kai Eide, "Kosovo: The Way Forward", Winter 2004, <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/english/opinion.html>, Accessed 09.04.2020.

44 Nedim Emin, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Istanbul, SETA, 2014, pp. 34-36.

45 Robert Muharremi, "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law", *Zaörv*, 70, (2010), pp. 357-379.

February 17, 2008. The Assembly affirmed that Kosovo would act consistently with principles of international law and UNSC resolutions, including Resolution 1244. Kosovo was declared as a democratic, guided by the principles of non-discrimination and equal protection under the law. It would promote the rights of all citizens in Kosovo. The Declaration was unanimously adopted by 109 out of 120 members of Assembly.⁴⁶

The 1933 Montevideo Convention on the Rights and Duties of States defines a state under international law and stipulates that a states can be granted sovereignty on the condition that it has a permanent population, defined territorial boundaries, an independent government, and relations with other states.⁴⁷ According to the statehood criteria defined in the Montevideo Convention, Kosovo has a permanent population, defined territory, and the ability to establish relations with other states; however, the status of the government in Kosovo is complicated, as it cannot conduct independent elections and is assisted by UNMIK in administrative issues.⁴⁸ Nevertheless, Kosovo is a de facto state due to its declaration of independence and fulfilling the criteria; the reason why the international community has not shown its will to grant de jure status to Kosovo is not pertinent to its administrative status.

Considering the post-conflict period in Kosovo, the end of ethnic violence was evidence of success, and policies designing a multi-ethnic state (drafted in Kosovo's 2008 constitution) ensured plurality, tolerance, and the participation of minorities. This was represented on Kosovo's flag, modelled on the flag of the EU with six stars symbolising Kosovo's major ethnic groups,⁴⁹ and its national anthem, named 'Europa', contains no lyrics to prevent concerns about language politics.⁵⁰ Kosovo should be in the centre of Europe's interests, which can be understood from the EU's support. The EU had no desire to leave this new state to be embraced by the US or Russia. It could be understood from the discourse of Olli Rehn, who was EU Commissioner for enlargement at the time. Rehn expressed that "the future of Serbia and Kosovo is in the European Union. Kosovo will not be the 51st state of the USA, and Serbia has no vocation to join the

46 Marc Weller, *Negotiating the Final Status of Kosovo*, p. 70.

47 Britannica, "Montevideo Convention", <https://www.britannica.com/event/Montevideo-Convention> , Accessed 10.10.2020.

48 Sandesha Perera, "Recognition of Kosovo with Regard to International Law" *International Journal of Advanced Research*, 6:5, (2018), pp. 1212-1220.

49 Albanians, Serbs, Bosnians, Turks, Romani and Gorani.

50 Aidan Hehir, "Introduction: Kosovo's Symbolic Importance", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13:5, (2019), pp. 539-544.

Russian Federation! This must be a strong reason for encouraging the two to work together towards finding a negotiated and European solution.”⁵¹

3. Kosovo-European Union Relations After Independence

Even after the installation of the international protectorate in 1999, the status of Kosovo was still in doubt with no consensus on the recognition among EU member states, and the international community was still divided. The lack of clarity of the situation caused complexity among international powers and institutions. However, Kosovo’s state-building process advanced significantly under the auspices of the EU after independence.⁵² Even before independence, The EU had been by far the largest donor of humanitarian and reconstruction aid to Kosovo, providing \$3 billion for development programs in 1999 and 2000, compared to \$900 million from the US in the same period.⁵³ The EU undertook chief responsibility for economic development and reconstruction, even though it was criticised for failing to contribute to the economic development of Kosovo in the post-war period. In particular, the EU contributed to monitoring and coordination processes in Kosovo’s customs services, privatisation programme, and regulation of the banking sector.⁵⁴

Following Kosovo’s declaration of independence, the Council of the European Union adopted a resolution declaring that Kosovo was independent and noted that Kosovo would be committed to the principles of democracy, equality, and the protection of Serbs and other minorities. The Council also noted that member states would decide on their relations with Kosovo according to national practice and international law. The Council recalled the EU’s commitment to the Western Balkans’ stability and reiterated its readiness to play a leading role in strengthening stability in the region. The Council recalled the agreement to establish a Police and Rule of Law mission, to appoint a special representative to Kosovo and stressed that the EU would continue to cooperate with the UN, KFOR, and other international actors for the stability of the region. Additionally, the Resolution asked the European Commission to use instruments to promote Kosovo’s economic and political developments.⁵⁵

51 European Commission, “Press Corner”, 04.10.2007, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_07_594, Accessed 03.05.2020

52 David Chandler, “Kosovo: Statebuilding Utopia and Reality”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13:5, (2019), p. 545-555.

53 Ivo H. Daalder, “The United States, Europe, and the Balkans”, *Problems of Post-Communism*, 49:1, (2002), pp. 3-11.

54 Nikolaos Tzifakis, “The European Union in Kosovo”, *Problems of Communism*, 60:1, (2013), pp. 43-54.

55 Council of the European Union, Council Conclusions on Kosovo, 2851st External Relations Council Meeting, Brussels, 18.02.2008.

Because of the failure of the UN Security Council's endorsement of the Ahtisaari Plan following Kosovo's declaration of independence without termination of the UN's authority, two legal authorities with different purposes existed in Kosovo. The EU did not avoid deploying EULEX, which had been in preparation since 2006⁵⁶ and it was established according to applicable law in 2008.⁵⁷

a) EULEX

EULEX was established under the EU's Common Security and Defence Policy (CSDP) based on the Ahtisaari Plan. This plan had envisaged EULEX to be headed by a person appointed by the Council of the European Union and operated under the direction of the EU Special Representative in Kosovo, who is an international civilian representative. The establishment of EULEX transferred UNMIK's responsibilities to the EU. The main mission was a smooth transition of selected tasks of UNMIK to EU crisis management operation in the area of rule of law. Even though the EU had not recognised Kosovo, it could take action under the EU CSDP referring to any individual EU member state which recognised Kosovo. The joint action of the EU which established EULEX defined the organs, institutions, and authorities of Kosovo on the basis of Resolution 1244, not under the Constitution of the Republic of Kosovo, which legitimised EULEX under the UN resolution. Thus, EULEX officials operated under the legal system of the Republic of Kosovo and interacted with the officials of these institutions even though none of these institutions and officials were recognised under the Resolution 1244.⁵⁸ EULEX ensured that Kosovo was put under the supervision of the EU, aiming to fulfil the obligations of the Ahtisaari Plan and prevent Kosovo from being captured by local political elites.⁵⁹

The EU's engagement was supposed to be minimal and aimed at supporting local authorities rather than replacing and transforming them. However, EULEX was given a robust mandate and could not initiate its duties due to division among the member states. For a long time, EULEX could not take over the assets and staff of the UN and distinguish itself from its predecessor. However, thanks

56 Robert Muharremi, "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law", pp. 357-379.

57 The EU Council, "Council Joint Action on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo", 04.02.2008, http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/docs/JointActionEULEX_EN.pdf, Accessed 19.052020.

58 Muharremi, "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law", pp. 357-379.

59 Adem Beha and Arben Hajrullahu, "Soft Competitive Authoritarianism and Negative Stability in Kosovo: statebuilding from UNMIK to EULEX and beyond", *Southeast European and Black Sea Studies*, 20:1, (2020), pp. 103-122.

to the strong involvement and engagement of Javier Solana, EULEX was able to take the lead and contributed to the state-building process and improved the quality of the local authorities. These developments were not sufficient, however. Especially in the area of customs and the judiciary, numerous challenges exist due to the quagmire of non-recognition among EU member states.⁶⁰

The EULEX has contributed to conflict prevention and the peace-building process in Kosovo and helped to build sustainable peace thanks to rule of law reforms under European oversight. The mission has been an important part of improving the rule of law and stability in Kosovo, which has not witnessed inter-ethnic conflict since the deployment. EULEX has held bilateral meetings between Serbian and Kosovar police, aiming at providing cooperation in certain aspects and integrating Serbian forces into Kosovar police and EU engagement in ethnicity-related cases.⁶¹

Via EULEX, the EU provides technical support in order to normalise relations between Belgrade and Pristina, monitors Kosovo's justice system, and functions in the executive system. EULEX works with Kosovo institutions and is dedicated to the inclusion of human and gender rights. There are two EU bodies in Kosovo: EULEX and the European Special Representative in Kosovo. Thanks to these two bodies, which ensure permanent technical and political dialogue with Brussels institutions, the EU has played an important role in promoting Kosovo's ties to the EU.⁶²

b) Stabilisation and Association Process

The Stabilisation and Association Process (SAP) is the object of independent Kosovo's relationship with the EU. SAP is essentially the EU's political framework defining relationships between the EU and the Western Balkans, which also provides eventual accession to the EU. It aims to promote regional stabilisation and cooperation, the transition to a market economy, and preparations for EU accession. SAP aims to guide the development and promotion of peace, freedom, stability, security, justice, and prosperity. In this context, authorities from both sides held regular meetings as part of the SAP dialogue with the "carrot and stick" approach. The SAA between the EU and Kosovo entered into force on 1 April 2016. Following the agreement, technical discussions between both sides

60 Hylke Dijkstra, "The Planning and Implementation of the Rule of Law Mission of the European Union in Kosovo", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 5:2, (2011), pp. 193-210.

61 Rok Zupančič, Nina Pejič, Blaž Grilj and Annemarie Peen Rodt, "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo: An Efficient Conflict Prevention and Peace-Building Mission?", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20:6, (2017), pp. 599-617.

62 EULEX, "The EU in Kosovo", <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,19>, Accessed 22.05.2020.

on specific areas such as justice, freedom, innovation, social policy, internal market, industry, environment, economy, and energy were held, and annual country reports regarding Kosovo's readiness were prepared with the aim of moving the Western Balkan countries closer to the EU.⁶³ SAP and SAA were founded with the aim of providing EU membership for the Western Balkan countries. In this respect, it can be inferred that the EU aims to provide European oversight in Kosovo.

SAA is the first rung of the ladder leading to EU accession, no matter the legal status of Kosovo. The expectation is to establish political and economic foundations which are needed to start the process leading to eventual membership. In this regard, the EU has aimed to have an actuator role in Kosovo's state-building process regardless of whether or not each member state recognises it openly. The status of Kosovo has not prevented the EU from pursuing engagement with the new state, which has been included in various EU programmes. However, more serious problems are likely to appear when more formal relationships between Kosovo and the EU are established.⁶⁴

As the largest donor providing aid to Kosovo, the EU has been playing a key role in Kosovo's reconstruction and development. The first funds from the EU focused on emergency relief actions and reconstruction, but now funds and aid concentrate on promoting institutions and economic development in Kosovo. With the Council of the EU's request to promote economic and political development in Kosovo, the European Commission organised a donors' conference in 2008, and €1.2 billion was pledged to Kosovo. Additionally, financial aid under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) was granted to Kosovo. In the IPA I Term (2007-2013)⁶⁵, the allocated budget for Kosovo was € 671.1 million, and in the IPA II Term (2014-2020), € 602.1 million was allocated for capacity building projects in democracy, the rule of law, competitiveness, and growth.⁶⁶ The EU has provided the highest levels of per-capita assistance ever given to any state, delivering much of the aid in the form of technical assistance.⁶⁷ Following-ly, in July 2010, the European Parliament adopted a resolution encouraging all member states to recognise the independence of Kosovo with the objective of ac-

63 European Union Office in Kosovo, "Kosovo and the EU", 12.05.2016, https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1387/kosovo-and-eu_en, Accessed 15.05.2020.

64 James Ker-Lindsay and Spyros Economides, "Standards before status before Accession: Kosovo's EU Perspective", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, (2012), pp. 77-92.

65 European Union Office in Kosovo, "Kosovo and the EU", 12.05.2016 https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1387/kosovo-and-eu_en, Accessed 15.06.2020.

66 European Commission, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/kosovo_en, Accessed 29.05.2020.

67 Nikolaos Tzifakis, "The European Union in Kosovo", *Problems of Communism*, 60:1, (2013), pp.43-54.

cession and stressing that Kosovo was recognised by most of its neighbour countries, the World Bank, and the International Monetary Fund.⁶⁸

c) The Brussels Agreement and the Western Balkans Strategy

The path to the Brussels Dialogue was opened by the advisory opinion of the ICJ on Kosovo's declaration of independence, which brought forward the fact that the declaration did not violate international law. The UN Resolution attributing the EU's responsibility to facilitate a dialogue aims to develop cooperation between Pristina and Belgrade. The decision of the UN conducted toward the Brussels Dialogue, which would change the game regarding relations and progress to an agreement for normalisation of relations.⁶⁹

The Brussels Agreement, a landmark of the Kosovo-Serbia deal brokered and led by the EU,⁷⁰ was signed between Kosovo and Serbia on April 19, 2013 to facilitate the normalisation of bilateral relations. The substantial acquisition of the Agreement is that both sides pledge not to act to block each other's EU bids⁷¹.

This agreement was signed following political dialogue which included more than ten rounds of negotiations for a comprehensive political deal at the prime minister level enabled by the EU's High Representative of the Union for Foreign and Security Policy. The Agreement included 15 provisions defining the details and scope of Serb majority municipalities in Kosovo, the administrative structure of the north of Kosovo, police representation and organisation of the judicial body in the north of Kosovo, and the path to EU integration. The Agreement declared that Kosovo's unitary legal system was the single legal authority in the country and the Kosovo Police was the only legitimate authority in North Kosovo; however, the commander of the regional police could be from the Serbian community. The agreement also provided freedom of movement for both sides so that citizens would cross the border with ID cards and written documents, and a customs stamp under the name 'Kosovo Customs' was recognised by Serbia, which had initially refused to accept a stamp referencing a republic. The Agreement, the nature of which was in favour of Kosovo's sovereignty, aimed to reduce politicisation between the two sides and provided Kosovo with access to regional initiatives and organisations with a footnote referring to UNSC Resolution 1244

68 European Parliament, European Parliament resolution of 8 July 2010 on the European integration process of Kosovo, 08.06.2010, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0281_EN.html, Accessed 29.01.2021.

69 Miruna Troncotă, "The Association that Dissociates: Narratives of Local Political Resistance in Kosovo and the Delayed Implementation of the Brussels Agreement", *Southeast European and Black Sea Studies*, 18:2, (2018), pp. 219-238.

70 BBC News, 02.09.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-11283616>, Accessed 15.05.2020.

71 IBİD MBBC News, 02.09.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-11283616>, Accessed 15.05.2020.

and the ICJ advisory opinion⁷² on Kosovo's declaration of independence. Thanks to the Brussels Agreement, the EU promoted normalisation and positive developments between the two sides and supported peacebuilding practices.⁷³ As a mediator, the EU motivates both sides with European integration opportunities. Also, developments in bilateral relations justify the opening accession talks with Serbia by the European Council thanks to its continued commitment to normalisation of the relationship with Kosovo, which is mentioned in the EU progress report.⁷⁴

The European Commission adopted "a strategy for a credible enlargement perspective and enhanced EU engagement with the Western Balkans" on February 6, 2018, confirming that the future of the Western Balkans would be in the EU and that a strong and united Europe was based on common values. The strategy addressed challenges that the Western Balkans faced, particularly in the area of fundamental reforms and good neighbourly relations.⁷⁵ In addition, the strategy underlined lasting stability based on the comprehensive and effective normalisation of Belgrade-Pristina relations through EU-facilitated dialogue. The normalisation agreement is crucial to advancement on the path to European membership for both Kosovo and Serbia. The strategy provides a credible enlargement perspective for the Western Balkans and demand utmost priority for the rule of law, justice, and fundamental rights.⁷⁶

The EU included Kosovo in the Western Balkans integration process and aimed to support Kosovo and assist the authorities in establishing a stable, viable, and peaceful society with good neighbourly relations and cooperation with the countries in the region. However, because of the disagreements between member states on the recognition of Kosovo, the EU was not able to define an official policy on its status.⁷⁷

72 The International Court of Justice declared that Kosovo's independence did not violate the United Nations Security Council's resolution 1244 and the constitutional framework in accordance with the general principles of international law, with the decision taken in the nature of a recommendation in July 2010, and legitimized Kosovo's independence. Kosovo became a member of the IMF and the World Bank after this decision.

73 Gezim Visoka and John Doyle, "Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts", p. 862-877.

74 European Commission, Serbia Progress Report, 2014, p. 1.

75 European Commission, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/node_en, Accessed 29.05.2020

76 European Commission, Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, 6 February 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, Accessed 29.05.2020

77 Jelena Obradović-Wochnik and Alexander Wochnik, "Europeansing the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU integration", *West European Politics*, 35:5, (2012), pp. 1158-1181.

4. Kosovo's Recognition Problem in the European Union

Since 1998, the engagement level of the EU in Kosovo has been very high, particularly through the activation of the Contact Group⁷⁸ founded to integrate European diplomacy into the crisis managed by great powers like the US and Russia because of the lessons learnt from failures in Bosnia.⁷⁹ The EU's engagement in Kosovo has been multi-faceted and long-term compared to other countries; however, careful balance is needed as the political stance of Brussels institutions and individual members to the recognition of Kosovo is quite complicated.⁸⁰

After the independence declaration, Kosovo authorities launched a process of institutionalisation and aimed to strengthen its international position and recognition. Right after declaring independence, Kosovo founded foreign policy institutions and diplomatic services to boost lobbying activities for international recognition. The Ministry of Foreign Affairs was established on April 3, 2008, and ambassadors were appointed to the major recognising countries, particularly Western partners like the USA and the UK. By the end of 2008, Kosovo was recognised by 53 states, 22 of which were EU member states, and other important states. Eleven more states, including neighbouring ones like Macedonia and Montenegro, recognised Kosovo in 2009, and 8 states recognised Kosovo in 2010, when the ICJ issued its advisory opinion regarding Kosovo's independence declaration. This decision yielded expectations concerning Kosovo's international recognition.⁸¹

Recognition of a country is such that when the conditions stated in international law for statehood are complied with, the expectation from existing states is to grant recognition. As, in the absence of a central authority assessing legal identity in international law, states are to act on behalf of the international community and international law. As international law has no clear norms, recognition consists of various forms, such as *de facto* and *de jure*. De facto recognition is a temporary and hesitant assessment of the situation. In de facto recognition, there are "the wait and see policy" and "unsustainable relations" with the new state. De jure recognition, on the other hand, is considered as a complete recognition

78 Informal group of countries with interests in the Balkans. Members are composed of France, Germany, Italy, Russia, the United Kingdom and the US.

79 Marc Weller, *Negotiating the final status of Kosovo*, p. 80.

80 Marko Klasnja, "The EU and Kosovo: Time to Rethink the Enlargement and Integration Policy?", *Problems of Post-Communism*, 54:4, (2007), pp. 15-32.

81 James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, *Lack of Engagement?*, Pristina, Kosovo Foundation for Open Society, 2017, pp. 55-56.

expressing a formal act and in a legal sense.⁸² The process of Kosovo's recognition was complicated, as international opinion on Kosovo's declaration of independence was sharply divided. While the US recognised the declaration, Russia strongly criticised it. There were also differences of opinion within the EU. While the UK, Germany, France, and Italy recognised Kosovo, Spain insisted that any reference which recognised Kosovo as an independent state not be placed in the draft statement and demanded that a separate clause noting that the Kosovo issue should be in accordance with international law should be added.⁸³ Following the objections, the EU issued a statement noting that member states would decide on their relations with Kosovo according to their national practice and international law.⁸⁴

The EU, as an entity, was neutral and did not take a side in Kosovo's independence dispute but allowed member countries to act freely in regard to the Kosovo issue, which is called 'status neutral' in EU parlance. By the end of 2008, following suit, 22 of the 27-member states of the EU recognised Kosovo.⁸⁵ However, due to various concerns, five EU members refused to accept Kosovo's independence declaration: GCASC, Greece, Romania, Slovakia, and Spain.⁸⁶ The case of Kosovo aids understanding of how the EU's external policy is designed and operationalised in cases where different opinions exist between member states. The EU implements its policies by consensus in the context of the Common Foreign and Security Policy. Thus, the EU is sometimes unable to act since each member state has a right to veto decisions. The foreign policy of each individual member state is crucial; correspondingly, the divisions over Kosovo have been significant among member states, as the Western Balkans are considered the Union's backyard.⁸⁷ With this pragmatic approach, the EU avoided dispute and separation in the Union but would not be able to establish a common stance on the Kosovo issue.⁸⁸

82 Bashkim Rrahmani, "Recognition of New States: Kosovo Case", *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol.4, No.2, (2018), pp. 68-79.

83 James Ker-Lindsay and Spyros Economides, "Standards Before Status Before Accession: Kosovo's EU Perspective", pp.77-92.

84 Council of the European Union, General Affairs and External Relations, Press Release, 6496/08, Brussels, 18.02.2008.

85 The order of recognition: France, the UK, Latvia, Germany, Estonia, Italy, Denmark, Luxembourg, Belgium, Poland, Austria, Ireland, Sweden, The Netherlands, Slovenia, Finland, Hungary, Bulgaria, Lithuania, Czech Republic, Malta, and Portugal.

86 James Ker-Lindsay and Spyros Economides, "Standards Before Status Before Accession: Kosovo's EU Perspective", pp.77-92.

87 James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, "Kosovo, EU Member States and the Recognition-Engagement Nexus", pp. 1-18.

88 Marc Weller, *Negotiating the final status of Kosovo*, p. 70.

The EU has been split by two poles, strong recognisers and hard non-recognisers, and examples of weak recognisers and soft non-recognisers can also be seen. In the recognising group, there are countries that accepted Kosovo's independence but either have not developed official relations or have developed relations in a limited capacity. For instance, the Czech Republic recognised Kosovo and established diplomatic ties but has not appointed an ambassador to Pristina. Poland, also, recognised Kosovo but has not established diplomatic ties with Pristina. Slovakia, Romania, and Greece have cordial bilateral relations with Pristina even though they have not established formal relations with Pristina. Spain and the GCASC, on the other hand, have no intent to establish even unofficial contact with Pristina.⁸⁹

Table 1. Categorisation of EU member state relations with Kosovo

Policies towards Kosovo (country cases)	Recognition	Non-recognition
Engaged	'Strong recognisers' Germany The UK	'Soft non-recognisers' Greece Slovakia Romania
Not Engaged	'Weak recognisers' Czech Republic Poland	'Hard non-recognisers' GCASC Spain

Source: James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, "Kosovo, EU Member States and the Recognition-Engagement Nexus", Ioannis Armakolas and James Ker-Lindsay (eds), *The Politics and Engagement, New Perspectives on South-East Europe*, (2020), p. 5.

a) Romania

Romania is one of the five EU countries not recognising Kosovo and maintains interaction with the country at a minimum level. Moreover, non-recognition of Kosovo is supported by all political parties except for the Democratic Alliance of Hungarians in Romania. For a long time, political parties in Romania clearly refused to recognise Kosovo's unilateral independence declaration. On 18 February 2008, 27 members of the Romanian Parliament voted in favour of

89 James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, "Kosovo, EU Member States and the Recognition-Engagement Nexus", p. 5.

recognition while 357 voted against the recognition, accusing Kosovo of breaching international law.⁹⁰

The idea that recognising Kosovo's independence may be a precedent for the Hungarian minority, which has been seeking autonomy for the Transylvania region, was the principal cause of Romania's stance against Kosovo's independence.⁹¹ Official 2002 census data reveal that around 1.5 million citizens, which is 6.6 per cent of the total population in Romania, consider themselves Hungarian, the majority of whom live in the Transylvanian region.⁹²

In addition, Romania does not wish to harm its relations with Serbia, to which it exports amounting approximately \$1 billion⁹³ annually, for Kosovo, with which it has not even officially established economic relations. However, despite strong bilateral economic relations, political relations are not consistently ideal. Romania, as an EU member state, threatened to block Serbia's EU accession negotiation (Chapter 23) if the rights of the Romanian minority in Serbia were not guaranteed. It is believed that the non-recognition of Kosovo is manipulated by the Romanian government and used as an argument for more rights for the Romanian community in Serbia.⁹⁴ In addition to them, even though there is no Romanian liaison office at the ambassadorial level in Kosovo, Kosovar passport holders can be issued a visa in the Romanian embassy in North Macedonia.⁹⁵

b) Spain

Even though Spain has been in favour of sharing a common view in foreign policy issues with the EU, it announced that it would not recognise Kosovo's unilateral independence, noting that there was neither a legal agreement between the parties nor a UN Security Council resolution.⁹⁶ In fact, the independence of Kosovo coincided with a difficult time for Spain. Domestic issues are important

90 Alexandru Damian, The Kosovo Question in Romanian Politics, 11 June 2019, <https://blog.politics.ox.ac.uk/the-kosovo-question-in-romanian-politics/>, Accessed 19.01.2021.

91 Eraldin Fazliu, Recognition Denied: Romania, 07.11.2016, <https://kosovotwopointzero.com/en/recognition-denied-romania/>, Accessed 17.01.2021.

92 Nandor Magyari, Letitia Mark, Hajnalka Harbula and Eniko Magyari-Vincze, *Country Report on Ethnic Relations: Romania*, Budapest, Central European University, 2008, p. 5.

93 WITS, World Integrated Trade Solutions, Romania Product Export to Serbia, 2018, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ROM/Year/2018/TradeFlow/Export/Partner/SER/Product/all-groups>, Accessed 16.01.2021.

94 Eraldin Fazliu, Recognition Denied: Romania.

95 Kosovo- The Ministry of Foreign Affairs and Diaspora, Visas for Kosovo citizens, http://www.mfa-ks.net/en/sherbimet_konsullore/500/vizat-pr-shtetaset-e-kosovs/500, Accessed 16.01.2021

96 Reuters, Spain says won't recognise Kosovo independence, 18.02.2008, <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-eu-spain/spain-says-wont-recognize-kosovo-independence-idUSL1864522720080218?virtualBrandChannel=10005>, Accessed 02.06.2020.

to understand in relation to the position of the Spanish government regarding Kosovo: the economic crisis, high unemployment figures, and, most importantly, the Catalanian situation led to Spain's refusal of recognition.⁹⁷

Similar to other EU member states, the main reason why Kosovo has not been recognised by Spain is fear of the impact on the campaigns for autonomy of Catalonia and the Basque Country. The Spanish government makes an analogy between the two cases, though this has been disputed by various Spanish administrations. Spain's response regarding the non-recognition of Kosovo was motivated by pressure from Catalan separatists supporting Kosovo's statehood. Kosovo's path to self-determination has actually played an important role in Catalonia's attitude, as its support for Kosovo's independence has been high, as indicated by its political statements and motions. Based on inference from the ICJ decision in 2010, Catalan separatists regard Kosovo's independence as a historical precedent complying with international law.⁹⁸ Madrid, on the other hand, does not want to hear any precedents that could be used by its regions.⁹⁹ In this regard, despite the vast differences, Madrid is criticised for failing to make distinctions between Kosovo, where more than 10,000 Albanians were killed and half of the population were expelled, and Catalonia which attracts international sympathy.¹⁰⁰

Spain's refusal to recognise Kosovo presents various obstacles in Kosovo's representation in international events. For instance, during the Karate World Championships in Madrid in 2018, the anthem and flag of Kosovo were banned. Even though Kosovar athletes took part in the competitions, the scoreboards displayed the 'World Karate Federation' instead of Kosovo's official name.¹⁰¹

Madrid has not shown any kind of a détente policy, even symbolically, when it comes to Kosovo, and it is doubtful that Madrid will recognise Kosovo unless a formal agreement between Belgrade and Pristina is made. Spain is very reluctant to accept Kosovo unless its independence is in accordance with international law and the process is compatible with the terms of UN Security Council Resolution 1244. This is public face of Madrid's position against recognition; however, the core reason is to protect its multi-ethnic and pluri-religious state. Ultimately,

97 Ruth Ferrero-Turrión, "The Consequences of State Non-recognition: The Cases of Spain and Kosovo", *European Politics and Society*, 2020, pp. 1-12.

98 Pol Vila Sarrià and Agon Demjaha, "Kosovo-Spain Relations and the Dilemmas on the Problem of Non-Recognition", *South East European University Review*, Volume 14, Issue 1, (2019), pp. 69-90.

99 Vecernje Novosti, Spain says Kosovo can only join EU as region of Serbia, 01.02.2018, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=02&dd=01&nav_id=103395, Accessed 02.06.2020.

100 Fredrik Wesslau, Spain's Kosovo-Catalonia conundrum, 24.11.2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_spains_kosovo_catalonia_conundrum_7240, Accessed 02.06.2020.

101 RTE, Refusal to recognise Kosovo an obstacle to major sporting events in Spain, 13.11.2018, <https://www.rte.ie/news/world/2018/11/13/1010706-spain-kosovo/>, Accessed 02.06.2020.

Madrid's position has been shaped by domestic concerns because of fears of the impact of Kosovo on its internal unity, particularly the cases concerning Catalonia and the Basque region.¹⁰²

c) Slovakia

Similar to the other countries, the essence of Slovakia's non-recognition stems from internal affairs. Basically, two domestic factors lie behind Slovakia's policy on Kosovo. The first is the Hungarian minority issue, which played an important role in Slovakia's position and prevented re-consideration of its view.¹⁰³

The second reason that influenced Slovakia's decision is not about Kosovo's declaration of independence but about how and in what circumstances it was declared. Slovakia's approach to Kosovo's independence has long been discussed among politicians, diplomats, and officials, and party politics underestimating Europeanisation and aiming to regain domestic political power affected the policy direction and became a determinant of Slovakia's approach.¹⁰⁴

Between 2006 and 2007, Slovakia was a non-permanent member of the United Nations Security Council, and Kosovo was high on the UNSC agenda. Slovakia's political position was a contrast to the position adopted by the four other EU members (the UK, France, Italy, and Belgium) which are in favour of independence. Traditionally positive Slovak-Serbian relations contributed to Slovakia's position as well. Slovakian officials believed that Kosovo's independence could destabilise the region and raise security concerns.¹⁰⁵ Slovak non-governmental organizations, on the other hand, have been directly engaged in Kosovo and in contributing to the development of the civil society sector in the country. Slovak NGOs and media may have an impact on public opinion regarding the recognition of Kosovo in the future; however, Slovakia has not shown any signs of recognising Kosovo's independence.¹⁰⁶

102 Ruth Ferrero-Turrión, "Spain: Kosovo's Strongest Opponent in Europe", ed. James Ker-Lindsay and Ioannis Armatolas, *The Politics of Recognition and Engagement, New Perspectives on South-East Europe*, (2020), pp. 215-236.

103 Katarína Lezová, *The Influence of Domestic Political Factors on Foreign Policy Formation in an EU Member State: The Case of Slovakia and the Kosovo Status Process*, PhD Thesis, University of London, pp. 215-218.

104 Ibid.

105 Katarína Lezová, "Slovak Parliament's Involvement in the EU Agenda: Kosovo's Independence and the Policy of Non-Recognition", Tom Hashimoto and Michael Rhimes (eds), *Reviewing European Union Accession: Unexpected Results, Spillover Effects and Externalities*, Martinus Nijhoff Publishers, 2017, pp. 259-276.

106 Bashkim Rrahmani, "Kosova Request for Recognition and Slovakia", *Academic Journal of Justice and Law*, 2015, pp. 1-14.

d) The Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus

Similar to the case of Kosovo, the Republic of Cyprus, which was accepted for EU membership, has been one of the most controversial issues in the EU enlargement process. The Greek Administration located in the southern part of Cyprus, which is referred to as the Republic of Cyprus by the EU, has positioned itself as hard non-recogniser of Kosovo's independence, as recognising Kosovo may set a precedent for the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) to become a de jure state. Ignoring Turkish Cypriots' self-determination rights and independence declaration, the GCASC claims that the whole island must be considered in its territorial integrity and that the TRNC's independence declaration is illegal. Stating that no room exists for a claim to self-determination in the situation of Kosovo¹⁰⁷, GCASC believes that it represents the whole island, ignoring the Turkish community in the north of the island and the entity of the state of Turkish Cypriots, particularly after attaining EU membership in 2004, and aims to prevent recognition of the TRNC through not recognising Kosovo.

In 2009, the GCASC government submitted a statement to ICJ on the Kosovo situation, arguing that Kosovo's institutions did not have the competence to declare independence and that the declaration was inconsistent with international law. GCASC also took a hard-line position on the EU's visa policy towards Kosovar passport holders, just as it opposed recognition of TRNC passport holders. On the other hand, Kosovars with a Schengen visa can enter GCASC. Additionally GCSAC vetoed Kosovo's membership in UNESCO. Another factor affecting Cyprus's position on the Kosovo issue is its bilateral ties with Serbia. Since the ultimate dissolution of the Federal Republic of Yugoslavia, GCASC has been a strong supporter of the Serbian cause despite its adherence to UN-imposed sanctions. It also relates to Serbia through the religious lens of the Christian Orthodox faith.¹⁰⁸ Following Kosovo's declaration of independence, Greek Cypriot President Tassos Papadopoulos declared that "Cyprus will not recognise Kosovo even if Serbia does". Greek Cypriot diplomats have gone further and expressed that Athens is poisoned as it considers recognising Kosovo. Therefore, it seems that Athens will not easily change its policy.¹⁰⁹ As a result, Kosovo will remain a question for the Greek administration in Cyprus until the separation issue on the island is solved.

107 Republic of Cyprus, Law Office of the Republic, A.G. File No. 36/1969/Y.4/17, 08.07.2009.

108 James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, *Lack of Engagement?*, pp. 47-49.

109 James Ker-Lindsay, LSE Blogs, 03.11.2013, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/10/03/there-is-a-good-case-to-be-made-for-cyprus-pressing-ahead-with-full-recognition-of-kosovos-independence/>, Accessed 15.01.2021.

e) Greece

Greece is soft non-recogniser of Kosovo. Greece has a Liaison Office at the ambassadorial level in Pristina and voted in favour of Kosovo's application to join the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD); however, it has not recognised the independence of Kosovo.¹¹⁰ The case of Greece on the Kosovo question is distinct from other non-recognisers. Greece has political and economic interests in the Western Balkans and historical ties with both the Albanians and the Serbians, and connections with Serbia and Albania. Following the 1999 war, Athens did not block Western policies even though it opposed them. Greece had a diplomatic presence in the region, included Kosovo in its initiatives in the 2003 Greek EU Presidency, and proposed solutions to Kosovo's status problem. However, Greece has consistently opposed Kosovo's independence.¹¹¹

Greece's opposition policy is mainly due to its possible long-term repercussions for the Cyprus problem, as it may be a precedent for the Turkish Republic of Northern Cyprus. Another factor is that Greece considers its strong relations with Serbia, a key player in the region. However, Greece maintains building social and economic relations with Kosovo, actively uses its liaison office in Pristina, supports some of Kosovo's applications for membership in international organisations, and accepted the opening of Kosovo's trade office in Greece without diplomatic status.¹¹² Considering diplomatic ties, among the Western Balkan countries, Kosovo is the only country whose citizens require a visa to travel to the Schengen zone. Not being recognised by all EU countries creates ambiguity for Kosovars as well. Kosovar passport holders can acquire a Schengen visa; however, the conditions exclude travel to non-recognising member states.¹¹³ Therefore, Kosovar passport holders cannot enter Greece, Slovakia, and Spain, which are Schengen countries.

The 2020 Kosovo Progress Report underlines the European Commission's confirmation that Kosovo fulfilled all visa liberalisation benchmarks, and the Commission continues assessing it. EULEX has been assisting Kosovo authorities for sustainability and independent rule of law institutions, and it was granted a one-year extension to July 2021 during the coronavirus pandemic. According to the Progress Report, 114 countries, including 23 EU member states, had

110 Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, Kosovo, <https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/pristina/>, Accessed 16.01.2021.

111 Ioannis Armakolas, "Greece: Kosovo's Most Engaged Non-Recogniser", ed. James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, "The Politics of Recognition and Engagement", *New Perspectives on South-East Europe*, (2020), pp. 123-146.

112 Ibid.

113 Veton Surrois, "The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave", ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: The Hour of Europe*, Paris, Institute for Security Studies, (2011), pp. 111-120.

recognised Kosovo so far, and EU-facilitated dialogue with Kosovo would be encouraged.¹¹⁴

5. Conclusion

The EU's engagement in Kosovo makes it the most influential international player in the region. However, this issue is in a stalemate within the Union, as no common perspective has been developed on the status of Kosovo. Since 1998, the engagement level of the EU in Kosovo has been very high, particularly through the activation of the Contact Group founded to integrate European diplomacy into the crisis. Thanks to the achievements of the international community (NATO and the UN in particular and the EU later on) in the former Yugoslavia, conflict ended, infrastructure was reconstructed, and refugees were able to return to their homelands.

As the EU did not wish to see an unresolved problem in the region, it primarily sought a compromise between the US and Russia on the Kosovo issue. However, when a solution could not be found, the EU had to undertake a more functional role. The EU gradually took a greater role in the Kosovo crisis, contributing to the normalisation of its relations with neighbouring states, particularly with Belgrade, reducing its international dependence, and strengthening its international relations. Following the transfer of responsibilities in the areas of police, customs and judiciary administration to EULEX, the EU took a significant and operational role in the Balkan region. The Brussels Agreement and normalisation process contributed considerably to the peacebuilding process in Kosovo; however, the EU was not able to resolve Kosovo's recognition problem.

Though Kosovo managed to gain recognition from most Western countries, the quagmire of the repercussions of the Kosovo crisis in the EU still remains unclear, as its sovereignty and independence intersect with various EU countries' internal policy agendas. Moreover, none of the five non-recognising EU member states have shown signs of softening concerning Kosovo's recognition so far.

These five member states remain firm in their opposition to recognition and clearly fear the possibility of contagion in terms of their domestic unity and demands of ethnic minorities. In this sense, the European perspective on Kosovo appears to be at stake because of a lack of clearly and universally accepted status. Considering these developments, Kosovo can be considered an incomplete policy of the EU, and a more problematic issue is likely to emerge when more formal relations with Kosovo are established. Therefore, the EU as an entity should pursue

114 European Commission, *Commission Staff Working Document*, Brussels, Kosovo 2020 Report, 06.10.2020.

a more pro-active and effective approach towards the Kosovo quagmire and consider it in the EU integration process, which is thought to contribute to finding a definitive solution in order to end the stagnation Kosovo faces.

Kosovo, on the other hand, must be more pro-active in developing cooperation in the region and joint actions with other countries and consider all possible means to establish relations with the states that do not recognise it if it is to project a European perspective in the future.

BIBLIOGRAPHY

- Ağır, Bülent Sarper, Murat Necip Arman and Ekrem Yaşar Akçay. "The Peace-Building Efforts of the European Union in the Western Balkans: The Case of Macedonia and Kosovo", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21:2, (2019), pp. 517-531.
- Armakolas, Ioannis. "Greece: Kosovo's Most Engaged Non-Recogniser", ed. James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, *The Politics of Recognition and Engagement: EU Member States Relations with Kosovo*, Cham (Switzerland), Palgrave Macmillan, 2020, pp.123-146.
- Balıqı, Bekim. "Contested War Remembrance and Ethnopolitical Identities in Kosovo", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 46:3, (2018), pp.471-483.
- BBC News, 02.09.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-11283616> , Accessed 15.05.2020
- Beha, Adem and Arben Hajrullahu. "Soft Competitive Authoritarianism and Negative Stability in Kosovo: Statebuilding from UNMIK to EULEX and Beyond", *Southeast European and Black Sea Studies*, 20:1, (2020), pp. 103-122.
- Bieber, Florian. "The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story", *Review of Central and East European Law*, 40, 2015, pp. 285-319.
- Britannica. "Montevideo Convention", <https://www.britannica.com/event/Montevideo-Convention> , Accessed 10.10.2020
- Chandler, David. "Kosovo: Statebuilding Utopia and Reality", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13:5, (2019), pp.545-555.
- Coll, Alberto R. "Kosovo and the Moral Burdens of Power", ed. Andrew J. Bacevich and Eliot A. Cohen, *War Over Kosovo*, New York, Columbia University Press, 2001, pp.124-154.
- Council of the European Union. Council Conclusions on Kosovo, 2851st External Relations Council Meeting, Brussels, 18.02.2008.
- Council of the European Union. General Affairs and External Relations, Press Release, 6496/08, Brussels, 18.02.2008.
- Daalder, Ivo H. "The United States, Europe, and the Balkans", *Problems of Post-Communism*, 49:1, (2002), pp.3-11.
- Damian, Alexandru. The Kosovo Question in Romanian Politics, 11.06.2019, <https://blog.politics.ox.ac.uk/the-kosovo-question-in-romanian-politics/> Accessed 19.01.2021

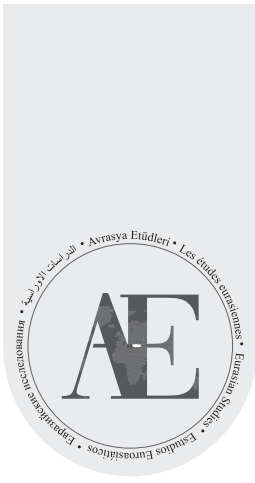
- Dijkstra, Hylke. "The Planning and Implementation of the Rule of Law Mission of the European Union in Kosovo", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 5:2, (2011), pp.193-210.
- Duke, Simon, Hans-Georg Ehrhart and Karadi, Matthias. "The Major European Allies: France, Germany, and the United Kingdom", ed. Albrecht Schnabel and Ramesh Thakur, *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, New York, United Nations University, 2000, pp.128-148.
- Eide, Kai. "Kosovo: The Way Forward", Winter 2004, <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/english/opinion.html> , Accessed 09.04.2020
- Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA, İstanbul, 2014.
- EULEX. "About Eulex", 03.12.2009, <https://www.eulex-kosovo.eu/?id=2> , Accessed: 9.05.2020
- EULEX. "The EU in Kosovo", <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,19> , Accessed 22.05.2020
- European Commission. *Serbia Progress Report*, Brussels, 2014.
- European Commission. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/kosovo_en, Accessed 29.05.2020
- European Commission. *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions*, 6 February 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf , Accessed 29.05.2020
- European Commission. "Press Corner", 04.10.2007, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_07_594 , Accessed 03.05.2020
- European Commission. *Commission Staff Working Document, Kosovo 2020 Report*, 06.10.2020, Brussels.
- European Parliament. *European Parliament resolution of 8 July 2010 on the European integration process of Kosovo*, 08.06.2010, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0281_EN.html , Accessed 29.01.2021
- European Union Office in Kosovo. "Kosovo and the EU", 12.05.2016, https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1387/kosovo-and-eu_en , Accessed 15.05.2020
- Fazliu, Eraldin. *Recognition Denied: Romania*, 07.11.2016, <https://kosovotwopointzero.com/en/recognition-denied-romania/> , Accessed 17.01.2021
- Ferrero-Turrión, Ruth. "Spain: Kosovo's Strongest Opponent in Europe", ed. James Ker-Lindsay and Ioannis Armakolas, *The Politics of Recognition and Engagement: EU Member States Relations with Kosovo*, Cham (Switzerland), Palgrave Macmillan, 2020, pp.215-236.
- Ferrero-Turrión, Ruth. "The Consequences of State Non-recognition: The Cases of Spain and Kosovo", *European Politics and Society*, 2020, pp.1-12.
- Gärtner, Heinz, Adrian G. V. Hyde-Price and Erich Reiter. *Europe's New Security Challenges*, London, Lynne Rienner Publishers, 2001.
- Hehir, Aidan. "Introduction: Kosovo's Symbolic Importance", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13:5, (2019), pp.539-544.

- Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, Kosovo, <https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/pristina/>, Accessed 16.01.2021
- International Court of Justice, Advisory Opinion of 22 July 2010 on Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, No:141.
- Kelkitli, Fatma Aslı. "An Assessment of the European Union's Impact on Resolution of the Kosovo Impasse", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17/1, (2018), pp.33-59
- Ker-Lindsay, James. *Kosovo-The Path to Contested Statehood in the Balkans*, I.B.Tauris, New York, 2009.
- Ker-Lindsay, James and Ioannis Armakolas. *Lack of Engagement?*, Pristina, Kosovo Foundation for Open Society, 2017, pp.55-56
- Ker-Lindsay, James and Ioannis Armakolas. "Kosovo, EU Member States and the Recognition-Engagement Nexus", ed. Ioannis Armakolas and James Ker-Lindsay, *The Politics of Recognition and Engagement: EU Member States Relations with Kosovo*, Plaggrave Macmillan, Cham (Switzerland), 2020, pp.1-18.
- Ker-Lindsay, James. LSE Blogs, 03.11.2013, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/10/03/there-is-a-good-case-to-be-made-for-cyprus-pressing-ahead-with-full-recognition-of-kosovos-independence/>, Accessed 15.01.2021
- Klasnja, Marko. "The EU and Kosovo: Time to Rethink the Enlargement and Integration Policy?", *Problems of Post-Communism*, 54:4, (2007), pp.15-32.
- Kostovicova, Denisa. *Kosovo-The Politics of Identity and Space*, New York, Routledge, 2005.
- Kosovo- The Ministry of Foreign Affairs and Diaspora. *Visas for Kosovo citizens*, http://www.mfa-ks.net/en/sherbimet_konsullore/500/vizat-pr-shtetasit-e-kosovs/500, Accessed 16.01.2021
- Krieger, Heike. *The Kosovo Conflict and International Law: An Analytical Documentation 1974-1999*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Levent, Zeynel. "Tarihi Süreçte Kosova", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Volume 52, (2013), pp.858.
- Lezová, Katarína. *The Influence of Domestic Political Factors on Foreign Policy Formation in an EU Member State: The Case of Slovakia and the Kosovo Status Process*, PhD Thesis, University of London, pp.215-218.
- Lezová, Katarína. "Slovak Parliament's Involvement in the EU Agenda: Kosovo's Independence and the Policy of Non-Recognition", ed. Tom Hashimoto and Michael Rhimes, *Reviewing European Union Accession: Unexpected Results, Spillover Effects and Externalities*, Martinus Nijhoff Publishers, 2017, pp.259-276.
- Liotta, P.H. "After Kosovo: Terminal Ambiguity", *Problems of Post-Communism*, 49:3, (2002), pp.23-32.
- Magyari, Nandor, Letitia Mark, Hajnalka Harbula and Eniko Magyari-Vincze. *Country Report on Ethnic Relations: Romania*, Budapest, Central European University, 2008.

- Medledev, Sergei. "Kosovo: a European fin de siècle", ed. Peter van Ham and Sergei Medledev, *Mapping European security after Kosovo*, Manchester University Press, New York, 2002, pp.15-31.
- Muharremi, Robert. "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law", *Zaörv*, 70, (2010), pp.357-379.
- Murphy, Ray. *UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- Nardulli, Bruce R., Walter L. Perry, Bruce Pirnie, John Gordon and John G. McGinn. *Disjoint War Military Operations in Kosovo 1999*, Pittsburgh, RAND, 2002.
- Tadić Katarina and Arolda Elbasani. "State-building and Patronage Networks: How Political Parties Embezzled the Bureaucracy in Post-war Kosovo", *Southeast European and Black Sea Studies*, 18:2, (2020), pp.185-202
- Obradovic-Wochnik, Jelena and Alexander Wochnik. "Europeanising the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU integration", *West European Politics*, 35:5, (2012), pp.1158-1181.
- Perera, Sandesha. "Recognition of Kosovo with Regard to International Law" *International Journal of Advanced Research*, 6:5, (2018), pp.1212-1220.
- Perritt, Henry H., *The Road to Independence for Kosovo*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Radeljic, Branislav. "European Union Approaches to Human Rights Violations in Kosovo Before and After Independence", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 24:2, (2016), pp.131-148.
- Ramet, Sabrina P. *Thinking about Yugoslavia*, New York, Cambridge University Press, 2005.
- Reuters. Spain says won't recognise Kosovo independence, 18.02.2008, <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-eu-spain/spain-says-wont-recognize-kosovo-independence-idUSL1864522720080218?virtualBrandChannel=10005> , Accessed 02.06.2020
- Republic of Cyprus. Law Office of the Republic, A.G. File No. 36/1969/Y.4/17, 08.07.2009.
- Rahmani, Bashkim. "Recognition of New States: Kosovo Case", *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol.4, No.2, (2018), pp.68-79.
- Rahmani, Bashkim. "Kosova Request for Recognition and Slovakia", *Academic Journal of Justice and Law*, 2015, pp.1-14.
- RTE. Refusal to recognise Kosovo an obstacle to major sporting events in Spain, 13.11.2018, <https://www.rte.ie/news/world/2018/1113/1010706-spain-kosovo/> , Accessed 02.06.2020.
- Sarriã, Pol Vila and Agon Demjaha. "Kosovo-Spain Relations and the Dilemmas on the Problem of Non-Recognition", *South East European University Review*, Volume 14, Issue 1, (2019), pp.69-90.
- Sell, Louis. "The Key to Balkan Stability", *Problems of Post-Communism*, 49:1, (2002), pp.12-17.

- Štiks, Igor. "The European Union and Citizenship Regimes in the Western Balkans", ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: The Hour of Europe*, Paris, Institute for Security Studies, (2011), pp. 123-134.
- Surrois, Veton. "The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave", ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: The Hour of Europe*, Paris, Institute for Security Studies, (2011), pp. 111-120.
- The EU Council. "Council Joint Action on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo", 04.02.2008, http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/docs/JointActionEULEX_EN.pdf , Accessed 19.05.2020.
- Tılıç, L.Doğan. *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999.
- Troncota, Miruna. "The Association that Dissociates – Narratives of Local Political Resistance in Kosovo and the Delayed Implementation of the Brussels Agreement", *Southeast European and Black Sea Studies*, 18:2, (2018), pp.219-238.
- Tzifakis, Nikolaos. "The European Union in Kosovo", *Problems of-Communism*, 60:1, (2013), pp.43-54.
- Visoka, Gezim and John Doyle. "Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts", *Journal of Common Market Studies*, Volume 54/4, (2016), pp.862-877.
- Uzgel, İlhan. "Balkanlarla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, C.II*, 12. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Vecernje Novosti. Spain says Kosovo can only join EU as region of Serbia, 01.02.2018, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=02&dd=01&nav_id=103395 , Accessed 02.06.2020.
- Weller, Marc. *Negotiating the Final Status of Kosovo*, Institute for Security Studies, Paris, 2008.
- Wesslau, Fredrik. Spain's Kosovo-Catalonia conundrum, 24.11.2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_spains_kosovo_catalonia_conundrum_7240 , Accessed 02.06.2020.
- WITS. World Integrated Trade Solutions, Romania Product Export to Serbia, 2018, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ROM/Year/2018/TradeFlow/Export/Partner/SER/Product/all-groups> , Accessed 16.01.2021.
- Zupančič, Rok, Nina Pejič, Blaž Grilj and Annemarie Peen Rodt. "The European Union Rule of Law Mission in Kosovo: An Efficient Conflict Prevention and Peace-Building Mission?", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20:6, (2017), pp. 599-617.

XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ VE SEFARETNAMELERİ İŞİĞİNDA SEYYİD MEHMET REFİ EFENDİ'NİN İRAN ELÇİLİĞİ

OTTOMAN-IRAN RELATIONS IN THE BEGINNING OF THE NINETEENTH CENTURY AND SEYYİD MEHMET REFİ EFENDİ'S TENURE AS AMBASSADOR IN IRAN IN THE LIGHT OF HIS AMBASSADORIAL REPORTS

FAHRİ MADEN*

ABSTRACT

At the beginning of the XIXth century, the relations between the Ottoman Empire and the Safavid State continued at the point of struggle with Russia, the common rival and enemy of the two countries. During this period, the Qajar Dynasty came to power in Iran and a tripartite alliance was tried to be established with the initiatives of France, and mutual envoys were exchanged. The Ottoman State sent Mehmet Refi Efendi to Iran in 1807 to hold diplomatic talks about the tripartite alliance initiative. Mehmet Refi Efendi, who is described as "an awake person who knows political affairs and manners" in the sources, presented his observations and memories during his tenure as ambassador to the Ottoman central administration on his return. Therefore, he has two ambassadorial reports regarding his post in Iran. Those ambassadorial reports are available as manuscripts in various libraries, as well as a printed copy published in the Ottoman History Council Journal in 1914. Mehmet Refi Efendi gives detailed information about that period of Ot-

ÖZET

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki ilişkiler iki ülkenin ortak rakibi ve düşmanı Rusya ile mücadeleye noktasında yürümüştür. Bu süreçte İran'da Kaçar Hanedanı iktidara gelmiş ve Fransa'nın girişimleriyle üçlü bir ittifak kurulmaya çalışılmış, karşılıklı elçiler teati edilmiştir. Osmanlı Devleti 1807 tarihinde İran'a üçlü ittifak girişimiyle ilgili diplomatik görüşmelerde bulunmak üzere Mehmet Refi Efendi'yi göndermiştir. Kaynaklarda kişilik olarak "uyanık, siyaset işleri ve adabını bilen bir zat" şeklinde tarif edilen Mehmet Refi Efendi, bu elçiliği sırasındaki gözlemlerini ve anılarını geri dönüşünde Osmanlı merkezi yönetimine takdim etmiştir. Bu münasebetle onun İran elçiliğine dair iki adet Sefaretnâme'si bulunmaktadır. Bu sefaretnameler çeşitli kütüphanelerde el yazması halinde mevcut olduğu gibi 1914 tarihinde Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda yayınlanan matbu nüshası da elimizde bulunmaktadır. Mehmet Refi Efendi, Sefaretnâmelerinde Osmanlı-İran ilişkilerinin o dönemine ait detaylı bilgiler vermektedir. 1806 yılında Osmanlı Devleti ve İran, Fransa'nın teşvikiyle

*Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
ORCID ID: 0000-0002-8529-9165

XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-İran İlişkileri ve Sefaretnameleri İşığında Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran Elçiliği, Avrasya Etüdüleri,

Gönderim Tarihi: 11.01.2019 Kabul Tarihi: 03.11.2020

toman-Iranian relations in his Sefaretnâme. In 1806, the Ottoman Empire and Iran, with the encouragement of France, decided to declare war on Russia. Thus, the Ottoman Empire and Iran went into war with Russia, which brought the two states closer to each other. The observations and information given by Mehmet Refi Efendi, who was sent to Iran in such a period, are important. In this study, firstly, after giving information about Ottoman-Iran relations at the beginning of the 19th century, in the light of Mehmet Refi Efendi's life and his ambassadorial reports, his tenure as ambassador to Iran and Ottoman-Iran relations of the period were examined.

Keywords: Ottoman State, Iranian, Safevi State, Sefaretname, Mehmet Refi Effendi.

Rusya'ya savaş açmaya karar vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti ve İran, Rusya ile savaş haline girmiş, bu da iki devleti birbirine yaklaştırmıştır. Böyle bir dönemde İran'a gönderilen Mehmet Refi Efendi'nin gözlemleri ve verdiği malumat önemlidir. Bu çalışmada öncelikle XIX. Yüzyıl başlarında Osmanlı-İran ilişkiler hakkında bilgi verildikten sonra Mehmet Refi Efendi'nin hayatı ve Sefaretnâme'leri ışığında İran elçiliği ve dönemin Osmanlı-İran ilişkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran, Safevi Devleti, Sefaretnâme, Mehmet Refi Efendi.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti ilişkileri üç dönemde ele alınmıştır. İlk dönem iki devlet arasında savaşın olmadığı Sultan II. Bayezid dönemidir. Bu dönemde Şah İsmail Safevi Devleti'ni kurmuş ve Osmanlı'nın rakibi haline getirmiştir. İkinci dönem iki devlet arasında savaşın başladığı ve Yavuz Sultan Selim'in Safeviler'e Çaldıran savaşında galip geldiği dönemdir. Üçüncü dönem ise Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail sonrasıdır. En uzun süren üçüncü dönemde büyük ve kanlı bir savaş olmamıştır¹. Bununla birlikte 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'yla Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında keskin bir kırılma yaşanmıştır². İki devlet arasındaki mücadelelerin tümü bu kırılma noktasına göre şekillenmiştir. Ayrıca tarih boyunca Osmanlı ile İran arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan, Gürcistan, Erivan ve Bağdat gibi yerler mücadele alanları olmuştur. Bu bölgelerde meydana gelen isyanlar ve huzursuzluklar iki devletin daima karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır. XVII. yüzyılda Kasr-ı Şirin Antlaşması ile dengelenen iki devlet arasındaki ilişkiler, XVIII. asırdan itibaren batılı devletler arasında ortaya çıkan rekabete bağlı olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde tarihi hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Rusya nüfuz alanını Kafkaslara ve daha güneye doğru yaymaya çalışmıştır. Rusya'nın bu yayılcı emelleri ve girişimleri sırasında Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'nin ittifak halinde hareket edememeleri Rusya'nın ilerlemesini kolaylaştırmıştır³.

XVIII. yüzyılda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin şekillenmesinde en önemli gelişmeler Nadir Şah döneminde yaşanmıştır. İran'da Avşar Hanedanlığı'nı tesis eden Nadir Şah tahta çıkarken ulema tarafından kendisine teklif edilen teberrâ, Safevilerin benimsediği şekliyle Şiiliğin terk edilmesi, Caferilik mezhebine dönülmesi ve Sünnilere iyi muamele edilmesi gibi şartları benimsemiştir. Bu politika çerçevesinde Osmanlı hükümetine Caferilik mezhebinin beşinci Sünni mezhep olarak kabul edilmesi teklifiyle elçiler gönderen Nadir Şah'ın bu arzusu gerçekleşmemiştir. Osmanlı uleması beşinci mezhep fikrini şer'i hükümlere aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiş⁴, bu durum yeni bir çatışmayı tetiklemiş de yapılan mücadeleden netice alamayan Nadir Şah Caferi mezhebinin tanınması fikrinden de vazgeçerek Osmanlılarla anlaşma yoluna gitmiştir. İki devlet arasında 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması üzerinde Kerden Antlaşması yapıp

1 Tufan Gündüz, "Safeviler", *DİA*, C.XXXV, İstanbul 2008, ss.451-455.

2 Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, ss.116-154.

3 Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, ss.471-472.

4 *I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2014, s. 118.

barış sağlanmıştı⁵. Nadir Şah antlaşmaya tamamen sadık kalarak ilişkilerin iyileştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Osmanlı hükümeti de bu çabalara karşılık vermiş, Nadir Şah'ın vefatından sonra İran'da yaşanan karışıklıklardan istifade yoluna gitmemiştir⁶.

Nadir Şah sonrası İran'da başlayan karışıklıklar, Zend Kerim Han zamanına (1749-1795) kadar devam etmiştir. Zend Kerim Han, İran'da yönetimi ele geçirmesinden sonra 1776 senesinde Bağdat ve Basra taraflarına saldırması üzerine iki ülke ilişkileri yeniden ciddi anlamda gerginleşmiştir. Zend Kerim Han 1778 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ile bir ittifak antlaşması yapmış, ancak ertesi yıl onun ölümü üzerine bu ittifak etkisiz kalmıştır⁷. Osmanlı-İran ilişkilerin yumuşaması ve tekrar düzelmesi İran'da Kaçar Hanedanı'nın yönetimi devralmasıyla gerçekleşmiştir. Kaçarlar'ın ilk hükümdarı olan Ağa Muhammed Han'ın (ö. 1797) iktidar dönemi çok kısa sürmekle birlikte, kendisi bu süre içinde İran'ı toparlamaya çalışmış, Osmanlı'ya yönelik olumsuz bir harekette bulunmayarak, Rusya üzerine genişleme politikası izlemiş ve Rus eline geçmiş olan İran topraklarını geri almaya çalışmıştır.

Sultan III. Selim döneminde Osmanlı-İran ilişkileri İran'da Avşar Hanedanı'nın (1736-1797) son yılları ve Kaçar Hanedanı'nın (1797-1925) ilk dönemi gelişmeleriyle paralel olarak ele alınabilir. Ancak Sultan III. Selim'in hükümdarlığı yıllarında Osmanlı-İran ilişkilerini Fransa, İngiltere ve Rusya ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek dönemin anlaşılması bakımından daha isabetlidir. Keza XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerini zorunlu olarak düzeltmeye ve ittifak görüşmeleri yapmaya yönlendiren temel husus iki devlet için de ortak Rus tehlikesi idi. Ayrıca aynı dönemde Fransa, kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'ya karşı gözdağı vermek amacıyla Osmanlı ve İran'ı kendi yanında göstermeye çabalamakta; İngiltere ise Hindistan sömürgesi ve bu sömürge yollarını güvene almak düşüncesiyle Osmanlı ve İran üzerine nüfuz kurmaya çalışmaktaydı.

Osmanlı Devleti, Ağa Muhammed Şah'ın 1795 tarihinde gerçekleştirdiği Gürcistan harekâtını yakından takip etmiştir. Gürcistan Prensleri, Osmanlı Devleti'nden askeri yardım ve iltica edenlerin himaye edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Ancak o sırada İran ile barış durumu devam ettiğinden bu talebe olumlu cevap verilmemiştir⁸. Rusya'nın İran topraklarını işgali üzerine

5 Azmi Özcan, "Nadir Şah", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s.276-277; Alper Yıldırım, *Siyasi ve Mezhebi Açından Osmanlı İran İlişkileri*, Akademik kitaplar yayınları, İstanbul 2020, ss.100-175.

6 M. Saffet Sankaya, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, Sayı 363, Ankara Temmuz 1993, ss.418-419.

7 Rıza Kurtuluş, "Zend Kerim Han", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.288.

8 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. V, haz: Dünder Günay, İstanbul 1984, s.203.

ise bu defa Ağa Muhammed Şah, Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştu⁹. Ancak Osmanlı yönetimi o sırada yeni bir savaşa girmeyi uygun görmemiştir. Ayrıca Osmanlı idaresi Rusya ile karşı karşıya gelmekten çekinerek iki devlet arasında tarafsızlık ilkesini benimsemiştir¹⁰. İran'da Ağa Muhammed Şah ile başlayan Kaçar Hanedanı döneminde Osmanlı-İran ilişkileri Rusya ortak düşmanı ile uğraşmak noktasında yürümüştür. Ancak "her iki devlet de aynı düşmanla mücadele ederken müstakil hareket etmişler, birlikte hareket etmeyi düşünememişlerdir."¹¹ Başta Kaçarlar olmak üzere sadece Türk unsuruna dayanarak İran'ı idare eden¹² Ağa Muhammed Şah, İran'da merkezi otoriteyi tam olarak sağlamadan Rus tehlikesi ile karşılaşmıştır.

Rusya, Ağa Muhammed Şah'tan Hazar Denizi'nin güneyinde, Astarabad sahillerinde Rus filosu için bir üs kurulmasına müsaade etmesini talep etmiştir. Ancak olumsuz cevap karşısında Rusya, İran hâkimiyetindeki Gürcistan üzerine sefer açmıştır. Bu arada Ağa Muhammed Şah, Gürcülerle Ruslar'ın kaynaşmasına fırsat vermemek için altmış bin kişilik bir süvari ile bölge üzerine harekete geçmiştir. Gürcistan'dan sonra Meşhed'deki Şahruh'u itaat altına aldığı sırada Ruslar tekrar Tiflis'i işgal edip Bakü'yü ele geçirmişlerdir. Bu sırada Rus Çariçesi II. Katerina'nın ölümü İran'ın lehine olmuş, Rus askerleri bölgeden çekilmiş, Ağa Muhammed Şah da Karabağ'ın merkezi Şuşa'ya kadar hâkimiyetini genişletmiştir. Ruslar onu ortadan kaldırmak için fırsat kollamışlardır. Bu sebeple 1797'de şahsi hizmetindeki üç kişi tarafından öldürülmesinin Ruslar tarafından temin edildiği ifade edilmiştir¹³. Ağa Muhammed Şah'ın İran tarihindeki yeri ve önemi, kendisinden sonra 128 yıl devam edecek olan Kaçar Hanedanı'nı ülkede hâkim kılarak "Kaçar Devleti"ni kurmasıdır¹⁴.

XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE İRAN

İran'da Kaçar Hanedanı'nın ikinci şahı Feth Ali Şah'tır. Geride erkek evlat bırakmadan ölen amcası Ağa Muhammed Şah'ın öldürülmesi üzerine Feth Ali Şah, Tahran'a gelip şahlığını ilan etmiştir¹⁵. Onun 1834 yılına kadar devam eden saltanatı sırasında Osmanlı-İran münasebetleri genelde çekişme zemininde geçmiştir.

9 Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e*, C.V, s.204.

10 Tüfekçi, *a.g.t*, s.31.

11 Sarıkaya, *a.g.m*, s.419.

12 Filiz Güney, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005, s.29.

13 Güney, *a.g.t*, s.30-31; Faruk Sümer, "Ağa Muhammed Şah", *DİA*, C. X, İstanbul 1988, s.456; Coşkun Tüfekçi, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*, Kırıkkale Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2012, s.30.

14 Sümer, *a.g.m*, s.456; Faruk Sümer, "Kaçarlar", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s.52.

15 Tahsin Yazıcı, "Feth Ali Şah", *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s.451.

İlk icraat olarak Horasan'daki oymak beylerini kendisine bağlayan Feth Ali Şah, Rusları Kafkaslar'dan ve Gürcistan'dan atarak eski İran topraklarını tekrar geri almak için Ruslarla sürekli mücadele etmiştir. Bu hedef doğrultusunda zaman zaman Fransız ve İngilizlerle ittifak yapmaktan çekinmemiştir. Tıpkı Osmanlı hükümdarı Sultan III. Selim'in daimi elçilikler açarak sürekli diplomasiye geçtiği gibi Feth Ali Şah da İran'ın Avrupa ile diplomatik ilişkilerini başlatmış; o dönemde Rusya, İngiltere ve Fransa'nın hâkimiyet ve rekabet alanı haline gelen İran'ın bu devletlerden bazen birine bazen diğerine dayanarak, yani denge siyaseti izleyerek varlığını sürdürmeye çalışmıştır¹⁶.

XIX. yüzyılın başlarında İran'da Feth Ali Şah kuzeyden tehlikeli bir şekilde ilerleyen Rusları Kafkaslardan ve Gürcistan'dan atmak istemekteydi. Bunu gerçekleştirmek için dışardan, Avrupa devletlerinden yardım sağlamaya çalışmaktaydı. Bu itibarla Fransa ile işbirliğine girişmişti. Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart da en ciddi rakibi olan Rusya'yı çok cepheli bir savaşa sürüklemek için bir taraftan Osmanlı Devleti'ni diğer taraftan da İran'ı savaşa kışkırtmıştı. Nitekim önce 1804 yılında İran, sonra 1806 yılında Osmanlı Devleti Rusya'yla savaşır duruma gelmişlerdi¹⁷.

Feth Ali Şah, Gürcistan topraklarının terk edilmesi isteğinin reddi üzerine 1804'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Aralıklı olarak sekiz yıl devam eden bu savaş sırasında Fransa İmparatoru Napolyon yardımı muhtaç durumundan faydalanarak İran'a ittifak teklifinde bulunmuş, bu ittifaka Osmanlı Devleti'ni de dâhil etmek istemiş, Fransa ile İran arasında 1807 yılında bir antlaşma imzalanmıştır¹⁸. Bu ittifak girişimi kapsamında 1807 yılında General Garden başkanlığında yetmiş kişilik bir Fransız subay grubu İran'a gelmiştir.

Öte yandan Sultan III. Selim değişen dengeler sebebiyle 1805 yılından itibaren Fransa'ya yakınlık duyma başlamıştı. Kısa zamanda Fransa'nın Mısır'ı işgali unutulmuş, özellikle Napolyon'un Avrupa'daki başarıları, Rus tehlikesine karşı Osmanlı'nın Fransa ile dostluk kurma düşüncesine sebep olmuştu¹⁹. Fransa'nın Osmanlı'ya yardımcı olacağı düşüncesi Osmanlı yönetimini heyecanlandırmıştı. Sultan III. Selim, Rusya'ya karşı olduğu kadar Nizam-ı Cedit birlikleri için de desteğe ihtiyaç duyuyordu. Bu itibarla Osmanlı padişahı Fransa ile kuracağı yakınlık sayesinde planladığı yenilikleri başarabileceği düşüncesindeydi. Oluşturulacak bir Fransız-Osmanlı-İran ittifakı Fransa'nın, Kafkasya üzerinde ve Hindistan'a giden

16 Güney, a.g.t, s.32.

17 Ercan İnal, "Osmanlı-İran Savaşları (Osmanlı-Safevî Savaşları, İran Seferleri, Doğu Seferleri)", <http://ercaninal.blogspot.com.tr/2013/01/osmanli-iran-savaslari.html>, Erişim: 7 Mart 2014.

18 Güney, a.g.t, s.33.

19 A. Cevat Eren, "Selim III", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1980, s.452.

güzergâhta önemli bir aktör olmasını sağlayacaktı. Rusya ve İngiltere bu coğrafyalarda abluka altına alınırken sözü edilen bölgeler Fransa'nın denetimi altına girecekti²⁰.

Napolyon, Osmanlı ve İran ile yapacağı ittifak anlaşmasıyla Rusya'yı sıkıştırılmayı tasavvur etmişti. Bununla birlikte Talleyrand başkanlığındaki Fransız hariciyesi, çeşitli diplomatik manevralarla Osmanlı ve İran murahhaslarıyla kendi çıkarları doğrultusunda bir antlaşma peşindeydi. Nitekim bu sırada Fransa'da bulunan İran murahhası Mirza Rıza ile yapılan ikili görüşmeler çerçevesinde, Rusya ve İngiltere aleyhine, İran ile Fransa arasında Mayıs 1807'de Finkenstein Antlaşması imzalandı. On altı maddeden oluşan bu antlaşmada Fransa'nın temel hedefinin, İran üzerinden İngiltere'nin Hindistan sömürgesine darbe vurmaktır olduğu net bir şekilde vurgulanmaktaydı. Bu durum İran'ı sevindirmekle birlikte İngiltere'yi rahatsız etmiştir. İngiltere derhal İran'a yetkililer göndererek bu ittifakı bozmaya çalışmakla birlikte İngiltere'nin rahatsızlığı fazla uzun sürmemiş, keza Temmuz 1807 tarihinde Finkenstein Antlaşması'nı geçersiz hale getiren Fransız-Rus Tilsit Antlaşması imzalanmıştır²¹.

Aynı dönemde Avusturya ve Rusya'nın baskısı altında kalan Osmanlı Devleti, doğu sınırına gereken dikkat ve önemi verememiş, meseleleri sınır valilerinin inisiyatifine bırakmıştır. Ancak İran'ın tahrikleri ile itaatsiz hareketlerde bulunan aşiret reislerinin kontrolünde bu valiler başarısız olmuşlardır. İranlı yöneticiler bu aşiret beyleriyle her zaman dostane ilişkiler kurup onlara değerli hediyeler yollamışlar, sonra çok daha fazlasını vergi olarak bu aşiretlerden geri almışlardır. Ayrıca zaman zaman İran, sınırlardaki bu aşiretleri kendi tarafına çekip onları himaye ederek Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmuştur²².

Feth Ali Şah döneminin İran'da göze çarpan önemli yöneticilerinden biri oğlu Şehzade Abbas Mirza'ydı. Daha çocuk denecek yaşta veliaht ilan edilen Abbas Mirza bu dönemde Osmanlı-İran ilişkilerini belirleyen en önemli aktör olmuştu²³. Yukarıda da sözü edilen Osmanlı-İran-Fransa üçlü ittifakı için Napolyon, Osmanlı yönetiminden İran'a bir elçi gönderilmesini talep etmişti. Böylece bir taraftan İran ve Türk murahhasları aynı maksatla Fransız İmparatoru'nun yanına giderlerken, diğer taraftan Divan-ı Hümayun görevlilerinden Seyyid Mehmed Refi Efendi İran'a gönderilmişti²⁴.

20 Uluerler, *a.g.t.*, ss.134-135.

21 Uluerler, *a.g.t.*, ss.138-141.

22 Güney, *a.g.t.*, ss.36-37.

23 Uluerler, *a.g.t.*, s.473.

24 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, Dersaadet 1309, s.50; Unat, *a.g.e.*, s.204.

SEYYİD MEHMED REFİ EFENDİ'NİN HAYATI VE SEFARETNÂMESİ

Babası Dergâh-ı Ali çavuşlarından Said Çavuş olan Mehmet Refi Efendi'nin nerede doğduğu bilinmemektedir²⁵. Mühürlerinde ve arşiv kayıtlarında yer alan "es-Seyyid" ibaresi onun seyyid olduğuna işaret etmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Mehmet Refi Efendi'nin sefaretnamesi hakkında verilen bilgide onun 1756 tarihinde dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Aynı yerde vefat tarihi ise 1816 olarak zikredilmektedir. "Divan-ı Hümayun kâtipleri olarak bilinen Hâcegan-ı Divan-ı Hümayun zümresinden olan Refi Efendi'ye zeamet tevcihi yapılmış, böylece zeametli hâcegan arasına girmiştir." Mektubî kaleminde yetişen Mehmet Refi Efendi 1785 yılında kâtiplik görevine başlamıştır. Ayrıca zaman zaman muhallefât kayıtlarının tutulması ve tanzimiyle de görevlendirilmiştir. Filibeli Hüseyin Bey'in muhallefâtına görevlendirildiği sırada zimmetine para geçirdiği iftirasına uğramış, ancak bu iftiranın asılsız olduğu anlaşılacak kendisine oldukça önemli mevkilerde devlet görevleri tevdi edilmiştir. İran sefiriğine görevlendirilmeden önce Ordu-yı Hümayun ve Mehterhane-i Amire'nin mühimmatının tanzimi görevinde, ayrıca Arnavut İskenderiyesi, Belgrat ve hatta 1807'deki sefareten önce Tahran'da resmi görevli olarak bulunmuştur²⁶.

1805 yılında İran'a sefir tayin edilmiş, kendisine yapması gerekenlere dair bir talimatname ibraz edimiştir²⁷. Sultan III. Selim tayin yazısına düştüğü derkanarda "Benim vezirim, güzeldir, iktiza eyleyen tahrîrât verilüb lâzım gelen tenbihât-ı te'kid birle irsâl olunsun. Allah selâmet versin" ifadelerini yazmıştır²⁸. Bu görevi dolayısıyla Mehmet Refi Efendi'ye 20.000 kuruş kadar harcırah ve ödenek tahsis edilmiş, bu meblağ Darphane'de sefirlere mahsus olarak bulundurulmuş paradan ita edilmiştir²⁹.

Seyyid Mehmet Refi Efendi, kişilik olarak "uyanık, siyaset işleri ve adabını bilen bir zat" şeklinde tarif edilmekte olup oldukça önemli mevkiler işgal etmiştir³⁰. Asım Efendi'ye göre Fransa'nın "iğrasıyla" İran'a elçi olarak gönderilen Mehmet Refi Efendi'nin görevi Osmanlı Devleti ile İran ve Fransa arasında Rusya'ya karşı bir üçlü ittifak meydana getirilmesi için çalışmaktı. Sefaretnamede "İran'dan gelen elçilere mukabele, üçlü ittifak ve tasdik maddeleri meydana getirmek için mukaddime olmak, bazı konuları müzakere etmek" amacıyla gönderildiği

25 Mertcan Güngör, *Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2019, s.9.

26 Güngör, a.g.t, ss.9-10.

27 BOA, HAT, 161/6707.

28 BOA, HAT, 161/6706; BOA, HAT, 161/6707.

29 BOA, C.HR, 154/7684.

30 Güney, a.g.t, s.67.

anlaşılmaktadır³¹. Ancak bu maksatla Paris'e gönderilen Vahit Efendi'nin eli boş dönmesi üzerine ittifakın iptali için Mehmet Refi Efendi'ye bir yazı hazırlanmıştır³². Ayrıca Osmanlı ile İran arasında ihtilafa sebep olan Baban sorununun ele alınması görevleri arasındaydı³³.

Elçi olarak gönderildiği İran'a gitmek üzere 23 Mayıs 1807 Cumartesi günü İstanbul'dan ayrılmış, görevini tamamladıktan sonra 30 Aralık 1807 tarihinde İstanbul'a dönmüştür³⁴. 20 Haziran 1808 tarihinde Avusturya'ya elçi olarak tayin edilmesi düşünülmüş, ancak bu mümkün olmamıştır³⁵. 15 Şubat 1809 tarihli takrirden Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin Avusturya'ya orta elçi olarak gönderilmesi Ordu-yı Hümayun'da yapılan müzakere neticesinde uygun görüldüğü, Şeyhülislam'ın hanelerinde gerçekleştirilen meşveret meclisinde dahi kabul edildiği halde "Fransa'nın Avusturya'ya elçi gönderilmesini çekemeyip tepki göstereceği mülahazasıyla, ayrıca Avusturya'ya elçi gönderilmesi sebebiyle alakalı havadislerin ortada dolaşması endişesiyle", Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin tayininden vazgeçilmiş ve onun ordu bünyesinde istihdamına karar verilmiştir³⁶. Daha sonra geçici bir görevle, Filibe Ayanı Rüstem Ağa'nın muhalefatı kaydı göreviyle Filibe'ye gönderilmiş, Ağustos 1809 tarihinde Filibe'de vefat etmiştir³⁷.

Sefaretle İran'a gönderilmiş olan Seyyid Mehmet Refi Efendi yurda dönüşünde Babi'li'ye "sefaretname kılıklı bir kıt'a layiha"³⁸ ve "sefaretnâmeye benzeyen bir rapor"³⁹ şeklinde ifade edilen biri muhtasar (kısaltılmış) olmak üzere iki ayrı sefaretname hazırladığı tespit edilmiştir. Bu sefaretnamelerin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yer No: Y/0053-1⁴⁰, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Yazmalar Demirbaş No: T 1246/03'de, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Muallim Cevdet

31 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal Matbaası, İstanbul 1333, s.30.

32 BOA, HAT, 1357/53193; BOA, HAT, 1362/53712.

33 İsmail Safa Üstün, "Osmanlı Sefaretnâmeleri ve İran'a Sefaretle Giden Refi' Efendi'nin İki Sefaretnâmesi (1222/1807)", *İslam Tarihinin Problemleri Kolokiyumu (14-15 Mayıs 2008 Şanlıurfa)*, Elif Matbaası, Şanlıurfa 2008, ss.80-81, 84.

34 Üstün, a.g.m, s.82; Seyyid Mehmet Refi Efendi, İran'dan Hoy Müftüsü İbrahim Ağa adında bir elçi ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. Seyyid Mehmet Refi Efendi İran elçisine mihmandarlık etmiş, bu sebeple elçi bir süre onun hanesinde misafir kalmış, bu sırada ortaya çıkan 1.528,5 gurus kadar masraf devlet bütçesinden karşılanmıştır. BOA, HAT, 1417/57962; BOA, AE.SMST.IV., 11/824; BOA, AE.SMST.IV., 22/1590.

35 BOA, HAT, 243/13697.

36 BOA, HAT, 1359/53414; BOA, HAT, 1273/49396.

37 Meehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s.412; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IX, İstanbul 1309, s.111; Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, C. I, haz. Ziya Yilmazer, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s.260; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 2008, ss.204-205.

38 Unat, a.g.e, s.203.

39 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VIII, Dersaadet 1309, s.51.

40 Kütüphane kaydında sefaretnameyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "Sırtı bordo deri, ebrulu kâğıt kaplı mukavva kapaklı cilt. 230x165 mm. 142x60 mm. Vr. 1b-28b. 21 satır. 1 sütun. Siyah-kırmızı (bölüm başlıkları). Divani kırması. Mehmet Refi Efendi'nin İran'a elçi olarak gönderildiğinde gördüklerine dair bir rapordur. Sayfa kenarlarında metinde

Yazmaları Demirbaş No: K 37, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih No: 823/1'de ve Kütahya Vahid Paşa Halk Kütüphanesi Arşiv No: 831'de yazmaları mevcuttur⁴¹.

Millet Kütüphanesi'nde bulunan ve metnin baş tarafında "Refi Efendi merhumun hatt-ı desti ile görülen takdim arizasının aynen suretidir" ifadesi yer alan⁴² nüshadan istifade eden Filiz Güney hazırladığı yüksek lisans tezinde Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih, nr. 823'deki nüshaya dayanarak *Sefaretnâme*'nin içeriği ile ilgili geniş bir bölüm yazmıştır. Güney, Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin eserinde sefaretı sırasında İran devlet adamları ile yapmış olduğu resmi ve özel görüşmelerin özetini rapor halinde Osmanlı hükümetine sunduğu belirttikten sonra *Sefaretnâme*'nin giriş kısmının; "*Refi' Efendi merhumun hatt-ı destiyle görülen takdim arizasının aynen suretidir. Ba sefaret azm ve avdet ettiğim devlet ve memleket-i İranyan'ın mahiyet ve keyfiyeti ma'lum-ı aleman ve ceride-i vakayi' terkimi abesle iştiğal kabilinden olacağı nümayan olduğundan ol babda atf-i tumar-ı güftar ve hemen vacibü'l-inha umur-ı hafaya icmalen iş bu varakpareye sebt ve terkim ile huzur-ı lamiu'n-nur-ı veliyyü'n-niamanelerine arz ve iş'are ictisar olunduğu...*" şeklinde başladığını ifade etmekte ve elçinin bizzat el yazısıyla kaleme aldığı bu kıymetli sefaretnamenin 1808 tarihli bu nüshasının seksen beş varaktan oluştuğunu belirtmektedir⁴³.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin hazırladığı sefaretnamenin bir nüshası da Osmanlı Arşivi'nde hatt-ı hümayunlar içerisinde dosya numarası 1417, gömlek numarası 57961 ile kayıtlıdır. Bu belgede sefaretnamenin 7 Zilhicce 1222 (5 Şubat 1808) tarihli olduğu tespit edilmektedir⁴⁴. Sıtkı Uluerler hazırladığı doktora tezinde, ekler kısmında yer verdiğimiz bu arşiv belgesinden hareketle Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran elçiliği ve sefaretnamenin içeriği hakkında altı madde halinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak belgenin tam metnine yer vermemiştir⁴⁵.

Sefaretnâme'nin matbu nüshası ise *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* tarafından (Sayı 43-44) yayınlanmış, ayrıca yine aynı mecmuanın ilavesi olarak Hicrî 1333 (Miladi 1914/1915) tarihinde Hilal Matbaası'nda 31 sayfa halinde basılmıştır⁴⁶. Bu metnin Türk Tarih Kurumu'ndaki yazma nüshadan hazırlandığı

yanlış yazıların bazılarının doğrusu bir okuyucu tarafından kaydedilmiştir. Yazma içinde yer alan risalelerin fihristi ile bazı şehirlerin İstanbul'a uzaklığını gösteren bir cetvel vardır."

41 Güngör, a.g.t, ss.95-100.

42 Unat, a.g.e, s.205.

43 Güney, a.g.t, ss.67-79.

44 BOA, HAT, 1417/57961.

45 Uluerler, a.g.t, ss.145-148.

46 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal Matbaası, İstanbul 1333.

tahmin edilmiştir. Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin muhatsar (kısaltılmış) olarak hazırladığı ve şimdiye kadar gözden kaçmış olan ikinci bir muhtasar sefaretname ise İsmail Safa Üstün tarafından Millet Kütüphanesi (Ali Emiri)'ndeki nüshanın bulunduğu 823 numaralı ciltte tespit edilmiştir⁴⁷.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin Sefaretnâmeleri üzerine biri lisans bitirme, diğeri yüksek lisans tezi olmak üzere iki tez hazırlanmıştır. İlki 2014 yılında Hicran Camcı tarafından “Acem Diyarı'nda Bir Sefirin Takriri: İran Sefâretnâmesi”dir. Camcı bu çalışmada Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefâretnâmesi'ni Latin harfleri ile günümüz Türkiye Türkçesine transkribe etmiş, böylece edebî bir kaynak niteliği taşıyan sefâretnâmeyi, aynı zamanda siyasi bir belge olarak incelemiştir. Ancak lisans bitirme tezi olarak hazırlandığı anlaşılan bu çalışma yayınlanmamıştır⁴⁸. 2019 yılında Mertcan Güngör tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi “Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme)” adını taşımaktadır. Bu tezde Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin hayatı ile sefaretnamelerinin fiziksel ve içerik özellikleri antılmış, ek olarak da *muhtasar* ve *mufassal* şeklinde tasnif edilen sefaretnamelerin transkripsiyonları verilmiştir⁴⁹.

SEFARETNAMELERİ IŞIĞINDA SEYYİD MEHMET REFI EFENDİ'NİN İRAN ELÇİLİĞİ

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran dönüşünde hükümete takdim eylediği sefaretnamesi bir layiha niteliğindedir. Bu sefaretnamede yazar, sefareti sırasında İran devlet adamları ile yapmış olduğu resmi ve özel temaslarını anlatmaktadır. Takdim arizesinde şöyle demektedir: “Bâ sefaret azm ve avdet ettiğim devlet ve memleket-i İranyân'ın mahiyet ve keyfiyeti ma'lûm-ı âleman ve ceride-i vekayi' terkîmi abesle iştiğal kabilinden olacağı nümâyân olduğundan ol babda atf-ı tumar-ı güftar ve hemen vacibü'l-inha umûr-ı hafaya icmalen iş bu varakpareye sebt ve terkim ile huzûr-ı lâmiu'n-nûr-ı veliyyü'n-niamânelerine arz ve iş'âre ictisâr olunduğu...”⁵⁰

Batıya gönderilen Osmanlı sefirlerinin kaleme aldıkları sefaretnameler Osmanlı siyasetine ve toplumuna etki ederken İran'a gönderilenler için böyle bir etki söz konusu olmamıştır. Sadece o ülke münasebetlerinde bir değişme gerçekleşmiştir⁵¹. Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin Sefâretnâmesi'nde verdiği bilgiler

47 Üstün, a.g.m, s.81-82; Unat, a.g.e, s.205; Bursalı Mehmet Tahir Efendi de tek bir sefaretnameden bahsetmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, İstanbul 1342, s.190.

48 Hicran Camcı, *Acem Diyarı'nda Bir Sefirin Takriri: İran Sefâretnâmesi*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 2014.

49 Güngör, a.g.t, ss.9-88.

50 Unat, a.g.e, ss.204-205.

51 Üstün, a.g.m, s.79.

hem kendi göreviyle alakalı bir hesap verme niteliğindedir, hem de o tarihte yaşanan olaylara ışık tutmaktadır. Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye göre İran'da şahlık mevkiine geçen Feth Ali Şah, Rusya ve Afgan kabilelerinin hâkimiyetindeki bazı yerleri yönetimine almışsa da Osmanlı Devleti'nin onun şahlığını tasdik etmesi durumunda Feth Ali Şah'ın istediği topraklarda üstünlük kurmasında önemli rol oynayacaktır. Bu itibarla Osmanlı Devleti tarafından Feth Ali Şah'ın hâkimiyeti onaylanırsa civarda bulunan Sind, Hind, Afgan ve Özbek toprakları üzerinde de Şah'ın kuvvet ve iktidar kurabileceği, ayrıca Azerbaycan vilayetlerinin üçte biri üzerinde Rusya'ya karşı müdafaada kuvvet kazanacağı, böylece bölgeyi istila eden Rus kuvvetlerinin az da olsa etkisiz hale getirilebileceği İranlı yetkililerce ifade edilmiştir⁵².

Seyyid Mehmet Refi Efendi İran halkını “aşırı gururlu, kibirli ve vahşi bir kavim”⁵³ olarak nitelemektedir. Böyle bir kavim olduklarından Azerbaycan hâkimi ve veliahd Abbas Mirza ve veziriazam Mirza Şefi'nin İslam'ın birleştiriciliği davasıyla olur olmaz zamanlarda, küçük konuları bahane ederek Osmanlı idaresine ve Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'ya elçiler ve hediyeler göndermişlerdir. Bu görüşmelerde Abbas Mirza kendini ön plana çıkardığı gibi şahlık makamına da kendini yakıştırmaktan geri durmamıştır. Oysa sözü edilen elçilerin gelip gitmesinde şehzade Abbas Mirza, bilhassa Yusuf Paşa ile Arpaçayı başındaki “din düşmanı” Rusya'ya karşı ittifak yapmayı ahd-i misak etmişken, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapacağı herhangi bir savaş durumunda İran kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılacağı sözünü vermişken Abbas Mirza bu sözlerinde durmamış, Rus tehlikesi ortaya çıktığında Osmanlı'nın veya Rusya'nın kaybetmesi durumunda kendilerinin kârlı çıkacağını düşünerek “gavgaları ıraktan seyr ve temaşa” etmişlerdir⁵⁴. Hatta Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye göre İranlılar, Ruslara hile ve desiseyle sefer sırasında güya sulhü müjdelemek için zaman zaman elçiler ve yazılar göndermişler, bu arada Osmanlı toprağı olan Çıldır eyaletine bağlı Ahilkelek ve Kars kaleleri üzerine saldırmışlarsa da Yusuf Paşa tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Bu olaylar yaşanırken İran kesin olarak ne Osmanlı tarafında ne de Rusya tarafından yer almış, ancak askerlerine nizam vermek ve silahlanmak gayesiyle Rusya ile bağlarını koparmamış, Rusya'yı kendine düşman etmeyip onlarla devamlı yazışarak ve hediyeler göndererek oyalama politikası takip etmiştir. Kısacası İran, Osmanlı-Rus savaşında “galibiyetin kimden yana olacağına bakıp, kendi çıkarları açısından kurnaz bir politika”⁵⁵ takip etmiştir. Rusya da İran'ı kuvvetli bir

52 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal Matbaası, İstanbul 1333, s.3; Güney, a.g.t, s.68.

53 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.4.

54 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.4; Güney, a.g.t, s.69.

55 Uluerler, a.g.t, s.145.

düşman olarak görmeyip istedikleri zamanda İranlıları yenebileceklerini, ayrıca istedikleri antlaşmayı da onlara imzalatırabileceklerini düşünmüşlerdir. Burada asıl kurnazlığı Ruslar'ın yaptığı, kendileri için asıl güçlü düşmanın Osmanlı olduğu intibai uyandırarak İran'ın kendilerine yönelik gizli planlarından habersizmiş gibi hareket etmişlerdir⁵⁶.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin verdiği bu bilgilerden şu sonuçlar ve değerlendirmeler çıkarılabilir: “Feth Ali Şah'la birlikte İran'da başlayan yeni dönemde (1800'lü yılların başı), İran'ın genişleme politikası; öncelikle, Afganlılar ile Rusların elinde bulunan eski İran topraklarının geri almak ve sonrasında da mümkün olduğu kadarıyla Hindistan'a kadar gitmek biçimindedir. Ancak İran'ın, Rusya karşısında mağlubiyet almasıyla işler değişmiş ve müttefik arayışı içine girmiştir. Zor durumda kalan İran, Şehzâde Abbas Mirza ve İran Veziriazamı Mirza Şafi aracılığıyla Osmanlı ile irtibata geçmeye çalışmıştır. Bu amaçla da Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya elçiler gönderip, birlikte hareket edilmesi hususunu gündeme getirerek, Rusya'ya karşı ittifak kurulması talebini iletmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti, Rusya ile harp içinde olduğu sıralarda, İran Osmanlı'ya yardım etmek şöyle dursun, kendi çıkarları doğrultusunda sessiz kalmayı daha uygun görmüştür. Hatta Şehzâde Abbas Mirza'ya, Arpaçay mıntıkasında, Osmanlı-İran güçlerinin ittifak kurması teklif olunduğunda, o bunu kabul etmemiştir. Hatta İranlıların, hangi tarafın üstün geleceği konusunda gelişmeleri, *seyr ve temaşaya* daldıkları açıkça belli olmuştur. Aslında o sıralar İran da, Rusya'dan ağır bir yenilgi almıştı. Ama buna rağmen, Osmanlı-Rus savaşında, İslamlık ve komşuluk nokta-i nazarında Osmanlı yanında bir tutum takınmamıştır.”⁵⁷

Öte yandan Seyyid Mehmet Refi Efendi İran'ın, Fransa'ya karşı başlangıçta iyi yaklaşımı olmadığını, bunun sebebinin Rusya'dan korkmasını ifade etmiştir. İran'da halk arasında Fransa Kralı Bonapart'ın otuz kırk seneden beri Rusya'nın bazı devletlerden aldığı toprakları önceki sahiplerine geri vermedikçe Rusya ile barış yapmam dediği, iki devlet arasındaki düşmanlığın sebebinin bu olduğu şayi olmuştur. Ayrıca Rusya'ya karşı Osmanlı ile Fransa arasında bir ittifak yapıldığı dedikodularına inanan İran, başta ağırdan aldığı Fransa'ya karşı yakınlık konusunu menfaatine uygun ve canına minnet görerek gündemine almıştır. İran, Fransa'yı kendi tarafına çekmekle Avrupalıların sanayisinden yararlanmak emeline düşmüş, Tebriz'e muallim, asker ve mühendis, Tahran'a Lablonoş isimli konsolos ikamet ettirilmiştir. Seyyid Mehmet Refi Efendi bu konsolos ve tercümanı Yasef Cuvani ile gizli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında konsolos kendisine “Acemlerin hile ve desiselerini istihza ile anıp yalancı bir kavim olduklarını, ancak

56 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.4-5; Güney, a.g.t, s.69.

57 Uluerler, a.g.t, s.145.

Napolyon'un isteğine uygun davranıp yakında Fransızlar'ın eziyetlerine katlanmak durumunda kalacaklarını, yalnız Napolyon'un İran konusunda henüz kesin bir talimat vermediğini"⁵⁸ ifade etmiştir.

Seyyid Mehmet Refi Efendi İran'daki elçilik görevi sırasında zaman zaman Osmanlı merkezi idaresini bilgilendiren yazılar göndermiştir. Örneğin 4 Ağustos 1807 tarihli yazısında sefaretnamesinde de anlattığı İran yönetiminin takip ettiği siyasetlerine ve durumlarına dair bilgileri ulaştırmıştır. Ayrıca kendisine verilen harcırahın tükenmesi sebebiyle müşkül duruma düştüğünden bir miktar daha harcırah talep etmiştir⁵⁹.

Seyyid Mehmet Refi Efendi Tahran'da Fransız Konsolosu Lablonoş ile yapılan görüşme neticesinde Fransa'nın niyetinin iyi olmadığını anlamıştır. Ayrıca İranlı yetkililerin Rusya ve Fransa arasında gidip gelen tutarsız davranışları sebebiyle, hem İranla hem de Fransa'yla bir ittifakın mümkün olmadığına karar vermiştir. Böylece iki devletin birbirinden uzak tutulması sonucuna varmıştır. Osmanlı-İran-Fransa ittifakından vazgeçip Fransa ve İran'ı birbirinden soğutmak için gayret etmiştir⁶⁰. Bu strateji çerçevesinde Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin sefaretnamesinin ilerleyen kısmında İran'ı Batılı devletlere karşı nasıl davranması gerektiği konusunda uyardığı tespit edilmektedir. Ayrıca yeri geldikçe onları Fransa'dan soğutmak için Fransa'nın bölgeye yerleşmesinin sakıncalarını, İran'ın içerisine sokulmasının doğuracağı neticeleri dile getirmiştir.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye göre Azerbaycan ülkesinde bulunan altı-yedi bin Rus kuvvetinin çıkarılmasında İran'ın gücü yeterli değildi. Bu konuda yardım için Fransızların İran topraklarına ayak basmalarıyla belki buralar ve civar topraklar tamamen Fransızların eline geçebilirdi. Bununla birlikte İranlıların, Osmanlılara düşmanlığı Hıristiyan devletlerden daha çok olmasına rağmen, Fransızların bölgeye gelmeleri Osmanlı topraklarının güvenliği açısından daha sıkıntılı durum meydana getireceğinden, durumun vehametini anlayan Seyyid Mehmet Refi Efendi Fransızlar ile İranlıların aralarını açmaya, düşmanın desiselerini onlara etraflıca anlatmak istemiştir. Çünkü Rusya ve Fransa gibi iki kuvvetli düşmanın İran topraklarından Osmanlı sınırlarına yaklaşma ihtimali mümkündür. Seyyid Mehmet Refi Efendi bu konuda evinde misafir olduğu Hacı Muhammed

58 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.5-6; Güney, a.g.t, ss.70-71.

59 BOA, C.HR., 153/7648; Yine harcırah talebi doğrultusunda kendisine kaime gönderilmesi hususunda bkz. BOA, HAT, 1357/53193; BOA, HAT, 1362/53712. Seyyid Mehmet Refi Efendi İran dönüşü elçilik vazifesi sırasında yaşananları, tecrübe ve fikirlerini anlattığı sefaretnamesini Osmanlı merkezi idaresine takdim etmenin dışında zaman zaman İran ile ilişkilerde, ihtiyaç halinde elçilik tecrübesi dolayısıyla kendisinden fikir sorulduğu durumlarda da merkezi idareyi bilgilendirmiştir. 27 Şubat 1808 tarihli arşiv kaydına göre Seyyid Mehmet Refi Efendi Fransa ile ittifak akd eden eski İran sefirinin olumlu beyanı üzerine Fransa'nın dostluğuna güvenilemeyeceğine ve bel bağlanamayacağına dair merkezi idareye bir arıza sunmuştur. BOA, TS.MA.e, 191/25.

60 Güney, a.g.t, s.71.

Hüseyin Han-ı İsfahani, veziriazam Mirza Şefi ve diğer ileri gelen kişiler ile istişarede bulunmuştur. Bir münasebetle aslında Rusya'nın devletler arası antlaşmaları çığnemekte sakınca görmeyen bir devlet olarak tanındığını, buna rağmen devletler arası hukuk kurallarına uygun bir devlet olduğunu, oysa Bonapart'ın ne sözüne ne de işine asla güvenilemeyeceğini, iyi ya da kötü ne söylerse söylesin sadece kendi menfaatini düşündüğünü ve şimdiye kadar kendine bağlanan devletlerin düzeninin bozulması için çalıştığını ifade etmiştir.

Seyyid Mehmet Refi Efendi kendi tecrübe ve gözlemlerinden misaller getirerek Fransa'ya güvenilemeyeceğini, tehdit oluşturacağını delilleriyle ispatlamaya çalışmıştır⁶¹. Seyyid Mehmet Refi Efendi memur olarak Arnavutluk İskenderiye'sinde bulunurken İran'dan daha güçlü ve muntazam olan Venedik Cumhuriyeti topraklarını, beylerini zulümden himaye etme, halkını ticarete zenginleştirmek bahaneleriyle top ve tüfek atmadan ele geçiren Fransızlar vaatlerinin tam tersini yapmışlardır. Halkı soyup fakir hale getirmişler, istedikleri kişileri esir etmişlerdir. Yine Avusturya (Nemçe) Devleti ile savaşarak zorla Moldova kalesini istila etmişler, Nemçe'de yaşayan Macarlılar'ı, fiyat pahalılığı ve zulümlere uğrayan Bec ve civar halkını, Fransa tarafına çekerek bölgeye yeni bir yönetici arayışını başlatmışlardır. Üstelik Fransızlar, bu yöneticinin, Avusturya (Nemçe) kralı olacağına, Fransa kralının olmasını tavsiye ederek, onları eski devletlerine karşı kışkırtma politikası izlemiştir. Bu hadiseleri gözüyle gören Seyyid Mehmet Refi Efendi Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı da tutarsız bir politika izlediğini, ancak tek başına Osmanlı topraklarına saldırmaya cesaret edemediğini ve büyük bir seferi göze alamadıklarını sözlerine ilave etmiştir. Fakat yine de vazgeçmeyip, İstanbul'a deniz ve karadan epeyce uzak mesafedeki Mısır'a, Osmanlı hükümeti tarafından gönderildiklerini söyleyip sahte fermanla ve hileyle girmişlerdir⁶².

Fransızların bu hareketleri karşısında İstanbul'daki Fransa elçisi “bunda bir yanlışlık vardır, Bonapart okyanusa çıkıp Hindistan'a İngiltere üzerine gidecek idi, bir kere devletime yazıp tahkik edeyim” şeklinde konuyu geçiştirmiş, üstelik gemilerinin hava muhalefeti sebebiyle Mısır'a girdiği gibi başka sudan sebepler ileri sürerek zaman kazanmak isemişlerdir. Fransızlar “bize böyle el verdi böyle ettik siz dahi bildiğinizi edin” şeklinde hiçbir devletten vuku bulmamış bir cevap vermişlerdir. Ancak Osmanlı'nın kuvveti karşısında Mısır'ı boşaltmak durumunda kalmışlardır. Fransızların bu faaliyetlerini etraflı bir şekilde anlatan Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye İranlı temsilciler, kendisini “sureta dost ve iyi ittihaz ettiklerinden” söylediklerini dinlemişlerdir. Bu münasebetle Seyyid Mehmet Refi Efendi sözlerine İran Devleti'nin İranlı halka fazla zulüm ettiğinden beldeledeki

61 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.7-8; Güney, a.g.t, s.72.

62 Güney, a.g.t, s.73.

halkın perişan durumda kaldığını, askerlerin bile devlete yüz çevirmiş olduğunu söyleyerek devam etmiştir. Yine konuyu Fransızlara getirip, Fransızların birer bahane ile İran'da adamlarını çoğaltmakta olduklarını, bölgeye sızmaya çalıştıklarını, adamlarının sade dil İran halkıyla ülfet ederek, hatta konsolosları Lablonoş'un doğrudan İstanbul'a değil seyahat bahanesiyle İsfahan'a gitmeye niyetlendiğini, bunların desise veya harp suretiyle bir fesat çıkarmak istediklerini konsolola görüşmesinde anladığını aktarmıştır. Ayrıca Rusya ile sulh yapmak amacıyla Fransızlara bu kadar meyletmelerine ve yakınlık duymalarına şaşırıldığını ve “evvel emirde diyarınıza kötülük gelmesinden kendinizi muhafaza etmelisiniz”, diyerek durumun vahametini anlatmış ve İranlı temsilcileri uyarıya çalışmıştır⁶³.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin bu uyarıları İranlılar tarafından sert bir üslupla karşılık bulmuştur. Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin tabirine göre, “kendisini herkesten çok akıllı, ünlü, hatta kendini filozof Eflatun'dan fazla bilgili zanneden” İran veziriazamı Mirza Şefi, kendisine itiraz ederek, “*ya siz Fransa'ya niçin bu mer-tebe hürmet ve rağbet edersiniz?*” deyince, Seyyid Mehmet Refi Efendi Osmanlı ülkesinin İran ülkesi gibi küçük ve Hıristiyan ülkelerinden uzak bir ülke olmadığını, her taraftan düşmanla çevrili olduğunu, devamlı küffar ile savaş yapıldığını, bu Hıristiyan devletlere karşı mücadele ederken, Osmanlı Devleti ile aynı dine mensup olan devletlerin de kendilerine ihanet ederek Hıristiyan devletlere yardımcı olduklarını, bu yüzden birtakım tehlikelerden korunmak için tedbirli davranışlarını, Avrupalı devletlerle sürekli savaş halinde bulunduğu için, daima uyanık ve bilinçli olmak zorunda olduğunu, yoksa onlardan dostluk ve menfaat beklenilmediğini, ayrıca Osmanlı Devleti'nin İran gibi Avrupalı devletleri gibi uzak mesafedeki yerlerden memlekete düşman davet etmediklerini belirtmiştir. Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin bu savunması üzerine İranlı temsilciler, yeniden ikna olup “Efendi rast (doğru) söylersin ve güftarın bize dostluktur, Rum devletiyle bize ittifak ve ittihat vaciptir, zira din karındaşı ve hemcivarız” demişlerdir⁶⁴.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin son ifadelerinden İranlı temsilcilerin din kardeşi ve sınır komşusu Osmanlı Devleti ile ittifak kurmanın kendilerine vacip olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak “bakalım nice olur” diyerek o sırada Fransa'dan gelecek General Garden'in İran'a ulaşması ve tanzim edilecek sulh maddelerinin Şahlarına arz edilmesinden sonra neticeye bakılmasını sözlerine eklemiştir. Bu görüşmelerin ardından Tahran'dan Tebriz'e geçen Seyyid Mehmed Refi Efendi, önce Fransa elçisi General Garden ile sonra da tekrar şehzade Abbas Mirza ile görüşmüştür. Abbas Mirza, ilk olarak Osmanlı Devleti'ne muhabbet ve halisane duygularını ifadeden sonra Fransa'nın Osmanlı topraklarından çok

63 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.8-9; Güney, a.g.t, s.74.

64 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.9-10; Güney, a.g.t, s.75.

sayıda asker geçirmeyi teklif etmesi durumunda bunu kabul edip etmeyeceğini sormuştur. *Bu ifadelerden Abbas Mirza'nın Osmanlı-İran-Fransa ittifakına sıcak baktığı, Fransız askerlerinin Osmanlı topraklarından geçirilerek İran'a ulaştırılması konusunda Osmanlı elçisinin ne düşündüğünü öğrenmek istediği ve adeta ağzını yokladığı anlaşılmaktadır.*

Seyyid Mehmet Refi Efendi bu suale uzun ve izahlı bir cevap vermenin hadine düşmediğini, kendisinin Osmanlı Devleti'nde sadece aşağı rütbeli bir vak'ânüvisi olduğunu, böyle büyük işlerden haberdar olmadığından "sual-i şerifinize cevab-ı kat'i veremem" diyerek ilm-i siyaset yapmış, ancak bu konudaki şahsi düşüncelerini söylemekten de çekinmemiştir. Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye göre, Rusya ile savaşabilmek için Fransa'nın çok sayıda askerini Avusturya (Nemçe) ve Rusya topraklarına hızlı bir şekilde aktarabilmek amacıyla Osmanlı topraklarını kullanmasına Osmanlı Devleti hiçbir surette yol vermeyecektir. Fakat bir-iki yüz nefer Bosna tarafından geçirmek teşebbüsünde bulunduğunu işittiğini ifade etmiştir. Abbas Mirza'nın bu teşebbüs ve teklifin caiz olmadığını belirtmesi üzerine de; Seyyid Mehmet Refi Efendi, Frenk taifesi ve Fransa'nın hileli planlarının sonu olmadığını, "Böyle külliyetli asker geçirmesi şöyle dursun bir neferini mülke sokması caiz değildir, bunlar Venedik ve Avusturya (Nemçe) gibi güçlü devletleri nice desise ile mağlup etmişlerdir" cevabını vermiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın bu gibi tekliflerine kesinlikle razı olamayacağını ifade etmiştir⁶⁵.

Ardından Abbas Mirza, Seyyid Mehmed Refi Efendi'ye birkaç yıl önce İngiltere'den İran'a gelen büyükelçi karşılığında, Hindistan'a elçi olarak gidip gelen Nebi Han ile konuşup konuşmadığını sormuştur. Seyyid Mehmet Refi Efendi de, Nebi Han ile bir misafirhanede görüştiklerini, Hindistan'daki ihtilal olaylarını konuştuklarını ve Nebi Han'a birkaç bin asker verilse, O'nun bütün Hindistan'ı şahları için zaptedebileceğinden bahsettiğini, ancak İran'ın iç işleriyle ilgili konuşmadıklarını ifade ederek Abbas Mirza'nın ağzını aramaya çalıştığının da farkına varmıştır. Abbas Mirza da bu bilgiyi doğrularcasına Nebi Han'ın kendisine Hindistan'daki halkın İran hâkimiyetine tabi olmaya hazır oldukları ve İran tarafından bir ordu gönderilmesini bekledikleri yönünde bilgi verdiğini belirtmiştir. Hindistan'daki Afgan kabilesinin İngiliz zulmüne karşı koymaya güçleri yetmemekle birlikte İngilizlerle aynı dinde olmadıklarından az bir himmetle bölgenin zaptedebileceği şahsi fikrini beyan etmiş, peşine "ol tarafa sefer ettiğimizde zarar olur mu" diye de sormuştur. Bunun üzerine Seyyid Mehmet Refi Efendi Tahran'da bir kişiden Fransızların İran'dan asker geçirmek istemelerinden muratlarının İngiltere'den intikam için olduğunu, İran'ın menfaatine olmadığını,

65 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.10-11; Güney, a.g.t, s.76.

Hindistan'ı size terk ederiz diyerek İran'ı bu işe razı etmeye çalıştıklarını işittiğini belirtmiştir. İlave olarak da “Başkalarının sevgiyle başka memleket üzerine neticesi meçhul sefer açmak vehamet sebebidir, tecrübe ve basiret erbabına da malumdur”, “Hala İran topraklarında din düşmanları dururken başka tarafa sefer açmak manasızdır”, “Fakat bu sefer Rusları Müslümanların hâkim olduğu topraklardan kovmak için tedbir olarak yapılıyor ise onu bilemem” demiştir.

Buna karşılık Abbas Mirza “Ey efendi düşman mülkten çıkmadığı ve vilâyetinizden şu miktarını mührünüz ile yedlerinde ibka edin denildiği surette barış mümkün olabilir mi? Memleket gasben düşman elinde iken âkıbet kâr mülâhazasıyla insana girân gelmez, ama mühürle teslim-i bilâd bize pek müşkil geliyor, bu olacak iş değildir” cevabını vermiştir. Seyyid Mehmet Refi Efendi, Hz. Peygamber zamanında dahi Mekke barışı vakasının meydana geldiğini, bazı memleketleri düşmanda bırakmanın ve Allah'ın yardımıyla zaman içerisinde askere ve mühim-mata nizam verilerek buraların kurtarılabilceğinin mümkün olduğunu belirtince, “Efendi hiç bir kere sulh olduktan sonra fesh-i musâlaha irtikâb olunur mu?” diye Abbas Mirza bir defa daha Osmanlı elçisinin fikrine karşı çıkmıştır. Bir defa daha Seyyid Mehmet Refi Efendi, “Düşman din-i memleketinize bu mertebecik yol bulmuşdur, taraf-ı şahanenizden fesh-i sulh-i ârini ihtiyara hacet koymayub aralık aralık tekâlif-i şâkka ile kendileri esâs-ı sulhu hedm ve sizi harbe müdâvim ederler” dediğinde Abbas Mirza, “Osmanlı Devleti de hala Rusya ile barışa nizâm verememiştir, Fransa'nın dahi bahaneler ileri sürdüğünü” mübalağa-i Acemiye ile söylemiştir. Osmanlı elçisi Seyyid Mehmet Refi Efendi “Şahım Devlet-i Aliyye-i ebediyü'l-karr tüm Hıristiyan devletlerle çevrili ve her zaman kafirler ile cenk ve harb üzere olduğu âşikârdır. Rusya ile barış sureti de olmadığı takdirce İngiltere ile muharebe sairlerinden ehven ve eshel, Devlet-i Aliyye muharebeden bî fütûr ve keseldir. Hemen barışa sizler bir rabıta verip şu düşmanı aradan def buyurun” demiştir. Bunun üzerine Abbas Mirza “Bakalım nice olur” diyerek konuyu değiştirmiş, bir süre Bayezid ve Kürt olayları müzakere edildikten sonra toplantı neticelenmiştir⁶⁶. Abbas Mirza'nın bu ifadelerinden Osmanlı elçisi Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin Fransa'nın güvenilmezliğine dair bütün sözleri İran üzerinde olumsuz bir etki bırakmamış, İranlı yetkililer Fransa'yla ittifak konusunda kendi tercihlerinden vazgeçmemişlerdir⁶⁷.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'ye göre Fransızların zahirde gayesi İngiltere'den intikam almak, İran'dan Fransız askeri geçirilerek Hindistan'a ulaşıp bu bölgeyi İran'a tamamen teslim eylemekti. Rusya'nın bunca yıldır almak için uğraştığı İran topraklarından karşılıksız vazgeçmek teklifi ise resmi ittifaka aykırı idi. Verimli,

66 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.12-13.

67 Güney, a.g.t, s.77.

geniş, sağlam ve menfaat sağlayabilecekleri yerler olan Tiflis, Şemahi, Şirvan ve Timur Kuyu Derbendi gibi bölgelerin eskiden olduğu gibi İran tarafından Rusya'ya mühürlü senet verilerek terk edilmesi, buna karşılık Şosa, Banbek, Gümrü ve sair Revan'a bağlı vilayetlerin İran'a teslim olması şartıyla Rusya ile anlaşma yapabilirlerdi. Aksi takdirde Rusya "inadına musır bir kavm-i muzır" olduğundan başka türlü sulh yapmanın mümkün olmadığını, ama Rusya ile belirtilen şartlarda anlaşabileceklerini Şehzade Abbas Mirza'ya ifade etmiştir⁶⁸.

Seyyid Mehmet Refi Efendi ilerleyen bölümde İran Şah'ı hakkında hakaret ve ağır eleştiri ifadelerinde bulunurken selefi Hadim Şah'ın istihkakı sebebiyle veliahd tayin ettiği Tebriz hâkimi, oğlu Abbas Mirza'nın her ne kadar "güya bir şeyh miş gibi nefsanî hevadan, mal ve elbiseden içtinap eden, pederine nispetle adalet ve ilim erbabına düşkün" olduğundan "ihdas-ı Nizam-i Cedid" ile meşgul bulunduğunu, askeri ve ekonomik anlamda girişimler yaptığını ileri sürmektedir. Buna göre Veliahd Abbas Mirza Tiflis'ten firar eden iki yüz nefer Rusyalı, Fransadan getirttiği muallim ve mühendisler marifetiyle asker yetiştirmeye başlamış, Osmanlı Devleti memleketlerinden ise tüccarlar eliyle temin ettikleri yük yük bakır ve demirden toplar ve güllerle bir yıldır Azerbaycan memleketlerinden topladıkları 3.000 kadar askere Avrupa savaş usullerini talim ettirmişlerdir. Ayrıca yirmi-otuz kadar top ve havanlardan başka kırk-elli kıta obüs topları ve arabalar inşa ederek, hayli barut ve demirden güllerle tanzim ettirmişlerdir. Şehzade Abbas Mirza'nın bu hazırlıklarını gören Seyyid Mehmet Refi Efendi yaptığı araştırmada İran'da hiçbir madenin bulunmadığını, imal ettikleri Fülûs isimli bakır para ile yaptıkları top, mühimmat ve kurşunu Osmanlı Devleti'nden aldıklarını; Osmanlı'dan o tarafa bakır, demir ve kurşun gönderilmediği takdirde ne bir akçe ne de harp alet ve levazımatı imal edebileceklerini anlamıştır. Seyyid Mehmet Refi Efendi İran'a bu madenler satılmadığı durumda herhangi bir ahitnameye mugayir durum olmazken Erzurum ve Trabzon gibi eyalet valilerinin müsamaha ve müsaadeleri ile Osmanlı madenlerinin, Osmanlı Devleti'ne lüzumlu eşyanın "husumetleri hüveyda olan düşman-ı zaife" gönderildiği, bu durumda Erzurum, Bayezit, Kars ve Van valilerine İran'a bu tür madenlerin gönderilmesinin tamamen men edilmesi emri yazılırsa gizli ve açık Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağı kanaatinde⁶⁹.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran'a ve yönetimine dair gözlemlerine sefâretnâmenin daha sonraki sayfalarında da tesadüf edilmektedir. Elçinin tahkikatlarına, devlet ricali ve evlerinde misafir olduğu ileri gelen kişilerden edindiği intiba ve elde ettiği bilgilere göre İran'ın merhametsiz Şahı, ülkeyi adalet ve şer'-i şerîfe tam bağlılık ile yönetmesi gerekirken cizye, aşar, maden ve gümrük benzeri

68 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.14; Güney, a.g.t, s.78.

69 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.15-17.

gelirleri olmadığından “meşhur zalimlerden Haccac ve Zahak gibi zulmetmediğinden” umum İran ahalisini, asker ve hizmetkârlarını kendinden uzaklaştırmıştır. Azerbaycan’a musallat olan Ruslara karşı, Şah’ın zulümdidesi olan Cafer Kulu Han başarısız olmuş, ancak bir iki defa Abbas Mirza başarı elde edebilmiştir. “İran halkı diyanetinden hali ve Müslümanlık dillerinde cari olması” sebebiyle kalben Rusya’nın gayretkeşleridirler. Ayrıca Şah’ın vefatından sonra saltanatın varisi olan evlatları birbirine düşmanlık beslediklerinden İran memleketleri viran olup ecnebilerin eline geçme tehlikesi doğmuştur⁷⁰.

İran şahları hâkimiyeti altındaki memleketlerdeki hâkim ve nüfuzlu kişilerin isyanlarından emin olmak için evlat veya yakınlarını rehin olarak Tahran’da alıko-yarlar, bu kişiler her sene Nevruz bayramında senelik vergilerini getirip şaha teslim ederler, isterlerse başka mansıp ve mevki tevcihi için rehinlerini değiştirirlerdi. Nitekim Bağdat vilayetine tabi Kürdistan bölgesindeki Baban nam-ı diğer Karacaviran mutasarrıfı Abdurrahman Paşa’nın Osmanlı’nın Bağdat valisinden koparak Şah tarafına iltica ettiği sırada oğlunu Tahran’a rehin bırakmıştır. Ardından her sene vilayeti mahsulünden elde edilen gelirden Şah’a nakit vergi ödemiştir. Abdurrahman Paşa bu hareketinden dolayı Bağdat ve havalisi halkı tarafından kötülenen ve nefret edilen bir kişi olmuştur⁷¹. Ancak Seyyid Mehmet Refi Efendi’den Mirza Şefi’ye getirdiği mektupta ve kendisine göreviyle ilgili verilen talimnamede bu konuda detaylı bilgi verilerek Paşa’nın oğlunun iadesi için gayret etmesi istenmiştir. Bu konuda Seyyid Mehmet Refi Efendi Şehzade Abbas Mirza’ya ve vezirine danıştığında “Bizim bileceğimiz iş değildir, Tahran’a vardığınızda müzakere ile cevabı verilir” demişlerdir. Seyyid Mehmet Refi Efendi Tahran’da da bir iki defa Mirza Şefi’ye konuyu arz etmiş, kendisinin iki devlet arasında muhabbetin güçlenmesi için memur edildiğini, bu hususu Osmanlı yönetimine ifade etmez ise fesat meydana gelmesine sebep olacağını, tarihte Bağdat Valiliği hevesiyle Şah Abbas-ı Sani-i Safeviye müracaat eden Bekir Subaşı’ya serasker Hafız Ahmet Paşa tarafından Bağdat menşuru verildiğinde bu kişinin Osmanlı Devleti’ni bırakıp Şah tarafına meyletmesi üzerine Sultan IV. Murat’ın bölgeye sefer düzenlediğini ve nice canların heder olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca Abdurrahman Paşa’nın divan katibi Molla Kasım’ın olayın şahidi olarak yaşananları kendisine aktardığını, “iade buyrulursa mucib-i muhabbet” olacağını, ancak Abdurrahman Paşa’nın oğlunun iade edilmemesi durumunda bir fesadın çıkmasının önlenemeyeceğini tekrar tekrar izah etmiştir. İran tarafı Seyyid Mehmet Refi Efendi’nin bu ısrarlarına karşı ayak diremiş, “Senevi bir miktar peşkeş verir ise oğlunu iade ederiz” demeyi sürdürmüşlerdir. Abdurrahman Paşa’nın Osman Bey isminde oğlunu

70 Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.17-18.

71 Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s.19.

Tahran'da alıkoymaya devam etmişler, Mehmet Bey isimindeki oğlunu ise iade etmişlerdir⁷². Seyyid Mehmet Refi Efendi sefâretnâmesinin ilerleyen sayfalarında yine Basra ve Bağdat gibi İran'a yakın yerlerin yöneticilerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılık bildirip hediyeler yollamaları, İran'a buğz etmeleri ve sınırları korumaları gerekirken Bağdat'tan İran'a meylederek hediye gönderildiğini öğrendiğini, bu hususun etraflı bir şekilde araştırılmasını tavsiye etmiştir⁷³.

Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin verdiği bilgilere göre İran, Osmanlı Devleti'ne açıktan ihanet ve hıyanet içerisine girerek kışın Kars, Bayezit ve Van'ı kışlak, yazın Hoy ve Revan'ı yaylak edip, iki Kürt aşiretinin beyi olan Abdal Hüseyin Bey, Bayezit mutasarrıfı İbrahim Paşa, Kars muhafızı Mehmet Paşa'nın Revan'a firar eden kardeşi Karabey'i kendi tarafına cezbetmiştir. Bu kişilerin durumlarıyla ilgili Şehzade Abbas Mirza ile görüşen Seyyid Mehmet Refi Efendi Yusuf Paşa gibi bölgedeki Osmanlı Devlet adamlarıyla birlikte Abdal Hüseyin ve Karabey'in icabına bakılmasına çalışmıştır⁷⁴. Bunlarla birlikte İran'ın bazı siyasi ve askeri konularda razı olunmayacak hareketlerini de ifade etmiştir. Şöyle ki, Rusya'ya tabi olarak yaptığı kötülükleri şayi olan Cafer Kulu Han'ın İran'dan kaçışı sırasında onu damadı ve Bayezit sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa Kürtoğlu Kalesi'ne hapsetmiş, sonra o bölgeden İran Hanları tarafından çıkarıldığı sırada adı geçen kaleye giren İranlılar bir daha buradan çıkmamışlardır. Çevredeki bazı köyleri de perişan etmişlerdir. Bunun üzerine İranlıların oradan çıkarılması için bölge halkı tüm vergilerden muaf tutulmuşlardır. Buna rağmen kendi rızalarıyla valilerine az da olsa hediye ve asker ita etmişlerdir. Öte yandan devlete hizmet etmekte olan Van sancağında "ehl-i sünnet ve pâk akideli" Kürt beldelerinden Caz nahiyesine, Şehzade Abbas Mirza tarafından asker sevk edilerek nahiyeye halkının bir kısmını öldürüp 200 kadar kadın ve ileri gelen kişileri Tebriz'de müzayede ile açıktan İranlılara satmışlardır. Ayrıca aynı nahiyeye kabilelerine yıllık 1.500 baş hayvan ve 1.500 riyal vergi koymuşlar, hayvanları zorla tahsil etmişler, parayı da birkaç ay ertelemişlerdir. Bunun üzerine Caz nahiyesi ahalsi Van ve Bayezit taraflarından yardım talep etmişlerdir⁷⁵.

Seyyid Mehmet Refi Efendi ağır ifadelerle zikrettiği İranlı yetkililerin -kendisini karşılayan başta Mirza Şefi olmak üzere- kendisine "layıkı üzere hüsnü muamele" etmediklerini, Şahlarına verilmek üzere İstanbul'dan Osmanlı yönetiminden getirdiği resmi yazıda şahlarının methedilmesi ve övülmesi konusunda "irtikab-ı kizb ve hilaf" ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca İranlı yetkililer kendisine "Şahla

72 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.20-22.

73 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.24-25.

74 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.26-27.

75 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.27-28.

mülakat etmediniz” şeklinde bir ifadeye bulunmaları üzerine Seyyid Mehmet Refi Efendi yanına gelip giden Sind ve Fransız elçileri ve sair kişilerle görüştüğünü, kendisinin Osmanlı Devleti tarafından gönderilen hususi elçi olmadığını, ancak Osmanlı padişahından Mirza Şefi’ye mektup getirdiğini, İstanbul’daki İran elçisinin bu mektubun muteber bir kişiyle yollanmasını istediğini, bu itibarla elçi ünvanı olmadan mektubu kendisinin getirdiğini, Şahla görüşmesine de lüzum olmadığını belirtmiştir. Seyyid Mehmet Refi Efendi hususi bir elçi olmadığından İran’daki gösterişli resmi törenlere katılmamış, bir defa diğer elçilerle at koşusuna, Tahran’da Hasan Ali Mirza ile görüşmek için sarayına, bir defa da Şah’ın bina ettirdiği Kaçar Sarayı ismiyle bilinen binaya gitmiştir. Giriştiği bütün müzakerelerde İranlı yetkililerin bütün sözlerine gerektiği şekilde karşılık vermiş, Osmanlı saltanatı aleyhine söz söylettirmemiş, kendisi için düzenlenen resmi veda töreninde yine İranlı yetkililerle şevk ve muhabbetle vedalaştıktan sonra geri dönmüştür⁷⁶.

SONUÇ

Sultan III. Selim döneminde Osmanlı Devleti Rusya ortak düşmanı çerçevesinde İran ile yakın ilişkiler geliştirmiş ve Fransa’nın dâhil olmasıyla üçlü bir ittifak söz konusu olmuştur. Bu dönemde İran’da iktidarda bir Türk hanedanı olan Kaçarlardan Ağa Muhammed Şah ve Feth Ali Şah iktidar mevkiini işgal etmişlerdir. Rusya’nın Kafkaslarda ve Gürcistan bölgesinde ilerleyip daha güneye hâkimiyet kurmak istemesi hem Osmanlı’yı hem de İran’ı tehdit eder bir durum ortaya çıkarmıştır. Daha önce de Osmanlı ile Rusya arasında süren uzun savaşlarda gerçekleşmeyen İran ile ittifak konusu bu defa Fransa’nın da araya girmesiyle ciddi diplomatik boyutlara ulaşmıştır. Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart kendi çıkarları doğrultusunda Rusya ve İngiltere’ye karşı gerek Osmanlı’yı gerekse İran’ı kullanmak istemiştir. Bu süreçte 1806 ve 1807 yılları gayet yoğun diplomatik görüşmelere sahne olmuştur. Üç ülke arasında elçiler gidip gelmiştir.

Rus baskısı Osmanlı Devleti ile İran arasında anlaşmazlıklara neden olan konuların çözümlenmesi için de bir fırsat doğurmuştur. İttifak görüşmeleri için 1807 yılında Osmanlı tarafından İran’a tecrübeli ve yetkin bir isim olan Seyyid Mehmet Refi Efendi gönderilmiştir. Ancak Osmanlı ve İran’ın İslam çatısı altında ve aynı tehlike karşısında bir türlü bir araya gelememeleri dikkat çekicidir. Osmanlı arşiv kayıtlarında Seyyid Mehmet Refi Efendi’nin Devlet-i Aliyye ile İran Devleti arasında iyiliğin ve muhabbetin takviyesi için gönderildiği, onun İran’a gelmesinin “mucib-i memnuniyet olduğu”⁷⁷, iki taraf arasında ilişkilerin kuvvetleştiği ve İran tarafından da Devlet-i Aliye’ye elçi olarak Asker Han’ın

76 Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, ss.229-31.

77 BOA, HAT, 787/36737.

gönderildiği ifade edilmektedir⁷⁸. Bu dönemde Osmanlı ile İran'ı birbirine yaklaştıran sadece Rusya düşmanlığı değil, Fransa'nın kendi çıkarları doğrultusunda iki ülkeyi kışkırtmasıdır. Osmanlı'yı Rusya'ya karşı desteklemekle "kandırmaya" çalışan Fransa, İran'ı İngiltere'yi Hindistan'dan uzaklaştırıp kendilerine bırakma vaadiyle oyalamıştır. Nitekim yapılan karşılıklı sefir müzakerelerinden hiç bir netice alınamamıştır. Bu işten Osmanlı kadar zarar gören İran, Fransa'nın desteği ile Rusya'nın elindeki Gürcistan topraklarını geri almayı planlamıştır.

1807 yılında yaşanan tüm bu süreçlerle ilgili Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin hazırlayıp Osmanlı yönetimine sunduğu elçilik raporu (sefaretname) değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran'da yaptığı müzakereler Osmanlı-İran-Fransız ittifakının kurulmasından ziyade kurulmaması yönünde bir sonuç doğurmuştur. Yukarıda detaylı bir şekilde özetlenen Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin raporu onun böyle bir ittifakın kurulmasından ziyade kurulmaması için çaba sarf ettiğini göstermektedir. Fransa'ya olan güvensizliği ve nefreti nedeniyle Osmanlı elçisi, İran'ın da Fransa'ya olan itimadını sarsıcı şeyler söyleyerek onları etkilemeye çalışmıştır. Sonuçta bu ittifak girişimi sonrasında gelişen olaylar Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin görüşlerinde haklı ve isabetli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Fransa İmparatoru Napolyon sürekli değişken siyaset izlemiş, bir süre sonrada Rusya ile anlaşarak İran'ı adeta yüz üstü bırakmıştır.

Netice itibarıyla Seyyid Mehmet Refi Efendi XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı bürokrasisinde yetişmiş önemli şahsiyetlerden biri olarak kritik bir dönemde İran'a elçi olarak gönderilmiştir. O sırada Rusya tehlikesine karşı kurulması için çaba harcanan Osmanlı-İran-Fransa üçlü ittifakı konusunda İran'da bulunmuştur. Osmanlı merkezi yönetimi Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin tahrir ve sefaretnamesi vasıtasıyla "İran'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü siyaset, İran devlet adamlarının mizacı, İran'ın iç meseleleri ve Osmanlı-İran sınırında yaşanan olaylar" gibi çok çeşitli, siyasi, askeri ve politik konularda detaylı bilgilere ulaşmıştır. Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin elçilik görevi dönüşü hazırladığı tahrir ve sefaretnamede dile getirdiği İran, Fransa ve İngiltere ile ilgili düşünceler Osmanlı dış işlerinde atılacak adımlar için değerli katkılar sağladığı gibi, günümüze de tarihten bazı ipuçları vermektedir. Bu itibarla günümüz dış politikasında da incelenmesi ve dikkate alınması gereken bir belgedir.

KAYNAKÇA

78 BOA, HAT, 784/36631.

Arşiv Belgeleri

BOA, AE.SMST.IV., 11/824; BOA, AE.SMST.IV., 22/1590.
 BOA, C.HR, 154/7684; BOA, C.HR., 153/7648.
 BOA, HAT, 1273/49396; BOA, HAT, 1357/53193; BOA, HAT, 1359/53414; BOA, HAT, 1362/53712;
 BOA, HAT, 1417/57961; BOA, HAT, 1417/57962; BOA, HAT, 161/6706; BOA, HAT, 161/6707;
 BOA, HAT, 243/13697; BOA, HAT, 784/36631; BOA, HAT, 787/36737.
 BOA, HRT.h., 416/1.
 BOA, TS.MA.e, 191/25.

Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VIII-XIX, Dersaadet, 1309.
 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. V, haz: Dünder Günay, İstanbul, 1984.
 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, İstanbul, 1342.

Camcı, Hicran, *Acem Diyası'nda Bir Sefirin Takriri: İran Sefâretnâmesi*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 2014.

Eren, A. Cevat, "Selim III", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul, 1980, s.452.
 Gündüz, Tufan, "Safevîler", *DİA*, C.XXXV, İstanbul 2008, ss.451-457.
 Gündüz, Tufan, *Son Kızılbâş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
 Güney, Filiz, XIX. Yüzyılın İlk Yansında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2005.
 Güngör, Mertcan, Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2019.

I. Mahmud-Nadîr Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri (Transkripsiyon/Tipkibasım), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2014.

İnal, Ercan, "Osmanlı-İran Savaşları (Osmanlı-Safevî Savaşları, İran Seferleri, Doğu Seferleri)", <http://ercaninal.blogspot.com.tr/2013/01/osmanli-iran-savaslari.html>, Erişim: 7 Mart 2014.

Kurtuluş, Rıza, "Zend Kerim Han", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.288.
 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1333.

Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.

Sarkaya, M. Saffet, "Dini Ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, Sayı 363, Ankara Temmuz 1993, ss.406-422.

Sümer, Faruk, "Ağa Muhammed Şah", *DİA*, C. X, İstanbul 1988, ss.455-456.

Sümer, Faruk, "Kaçarlar", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, ss.51-53.

Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânîzâde Târîhi*, C. I, haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

Tüfekçi, Coşkun, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*, Kırıkkale Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2012.

Uluerler, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yansında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat

Xix. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-İran İlişkileri Ve Sefaretnameleri İçişinde Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran Elçiliği

Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2009.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 2008.

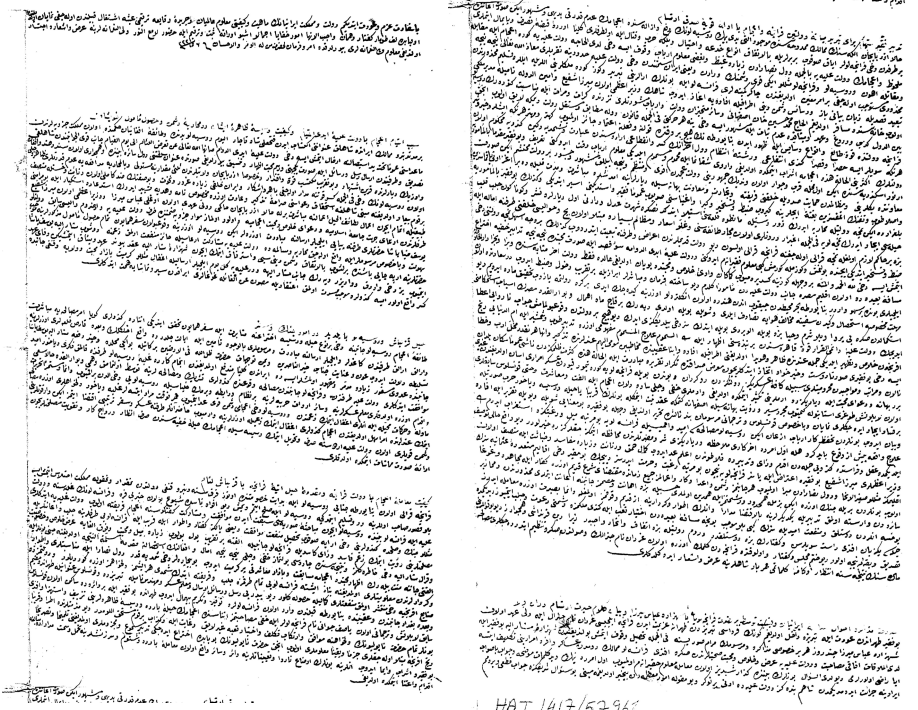
Üstün, İsmail Safa, "Osmanlı Sefaretnameleri ve İran'a Sefaretle Giden Refi' Efendi'nin İki Sefaretnamesi (1222/1807)", *İslam Tarihinin Problemleri Kolokiyumu (14-15 Mayıs 2008 Şanlıurfa)*, Elif Matbaası, Şanlıurfa 2008, ss.74-90.

Yazıcı, Tahsin, "*Feth Ali Şah*", *DİA*, C. XII, İstanbul, 1995, s.451.

EKLER

Ek 1. Mehmet Refi Efendi'nin İran dönüşü Osmanlı yönetimine sunduğu takrir (sefaretnâme) (5 Şubat 1808) (BOA, HAT, 1417/57961).

Ek 2. Mehmet Refi Efendi'nin İran Sefaretnamesi'nin Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda

yayınlanan matbu metninin ilk ve son sayfası (Mehmed Refi' Efendi, İran Sefaretnâmesi, s.3).

بيك ايگوز يكرى ابكى سنه سنده جانب دولت عليه دن نامه رسلك ايله عجم
درلتنه كيدوب كلان

محمد رفيع افنديك سفارت نامه سيدر

سبب التيام اعجام بادولت عليه ابدى القيام وكيفيت دسيسه ايشان

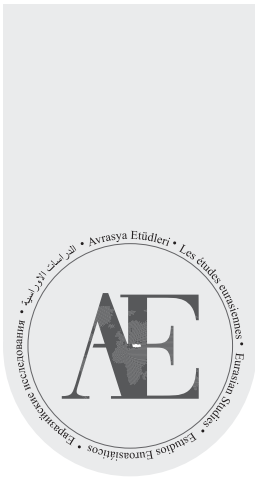
در حصول مامول ومحاربه دشمن خويشان

برمدتدنبرو ممالك ايرانده شاهلق عنواتى اکتساب ايدن فتحعلي
شاه فجاراليوم روسيه لو يدنده وطائفة افغانيان حکمنده اولان مملکت
جزويه لرندن ماعداسنى عمومأ تحت يداستيصالنه ادخال ايتمش ايسه دخى.
دولت عليه ابدى الدوام صانهاالله تعالى عن تعرض اللثام الى يوم القيام جانب
قوى الجوانبندن شاهلنى تصديق و طرفيندن ارسال رسل ورسائل ايله صورت
يکجهتى ورسم محبت اظهار وتنسيق بيورولدينى صورته عنوان سلطنتى.
دولت سائرہ بيننده وهمجواری اولان سند و هند و افغان و اوزبك
ديارلرنده قرين اشتها و برتقريب مکتسب قوت و اقتدار و خصوصاً
اذربايجان ولايتلرندن ثانی مقدارنه مستولى و بالجوابه مدافعه يه عدم
قدرتلى ظاهر و جلی اولان روسيه لونك دخى فى الجملة کسر قوتنه مدار
اوله جنى باهر و اشکار و ايران خلقى زياده غرور و نخوت و بوصفتك ضد
کاملی اولان دنائت و خستله متصف بر قوم بيعار اولدوغنه مبنى شاهلغه
استحقاق دعواسنى صراحت تذکیر و عادت اوزره مخصوص نامه وهديه
تسيير ايدرك استعداده استکبار ايله بو صرامنى طبيعتيله اتمام ايچون اعمال
لطائف الحيل اعمالنه مباشرت برله حالا اذربايجان حاکمى وولى عهدى
اولان اوغلو عباس ميرزا و وزير اعظمى اولان ميرزا شفيق طرفندن
ادعاى جهت جامعه اسلاميه و دعواى خلوص و محبت اعجاميه و اولور

Ek 3. Osmanlı-İran sınır bölgelerini gösteren harita (BOA, HRT.h., 416/1).

AB'NİN AKDENİZ'DEKİ GÜVENLİK ÇELİŞKİSİ: İNSAN VE SINIR GÜVENLİĞİNİN AYNI ANDA SAĞLANMASI

THE EU'S SECURITY CONTRADICTIONS IN THE MEDITERRANEAN:
PROVIDING HUMAN AND BORDER SECURITY AT THE SAME TIME

MEHMET ŞAHİN*

ABSTRACT

The neo-realist and neo-liberal theories that dominated post-Cold War security studies have been criticized for the limited ability of traditional security understanding to interpret developments. According to these criticisms, the state-based security approach has turned into human security. Human security has taken place directly or indirectly in the European Union (EU) acquis, and it has gradually gained importance. This concept was first included in the 2003 European Security Strategy in the context of responsibility for protection, and is directly included in the 2016 European Union Global Strategy. Particularly the increase of drownings in the Mediterranean refugees has revealed how the question will be transformed into a successful management of the immigration issue. The instabilities and conflicts in various parts of the world have targeted the EU, which is seen as a security and welfare zone. All risks of the road to the drama experienced by immigrants has exerted shocking effects to various countries who were prompted to reconsider their border security and immi-

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarına hâkim olan neo-realist ve neo-liberal teoriler, geleneksel güvenlik anlayışının gelişmeleri yorumlama konusundaki sınırlı yeteneği nedeniyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre, devlet temelli güvenlik yaklaşımı insan güvenliğine dönüşmüştür. Avrupa Birliği (AB) müktesebatında da insan güvenliği doğrudan veya dolaylı olarak yerini almış ve giderek önem kazanmıştır. Bu kavram ilk olarak koruma sorumluluğu bağlamında 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'ne dahil edilmiş olup, doğrudan 2016 Avrupa Birliği Küresel Stratejisi dahilindedir. Mülteci krizleri, pratikte son yıllarda insan güvenliği yaklaşımının en fazla göz ardı edilen sorun alanı olmuştur. Ancak Akdeniz, 2016 AB Küresel Stratejisi'nde gündeme alınabilmiştir. Özellikle Akdeniz'de boğulma vakalarının artması, mülteciler meselesinin nasıl başarılı bir göç yönetimine dönüştürüleceği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan istikrarsızlıklar ve çatışmalar, bir güvenlik ve refah bölgesi olarak görülen AB'yi hedef almıştır. Tüm riskleri göze alarak yola çıkan

*Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ile İstanbul Arel Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi
ORCID ID: 0000-0003-2100-103X

The Eu's Security Contradictions In The Mediterranean: Providing Human And Border Security At The Same Time,
Avrasya Etüdleri,

Gönderim Tarihi: 03.12.2020 Kabul Tarihi: 02.06.2021

gration policies with the EU. This study, which accepts this as a starting point and deals with the dramatic events in the Mediterranean, aims to determine whether the EU's policy priorities are human security-oriented or border security-oriented, basing its strategies on human safety and well-being. In the context of this ambivalent situation, the EU's activities in the Mediterranean and the fulfillment of humanitarian duties will be examined on the axis of protecting refugees' security.

Keywords: European Union, Human Security, Border Security, Regional Security Complex Theory

göçmenlerin yaşadığı dramlar, farklı ülkeleri de etkisi altına almış, bu ülkeler AB ile birlikte kendi sınır güvenliği ve göçmen politikalarını yeniden gözden geçirmişlerdir. Bunu bir başlangıç noktası olarak kabul eden ve Akdeniz'de yaşanan dramatik olayları ele alan bu çalışma, stratejilerini insan emniyeti ve refahı yaklaşımına dayandıran AB'nin politika önceliklerinin insan güvenliği odaklı mı; yoksa sınır güvenliği odaklı mı olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ikircikli durum bağlamında, mültecilerin güvenliğinin korunması ekseninde, AB'nin Akdeniz'deki faaliyetleri ve insani görevlerin yerine getirilme durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İnsan Güvenliği, Sınır Güvenliği, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi.

GİRİŞ

Akdeniz'de yaşanan dramatik olayları ele alan ve bunu bir başlangıç noktası olarak kabul eden çalışma, stratejilerini insan emniyeti ve refahı yaklaşımına dayandıran AB'nin politika önceliklerinin insan güvenliği odaklı mı; yoksa sınır güvenliği odaklı mı olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ikircikli durum bağlamında, mültecilerin güvenliğinin korunması ekseninde, AB'nin Akdeniz'deki faaliyetleri ve insani görevlerin yerine getirilme durumu incelenecektir.

Sözlük tanımlarından hareketle göç, “koşulların dönüşümlü olarak elverişli veya elverişsiz olduğu bölgeler arasında mevsimsel nüfus hareketi olarak tanımlanabilir.¹ Literatürde göçü birçok yönden sınıflandırmanın mümkün olduğu görülmektedir. Ancak bu sınıflandırmalar birbirinden net bir şekilde ayrılmamıştır. Bir göçmenin aynı anda birden fazla kategoride yer aldığı görülebilir. Zaman içinde göç yapısında da değişiklikler olmuştur. Buna göre ilkel göç dönemi doğal afetlerle ilişkilendirilmiş ve insanların bu durum karşısında çaresizliklerinden dolayı göç ettikleri düşüncesi ön planda tutulmuştur. Ardından sosyal yapı ile göçün itici gücü açıklanmaya çalışılmıştır. 19. yüzyıl Avrupa'sında göç, bireylerin kararı olarak görülmüş ve özgür bir göç dalgası olarak ifade edilmiştir. Kendi iradeleriyle az sayıda insanın yürüttüğü bu göç sürecine katılımın artması ile kitlesel göçler yaşanmaya başlamıştır.²

Göç hem birçok ülkenin hem de uluslararası kuruluşların gündemindedir. Siyasi örgütlenme ve toplum için pek çok açıdan değerlendirilebilecek çok yönlü bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülke sınırları içindeki birçok sorunun nedeni ile ilgili hayati bir konudur. Göç sorunu, tüm dünyanın karşı karşıya olduğu önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç konusunda pek çok eser yazılmasına rağmen bilinen ilk bilimsel çalışma Ravenstein'in 1885 yılında yayınladığı “Göç Yasaları” başlıklı makaledir. Ravenstein bu makalede büyük sanayi ve ticaret merkezlerinin uzun mesafeli göçmenler tarafından tercih edildiğini belirtmiştir. Bu durum, göç politikalarının genellikle ekonomik temelli olduğunu göstermektedir.³

02 Eylül 2015 tarihinde 3 yaşındaki Suriyeli Aylan Kürdi, Yunanistan'a geçmek isterken, boğulmuş ve cansız bedeni Bodrum sahilinde bulunmuştur. Kıyıda yatan Suriyeli çocuğun şok edici görüntüleri hızla yayılınca, tüm dünyanın dikkati

1 Hugh Dingle and V. Alistair Drake, “What Is Migration?”, Bioscience, Vol. 57, No. 2, 2007, s. 114.

2 Serdar Sağlam, “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, No. 5, 2006, s. 35.

3 Uğur Tekin, “Avrupa’ya Göç ve Türkiye”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 37, 2007, s. 44.

birden Akdeniz üzerinden AB'ye göç etmeye çalışan mülteci ve göçmenlerin dramına dönmüştür. O zamana kadar kapılarını göçmenlere kapatan AB, bu görüntülerin ardından mültecileri, öncelikle nitelikli olanları, kabul etmeye başlamıştır. Böylelikle nitelikli mültecilere kapılarını açarak hiçbir yatırım yapmadan kalifiye personel açığını ortadan kaldırdılar. Ancak, AB'ye sığınmak isteyenler sadece bunu ekonomik nedenlerle yapanlar değildi; bu sığınmacılar arasında savaşımlardan ve baskılardan kaçanlar da mevcuttur. Hatta böyle bir insanlık dramı sonrasında dahi AB ülkelerinin insan güvenliği yaklaşımı çıkarlarının önüne geçememiştir.

Avrupalı liderlerin son yıllardaki en büyük korku kaynağı kuşkusuz Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya'dan Avrupa'ya ulaşmak isteyen göçmen ve mültecilerdir. Birçok AB üye ülkesinde göçmen karşıtı söylemlere sahip sağcı ve milliyetçi partilerin yükselişi, İslamofobi bakış açısıyla, terörizmin yayılma korkusu, Birliğin göçmenlerin haklarını korumaktan ziyade sınırlarını korumaya odaklanan bir politika izlemesine neden oldu ve uluslararası hukukta tanınan ve korunan mülteciler görmezden gelindi.⁴

Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) göre, Avrupa için düzensiz göç konusunda dünyanın en tehlikeli yeri ve sınır kapısı Akdeniz'dir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) de Avrupa'nın Akdeniz'de boğulma tehlikesiyle karşı karşıya olan göçmenlerin sorumluluğunu almaya çağırırdı. Bu açıklamalar, son yıllarda AB'ye yapılan yoğun eleştirilerden sadece birisidir.⁵

Uluslararası Güvenlik Çalışmalarında Dönüşüm: İnsan Güvenliği

Genellikle “değerlere yönelik bir tehdit olmaması” olarak ifade edilen güvenlik kavramı⁶, Arnold Wolfers tarafından “önceden edinilmiş değerlerin korunması” olarak tanımlanmıştır.⁷

Klasik gerçekçilikteki güvenlik tanımına göre, bir devlet, doğası gereği, insanlar gibi güç kazanmak için bencilce ve çıkar odaklı hareket edebilir. Devleti yöneten politikacılar, daha fazla güç elde etmek için uluslararası arenada yayılmacı bir politika izleyebilirler.⁸ Teorinin ilişkileri düzenleme mekanizması, müttefik dev-

4 Jeanne Park, “Europe's Migration Crisis”, <https://www.cfr.org/background/europes-migration-crisis> (Erişim 01.11.2020).

5 Uluslararası Göç Örgütü, “New Study Concludes Europe's Mediterranean Border Remains 'World's Deadliest'”, <https://www.iom.int/news/new-study-concludes-europes-mediterranean-border-remains-worlds-deadliest> (Erişim 12.11.2020).

6 Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Ireland, Penguin Books, 1998, p. 39.

7 Arnold Wolfers, “National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly* Vol. 67, No. 4, 1952, pp. 482-484.

8 Colin Elman, “Realism”, *Security Studies*, Paul D. Williams, (Ed.), New York, Routledge, 2008, p. 17.

letlerin kontrolüne ve askeri caydırıcılığa dayanmaktadır. Güvenliğin en önemli unsuru askeri güçtür; ancak jeopolitik konum, doğal kaynaklar ve nüfus aynı zamanda ulus devletlerin güvenlik anlayışında koruyucu tamamlayıcı unsurlar olarak değerlendirilir. Gerçekçi güvenlik anlayışı, devletlerin bir çatışma ve rekabet ortamında sınır güvenliğini sağlamak için güç potansiyeline sahip olmasını gerektirir.⁹

Gerçekçiliğin temel ilkelerini kabul eden ancak kendisine getirdiği bir dizi değişiklik nedeniyle Yeni-Gerçekçilik olarak adlandırılan teorinin öncüsü Kenneth Waltz, sistemlerin yapıya odaklandığını ve sürekli etkileşim içinde olduğunu öne sürmektedir.¹⁰

Liberalizmin temelini oluşturan Immanuel Kant, insan doğasının çatışmadan çok işbirliğine yatkın olduğunu ve barışın mümkün olduğunu savundu. Liberalizmde ana aktör devlettir ve gerçekçilikten farklı olarak, ulusal ve uluslararası kurumlar, uluslar üstü yapılar ve bireyler analize dahil edilir.¹¹

Neoliberalere göre karşılıklı ekonomik bağımlılık, ülkelerin gücünü belirlemede çok önemli bir faktördür. Ayrıca uluslararası sistemde eğitim, teknoloji ve sivil toplum kuruluşlarının rolü gibi faktörler de önemlidir. Bu nedenle, ülkelerin uluslararası alanda çok taraflı bağımlılık ilkesiyle işbirliğini tercih etmeye başlamasıyla askeri saldırı riski önemli ölçüde azaldı.¹²

Neoliberal politikaların oluşturduğu tehditler, klasik güvenlik yaklaşımında bir değişikliğe neden olmuş ve onu temel insan ihtiyaçlarını kapsayan piyasa ekonomisi merkezli yapısalcı bir yaklaşıma dönüştürmüştür.¹³

Kopenhag Okulu ise güvenlik çalışmalarına getirdiği yeni yaklaşımlar nedeniyle önemli bir yer edinmiştir. Okul, geleneksel devlet temelli güvenlik çalışmaları ile post-yapısalcı güvenlik çalışmaları arasında bir konuma sahiptir. Okulla ilişkili teorisyenlerden Barry Buzan, Ole Wæver ve Wilde, okulun özünü oluşturan üç ana temayı “güvenlikleştirme”, “sektörler” ve “Bölgesel Güvenlik Kompleksi” olarak geliştirdiler. Barry Buzan 1983 yılında yayımlanan “People, States and Fear” adlı kitabında güvenliğin beş sektörde incelenmesi gerektiğini söyledi: Siyasi, askeri, ekonomik, çevresel ve toplumsal. Bu yaklaşım, askeri sektörün güvenlik çalışmaları üzerindeki hakimiyetine meydan okudu ve önemini göz ardı

9 Terry Terriff, Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan, *Security Studies Today*, Polity Press, Cambridge, 1999, p.32.

10 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley, 1979, p. 91.

11 Tim Dunne, “Liberalism”, *The Globalization and World Politics*, John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens (Ed.), UK, Oxford University, 2014, p. 115.

12 Joseph Nye, “The Changing Nature of World Power,” *Political Science Quarterly*, Vol.105, No. 2, 1990, pp. 177-192.

13 Edward Newman, “Human Security and Constructivism”, *International Studies Perspectives*, Oxford, Blackwell Publishers, 2001, p. 247.

etmiştir. Kopenhag Okulu'nun temel argümanlarından biri olan Bölgesel Güvenlik Kompleksi, bölgesel düzeyde kapsamlı ve işbirliğine dayalı bir yaklaşımdır. Dünya, farklı güvenlik karmaşık bölgelerine bölünmüş ve tüm bölgelerdeki farklı güvenlik dinamiklerine odaklanılmıştır.¹⁴

Kopenhag Okulu'nun literatüre en önemli katkısı şüphesiz güvenlik teorisi-dir. Güvenliği; söz edim eylemi olarak gören bu teoriye göre, güvenlik konuları konuşma eylemleri yoluyla bir güvenlik tehdidi olarak inşa edilir. Konuşma olması gereken bir eylemdir ve söz edimdir, ayrıca kitleler tarafından kabul görmelidir.¹⁵

Güvenikleştirme teorisini, analiz düzeyi devlet ve toplum güvenliğine odaklandığı için eleştiren ve ana argümanları Ken Booth ve Richard Wyn Jones tarafından geliştirilen Aberystwyth Okulu, bireyin güvenliğine odaklanır. Güvenliği, "hayatı, hayatı belirleyen kısıtlamalardan kurtaran ve farklı yaşam olanaklarının keşfedilmesini sağlayan" bir kavram olarak yeniden yorumladılar. Örneğin savaş, açlık, yoksulluk, kıtlık, doğal afetler, çevre kirliliği gibi her türlü tehdit insanı dizginlemektedir.¹⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan kritik güvenlik teorileri ve klasik güvenlik tehditlerinin azaltılması ile göç konularına odaklanıldı. Göç sorunları, güvenlik ve sosyal güvenliğe en çok atıfta bulunan alanlardan biri olmuştur. Everett Lee'nin İtme-Çekme faktörleri teorisi göç hareketlerini açıklar. Lee, göçe dört faktörün neden olduğunu savunuyor; kişinin göç ettiği ülkeyle ilgili olumsuz koşullar, engeller, hedef ülkenin sağladığı fırsatlar ve kişisel nedenlerdir.¹⁷ Hedef ülkenin avantajları ve kaynak ülkenin olumsuz koşulları göçü teşvik etmektedir.¹⁸

1990'lardan sonra ülkeler arasındaki çatışmalar sadece ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda halkların güvenliğine yönelik bir tehdit olarak da algılanmıştır.¹⁹ İnsan güvenliği yaklaşımı, insanları çatışma, savaş ve soykırımdan korunması gereken unsurlar olarak görmüştür. Kavram ilk olarak 1994 yılında Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilmiştir. Daha önce vurgulanan devlet ve ulus güvenliğinden farklı olarak, insan güvenliği korku ve ihtiyaçlardan uzaklaşma ve onur içinde yaşama özgürlüğüne yöneliktir. Bu değişikliğin altında yatan neden, günlük yaşamda güvenlik isteyen sıradan

14 Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 46.

15 Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 23.

16 Ken Booth, *Critical Security Studies and World Politics*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2005, p. 58.

17 Everett S. Lee, "A Theory of Migration." *Demography*, 3, No. 1 (1966), pp. 47-57.

18 David Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 1997, No. 23, p. 10.

19 Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, 1991, No. 17, p. 329.

insanların endişelerine ilgi duyulmaması ve güvenliğin sadece devlet ve sınır güvenliği olarak görülmesidir. Ancak birçok insan için güvensizlik hissi günlük yaşamdaki endişelerden kaynaklanmaktadır.²⁰ İnsan güvenliği kavramı, sürdürülebilir insani gelişme yoluyla insan güvenliğine doğru silahlanma yoluyla karasal güvenlik üzerindeki vurgusunu değiştirmiştir. Buna göre rapor, insan güvenliğini ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve politika güvenliği olarak sınıflandırmaktadır.²¹

İnsanların mutluluğu ve özgürlüğünün önemi, insan güvenliği bağlamında ele alınabilir. Buna göre, insan güvenliği, insanların özgürlüğünü korumak için insanların hayatlarını güvence altına almak anlamına gelir.²²

İnsan güvenliği, hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm milletlerden tüm insanları kapsamaktadır. Fakir ülkelerde tehdit, açlık ve hastalığı içerirken, zengin ülkelerde uyuşturucu kaçakçılığı ve suçu içermektedir. Tüm bu tehditlerin kapsamı büyümekte ve çeşitlenmektedir. Tehdit algısı, bireylerin deneyimlerine ve korkularına göre değişmektedir. Ancak tehditler genellikle uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve nüfus artışı olarak görülmektedir.²³ Bununla birlikte, mültecilerle ilgili araştırma, göçün aynı zamanda insan güvenliği için bir tehdit olarak görüldüğünü göstermektedir.²⁴

Tüm bu gelişmeler, güvensizlik ve uluslararası göçle ilgili tehditler gibi algılara yol açmıştır. Bu durum daha sonra, 1940'larda görülen koşullara, aile ve çocukların yetersiz beslenme ile kapalı kamplarda alıkonulmasına, Soğuk Savaş sırasında görülen çitlerin dikilmesine ve ordunun mültecilere karşı konuşlandırılması gibi istisnai politikalara evrilmiştir. İstisnai siyaset, güvenikleştirme teorisi tarafından kilit bir kriter olarak kabul edilir; bu nedenle, bu politikalar uluslararası göçün daha fazla güvenikleştirilmesi olarak yorumlanabilir.²⁵

Avrupa Birliği ve İnsan Güvenliği

Tek başına devlet egemenliğinin sorgulandığı bir ortamda, Soğuk Savaş sonrası dönemde değişmeye başlayan güvenlik algısı, Balkanlar ve Orta Doğu'daki

20 United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 1994*, New York, Oxford University Press, 1994, pp. 22-24.

21 Ibid., pp. 24-25.

22 United Nations Report of the Commission on Human Security, *Human Security Now: Protecting and Empowering People*, New York, 2003.

23 Ken Booth, *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 321.

24 Jane Freedman, "Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean 'Crisis'", *Journal of Refugee Studies*, Volume 29, Issue 4, 2016, pp. 568-573.

25 Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, New York, St. Martin's Press, 1993.

yeni savaşlar sonucunda, insan haklarını savunma ve insani felaketleri önleme uluslararası yükümlülüğünün kime ait olduğu tartışmalarına yol açtı. Küreselleşme süreci (yersiz-yurtsuzlaşma, farklı boyutlarda artan karşılıklı bağımlılık ve birbirine bağlılık ve devlet özerkliğinin aşınması) iç ve dış tehditler arasındaki çizgileri bulanıklaştırmış ve devletin güvenliği ile bireyin güvenliği arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açmıştır.²⁶

İnsan güvenliğinin Avrupa siyasetinde özellikle dış politika alanında belirleyici bir etkisi olmuştur. Avrupa Birliği için insan güvenliği yaklaşımının önemi özellikle 2000’li yıllarda artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki 11 Eylül saldırılarından, 2004 Madrid saldırılarından ve 2007 Londra saldırılarından sonra tehdidin mahiyetinin sorgulanmaya başlandığı bir dönem başladı. Bu anlamda “güvensizlik” ve “istikrarsızlık” kavramları öne çıkarıldı. Bu aşamada, bireye daha çok odaklanan bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç daha net hale gelmiştir.²⁷

Bu nedenle Avrupa Birliği kapsamında hazırlanan birçok belgede insan güvenliği kavramı doğrudan veya dolaylı olarak vurgulanmıştır. Avrupa Güvenlik ve Savunma politikası kapsamında benimsenen çatışma önleme tedbirleri, kriz yönetimi ve sivil-asker koordinasyonu gibi kavramlar insan güvenliği bağlamında değerlendirilmiştir.²⁸

İnsan güvenliği kavramı ilk olarak Avrupa Birliği metinlerinde 2004 yılında kabul edilen Barselona Raporu ile vurgulanmıştır.²⁹ Barselona Raporunun ardından 2007 yılında yayınlanan Madrid Raporu da bu kavramı ele almıştır.³⁰ Bununla birlikte, önemli bir gelişme olarak, 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi metni terörizm, bölgesel çatışmalar, kitle iletişim silahlarının yaygınlaşması ve organize suçları içerirken, 2008 Avrupa Güvenlik Stratejisi eşitsizliğin ve yoksulluğun önlenmesi, insanî yardımlar, güvensizlik ve çatışmanın nedenleri, insan haklarının ihlalinin önemi, kalkınma üzerine odaklandı. Bu anlamda insan güvenliği yaklaşımının bir unsuru olarak değerlendirilen Koruma Sorumluluğu kavramı, Avrupa Birliği Güvenlik Stratejisinin bir parçası haline geldi. Tehditlerin sadece Avrupa’ya değil, küresel boyutta olduğu, Avrupa dışında yaşanan olayların

26 Marlies Glasius, Mary Kaldor, *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*, London and New York, Routledge, 2009, p. 6.

27 Mary Kaldor, “Putting People First: The Growing Influence of ‘Human Security’”, (An Interview with Mary Kaldor), 2010. http://yalejournal.org/interview_post/putting-people-first-the-growing-influence-of-human-security/ (Erişim 16.11.2020)

28 Mary Kaldor, Mary Martin, Sabine Selchow, “Human Security: A New Strategic Narrative for Europe”, *International Affairs*, Vol.83, No. 2, 2007, p. 274.

29 Monica den Boer ve Jaap de Wilde, “Top-Down and Bottom-Up Approaches to Human Security”, Monica den Boer ve Jaap de Wilde (Ed.), *The Viability of Human Security*, Amsterdam, Amsterdam University Press, pp. 13-15.

30 Marlene Gottwald, “Humanizing Security? The EU’s Responsibility to Protect in the Libyan Crisis”, *The Finnish Institute of International Affairs*, Helsinki, 2011, pp. 12-13.

da siyasi güvensizliği artırdığının altı çizildi. Bu anlamda Avrupa Parlamentosu, Sudan ve Libya krizlerine ilişkin çeşitli kararlar aldı. İnsan güvenliği yaklaşımı, Avrupa Birliği tarafından farklı çatışma alanlarında, özellikle İsrail-Filistin çatışmasında uygulandı.³¹

İnsan Güvenliği yaklaşımı, 2016 yılında yayınlanan AB Küresel Stratejisinin³² temelini oluşturdu. Rapor, insan güvenliğinin Avrupa Birliği'nin tüm eylemlerinin merkezinde yer aldığını belirtiyor ve Avrupa Birliği'nin, nerede olursa olsun çatışmaları önlemek ve ülkeler ile insan hayatını kurtarmak için önlemler alacağını ifade ediyor. Ayrıca raporda, çatışmadan önce değil, sonrasında da barışın tesisi için gereken her şeyin yapılacağı vurgulanıyor.³³ Yeni güvenlik tehdidi algılamalarına göre hazırlanan rapor, vatandaşların çıkarlarını korumak için demokrasinin öneminin altını çizmektedir. Demokrasilerin kalitesinin sürdürülmesi için terörle mücadele, ticaret, enerji, göç ve iltica alanlarında ulusal ve uluslararası hukuka saygı gösterileceği belirtilmektedir.³⁴

Ayrıca, dış faaliyetlerin önceliği olarak doğuda ve güneyde gelişen devlet ve toplumsal direniş stratejisinde öne çıkan “Daha Etkili Bir Göç Politikası” başlıklı bölümde, göçmenlerin ve mültecilerin menşei, geçiş ve hedef ülkeleri kapsamında göç kavramının da Avrupa Birliği'nin özel odağının olacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda bu ülkelerde yaşayan kadın ve çocuklara yönelik insanî yardım çalışmalarına hız verilecek, eğitim desteklenecek, kalkınma, diplomasi, hareketlilik, yasal göç, sınır yönetimi konularında bu ülkelerle işbirliği içinde ortak ve kişiye özel yaklaşımlar geliştirilecek, yeniden kabul ve geri dönüş planlanacaktır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği, kalkınma, güven fonları, önleyici diplomasi ve arabuluculuk yoluyla, yerinden edilmenin ana nedenlerini ele almak ve önlemek, göçü yönetmek ve sınır ötesi suçlarla mücadele etmek için menşei ülkelerle birlikte hareket edecektir. Benzer şekilde, kabul ve iltica kapasitesinin artırılması, göçmen eğitimi, mesleki eğitim ve geçim olanakları konusunda çalışma, geçiş ülkelerinin desteklenmesi ve insan hareketliliği için düzenli kanalların oluşturulması, dönüş göçünün daha verimli hale getirilmesi ve düzensiz akışların önlenmesi nihai

31 Mary Kaldor, “A European Union Human Security Doctrine for the Middle East”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 15, No. 3, 2008, pp. 27-32.

32 Avrupa Birliği'nin dış ve güvenlik politikası için küresel strateji, kısaca Avrupa Birliği Küresel Stratejisi (EUGS), Avrupa Birliği'nin güncellenmiş doktrindir. Birliğin ve üye devletlerin savunma ve güvenliğinin, sivillerin korunmasının, üye devletlerin silahlı kuvvetleri arasındaki işbirliğinin, göç yönetiminin, krizlerin vb. etkinliğini artırmak içindir. 28 Haziran 2016'da kabul edilmiştir, 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisinin yerini almıştır. EUGS, “Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı” (IPSD) başlıklı bir belge ile tamamlanmaktadır.

33 European Union, *Priorities of the EU Global Strategy*, 2016, <http://europa.eu/globalstrategy/en/priorities-eu-global-strategy> (Erişim 09.11.2020).

34 European Union *Global Strategy, Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe; A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, 2016, p. 33.

hedefler olarak belirtilmiştir. Bu, göç için yasal ve döngüsel kanalların geliştirilmesi ve uygulanması olarak açıklanmaktadır. Bu aynı zamanda, AB koruması arayan mültecilerin güvenli, düzenli ve yasal varışlarını sağlayacak ve sığınma talep etme hakkını destekleyecek daha etkili bir Avrupa sığınma sistemi üzerinde çalışmak anlamına gelecektir. Bu amaçla Avrupa Birliği, BM kuruluşları, yeni ortaya çıkan oyuncular, bölgesel kuruluşlar, sivil toplum ve yerel topluluklarla daha etkili ortaklıklar kurmayı amaçlamıştır.³⁵

AB Ortak Göç ve Mülteci Politikası

Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile AB üye ülkeleri, göç, iltica ve vize alanlarında daha yakın işbirliği için ilk adımı attı. Bunu Tampere Aşaması (milestone) (1999-2004), Lahey Programı (2004-2009) ve Stockholm Programı (2009-2014) izledi. Tampere Aşaması sonra göç politikaları üzerine üç başlık oluşturuldu. Bu başlıklar, göç akışlarının yönetimi, menşei ülkelerle ortaklık ve üçüncü ülke vatandaşlarına adil muameledir.³⁶ Dublin Sözleşmesi (1990), II. Dublin Yönetmeliği (2003) ve III. Dublin Yönetmeliğinden (2013) oluşan Dublin Sistemi, uluslararası koruma arayan sığınmacılara yönelik bir başvuruyu incelemekten sorumlu AB Üye Devletinin belirlenmesinde önemli bir gelişme olarak kabul edildi.³⁷

Lizbon Antlaşması, AB içindeki ortak sığınma ve göç politikalarını güçlendirmek için temel ilkeleri belirledi. AB düzeyinde dış sınırların korunmasında büyük önem taşıyan Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliği Yönetim Ajansı (FRONTEX) 26 Ekim 2004 tarihinde kurulmuştur. FRONTEX, kurulduktan bir yıl sonra operasyonlara başladı ve ulusal sınır güvenliği kontrollerini desteklemek için sınır yönetimi operasyonlarını koordine etti. FRONTEX, 142 milyon Euro'luk yıllık bütçesi ile en çok mali destek alan AB kurumlarından biridir.³⁸ Göç politikalarının güvenlik boyutundan sorumlu olan FRONTEX, insan hakları izleme mekanizmalarından yoksun olduğu ve geri göndermeme ilkesinden bahsetmediği için çokça eleştirilmiştir.³⁹

35 European Union, Priorities of the EU Global Strategy, 2016, <http://europa.eu/globalstrategy/en/priorities-eu-global-strategy> (Erişim 09.11.2020).

36 Georgia Papagianni, "EU Migration Policy", *European Immigration A Source Book*, Anna Triandafyllidou, Ruby Gropas (Ed.), Ashgate Publishing, 2014, p. 377.

37 Elspeth Guild, Cathryn Costello, Madeline Garlick, Violeta Moreno-Lax, "Enhancing the Common European Asylum System and Alternatives to Dublin", No. 83, 2015, <https://www.ceps.eu/publications/enhancing-common-european-asylum-system-and-alternatives-dublin> (Erişim 03.11.2020).

38 European Parliament, Directorate-General for External Policies, "Migrants in the Mediterranean: Protecting Human Rights", 2015, p. 38. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/535005/EXPO_STU%282015%29535005_EN.pdf (Erişim 02.11.2020).

39 F. Willermain, "The European Agenda on Migration, One Year on. The EU Response to the Crisis Has Produced Some Results, but Will Hardly Pass Another Solidarity Test", *IEMed Mediterranean Yearbook 2016*, <https://www.>

Avrupa Sınır Gözetim Sistemi (EUROSUR), AB'nin sınır güvenliği kontrol mekanizmasının önemli bir parçasıdır. 2013 yılında faaliyete geçen bu sistem, Schengen bölgesi ülkeleri ile Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan ile FRONTEx arasındaki sınır kontrolünün iş birliğini ve bilgi paylaşımını artırmayı hedeflemektedir. EUROSUR, AB üyeleri ve Schengen bölgesi ülkelerinin düzensiz göçü önlemek için sınır gözetleme faaliyetlerini artırmalarını şart koşmuştur.⁴⁰

AB için ortak bir göç politikası oluşturma çabaları devam ederken, mülteci kriziyle birlikte daha güvenlikçi bir yaklaşım benimsendi. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki istikrarsızlıklar ve çatışmalar, güvenlik ve refah bölgesi olarak görülen AB'yi hedef haline getirdi. Dolayısıyla mülteci krizi için geliştirilen güvenlik odaklı politikalar sonucunda mültecilerin suç oranlarını yükseltmesi, işsizlik oranını artırması ve alıcı ülkedeki eğitim seviyesini düşürmesi gibi algılamalar ortaya çıktı.⁴¹

3 Ekim 2013'te, 365 mülteci, kendilerini Lampedusa Adası'na taşıyan bir tekninin Conigli Adası açıklarında batması sonucu hayatını kaybetti. Bunun üzerine İtalya'da bir yas günü ilan edildi ve "Mare Nostrum" adında arama kurtarma operasyonu başlatıldı; bu kapsamda 140 bin mülteci ölümden kurtarıldı. Kurtarılan göçmenlerin bir kısmının kendilerine göç edeceğinden endişe duyan İngiltere gibi bazı AB ülkeleri, bu programın daha fazla göçmeni bu tehlikeli yolculuklara çıkmaya teşvik edeceğini savunarak arama kurtarma operasyonlarına katkıda bulunmayı reddettiler. Bu baskılarla birlikte maddi sıkıntılarının da yaşanmasıyla Kasım 2014 itibarıyla arama kurtarma operasyonlarını durduruldu.⁴²

Göçmenlerin güvenliğini sağlamak için bir yıl süren "Mare Nostrum" operasyonuna katılmayı reddeden AB, FRONTEx'in kendi sınırları ile Libya arasında yürüttüğü "Triton Operasyonu"nu başlatmıştır. Bu operasyonla, mültecilerin güvenliğinin ön planda tutulduğu bir önceki arama kurtarma kavramı terk edilmiş ve AB'nin sınır güvenliğini ön planda tutan bir kavram benimsenmiştir. FRONTEx, "Triton"u bir arama kurtarma operasyonuna dönüştürmeyi reddetmiş,

egmontinstitute.be/content/uploads/2016/10/IEMed_MedYearBook2016_Europe-Migration-Agenda_Fabian_Willermain.pdf (Erişim 02.05.2021).

40 Amnesty International, "The Human Cost of Fortress Europe: Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders", 2014, p. 19, <https://www.amnesty.org/en/documents/EURO5/001/2014/en/> (Erişim 12.11.2020).

41 Zehra Hopyar, "Avrupa'nın Mülteci Politikası", Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Vol.2 No. 3, 2016, s. 63.

42 Enes Bayraklı, Kazım Keskin, "Türkiye, Almanya, Avrupa Birliği Üçgeninde Sığınmacı Krizi" SETA, No. 143, 2015, s. 13.

çünkü bunun çaresiz göçmenleri hayatlarını riske atmada daha da teşvik edeceğini kabul etmiştir.⁴³

Triton Operasyonu, sınırlı görev tanımından dolayı İtalya ve Malta kıyılarındaki en fazla 30 deniz mili açıkta hizmet vermiş ve mültecileri taşıyan teknelerin batığı bölgelerden uzakta faaliyetler yürütmüştür. Operasyonun amacının mültecileri korumaktan çok sınırları korumak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle operasyon birçok insan hakları kuruluşundan sert eleştiriler aldı. Ancak Triton Operasyonunun 2018 yılına kadar sonlandırılmasına ve daha geniş yetkilerle kurulan Themis Operasyonunun başlatılmasına karar verildi.⁴⁴ Yeni operasyonda Akdeniz’de kurtarılan kaçak göçmenlerin sadece İtalya’ya değil, en yakın kıyıya, yani Yunanistan, Malta, İspanya ve Libya’ya da bırakılması öngörülmüyordu. FRONTEX’in yeni misyonu böylece güncellendi; yalnızca yasadışı göçle mücadele etmek için değil, aynı zamanda uyuşturucu kaçakçılığı ve teröristlerin AB kıyılarına ulaşmasını önlemek için çalışacaktı.⁴⁵

2015 yılında Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker tarafından geliştirilen plan, mültecilerin güvenli ülkelere geçici olarak yerleştirilmesini sağlamak için küresel, acil ve açık düzenlemelere olan ihtiyacı vurguladı. Bu plan, zorunlu kotaların ve sorumluluk paylaşımının gerekliliğini savundu ve mültecilere ve Avrupa’ya düzenli girişlere yardım etmeyi amaçlıyordu. Fransa ve İtalya başlangıçta planı desteklerken, İngiltere ve Macaristan buna karşı çıktı. Dönemin Birleşik Krallık İçişleri Bakanı Teresa May, mültecileri Avrupa’ya kabul etmenin hem kendilerini hem de göçmen kaçakçılarını teşvik edeceğini belirtti.⁴⁶ Krizden etkilenmeyen pek çok ülkenin bu kurtarma operasyonları karşısında sessiz kalması AB’de görüş ayrılıklarına yol açtı. Avrupalı liderler binlerce göçmenin felaketlerine kayıtsız kalmakla suçlandı; bu konu AB’nin en büyük zaaflarından biri olarak değerlendirildi. Ayrıca sorunun çözümü için tüm üye devletlerden gerekli mali desteği toplamanın ve siyasi iradenin sağlanmasının zorluğu öne çıkarıldı.

Akdeniz’de göçmen trajedilerinin artması üzerine Avrupa Komisyonu, 25-26 Mayıs 2015 tarihlerinde ilk acil durum eylem planını hazırladı. Bu plan, bir önceki komisyon tarafından 2013 yılında önerilen ve 28 üyenin 24’ünün karşı

43 "EU borders chief says saving migrants' lives 'shouldn't be priority' for patrols", <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/22/eu-borders-chief-says-saving-migrants-lives-cannot-be-priority-for-patrols> (Erişim 16.11.2020).

44 "Frontex'in görev alanı genişletildi", <https://tr.euronews.com/2018/02/01/frontex-in-gorev-alan-genisletildi> (Erişim 14.11.2020).

45 Burak Şakir Şeker, "MENA Versus Europe: Arising Dimensions of Mediterranean Maritime Security", *Refugee Crisis in International Policy Volume IV - Refugees and International Challenges*, Eds: Şeker, B.Ş. et al., Transnational Press London Ltd, London, 2021, p. 81.

46 Oğuzhan Ömer Demir, Yusuf Soyupek, "Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar" *Global Politika ve Strateji, Global Analiz 6*, 2015, s. 30.

çaktığı önerilerle benzerlikler taşıyordu. Ayrıca plan, insan boyutuna yeterince dikkat edilmediği için eleştirildi. “Akdeniz’in yeni gerçekliği” olarak değerlendirilen ölümlerin önlenmesine yönelik bir önlem olarak sunulan plandaki ana önerilerden biri, insan kaçakçılarının gemilerini yakalanması için sistematik çaba sarf etmenin gerekliliği oldu. “Gemi batırma” yöntemine ek olarak Triton Operasyonu’nun mali imkanlarının artırılmasına karar verildi.⁴⁷ Plan altı başlık altında atılması gereken adımları ana hatlarıyla açıkladı: yer değiştirme, yeniden yerleştirme ve göçmen kaçakçılığına karşı bir AB Eylem Planının hazırlanması (2015-2020 Planı), mültecilerin parmak izlerinin alınması, Mavi Kart direktifinin etkinleştirilmesi ve Triton için yeni bir operasyon planı.⁴⁸ Komisyon, 60.000 mültecinin bir kota sistemine göre 28 AB üyesine eşit olarak yerleştirilmesini önerdi. Ancak Doğu Avrupa ülkelerinin tepkileri nedeniyle bu zorunlu kota uygulaması gönüllü kotalara dönüştürüldü. Farklı nedenlerle dağıtım dışında kalan İngiltere, Bulgaristan ve Macaristan’ın tutumları, AB üyeleri arasında sorumluluk paylaşımı ve işbirliği ile ilgili sorunlar yaşandığının kanıtı oldu.

AB ülkelerinin sınır kontrolüne ve işbirliğinden çok uzak olan tutumlarına yönelik eleştiriler artarken, Avrupa Komisyonu göç gündemini tartışmak için ikinci uygulama paketini açıkladı. İkinci Eylem Planı olarak bilinen bu planda, ilk uygulama paketinde önerilen mültecilerin yerleştirilmesi önerisine ek olarak, diğer AB ülkelerinde İtalya, Macaristan ve Yunanistan’da 120.000 mültecinin tahsisi konusu öncelikli konu oldu. Ayrıca kalıcı bir çözüm mekanizmasının kurulması, daha etkili geri dönüş politikalarının belirlenmesi, acil durum fonları, mülteci krizinin dış boyutu ve güvenli kaynak ülkeler için ortak bir Avrupa listesinin oluşturulması gibi konular tartışıldı. 22 Eylül 2015’te AB İçişleri Bakanları, 120.000 mültecinin diğer AB ülkelerine tahsis edilmesi önerisini kabul etti. Çekya, Slovakya, Macaristan ve Romanya heyetleri karara karşı oy kullandı.⁴⁹ Bu örnekte de görülebileceği gibi, bir tarafta Visegrád Four olarak bilinen Çekya, Polonya, Slovakya ve Macaristan, diğer tarafta Fransa, Almanya, İsveç ve Avusturya Birlik içinde farklı fikirleri benimsemiş ve karşıt gruplar oluşturmuşlardır.⁵⁰

Mültecileri desteklemeyi ve göç yönetimi konusunda işbirliğini artırmayı amaçlayan AB-Türkiye Ortak Eylem Planı ise her iki tarafça 15 Ekim 2015

47 Güven Özalp, “Avrupa Birliği’nden 10 Maddelik Plan”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/avrupa-birliginden-10-maddelik-plan/2728316.html> (Erişim 16.11.2020).

48 Fatma Yılmaz Elmas, *Avrupa Kapı Duvar: Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, Ankara, Usak Yayınları, 2016, s. 272.

49 European Commission, “European Commission Statement following the decision at the Extraordinary Justice and Home Affairs Council to relocate 120,000 refugees.”, http://europa.eu/rapid/pressrelease_STATEMENT-15-5697_en.htm (Erişim 19.11.2020).

50 Bayraklı, a.g.e., s. 16.

tarihinde kabul edilmiştir. Eylem Planı, Suriye'den gelen kitlesel göçün ana nedenlerinin incelenmesini, Türkiye'deki yerel nüfusu desteklemeyi, geçici koruma altındaki Suriyelileri, AB'ye düzensiz göç akışlarının önlenmesi ve işbirliğinin artırılmasını hedeflemektedir. Plan, mültecileri AB sınırından uzak tutmak ve sınıra varmadan önce durdurmak, mültecilerin Türkiye'de kalmasını sağlamak için kayıt sistemini iyileştirmek, yasadışı göçleri durdurma çabalarında Türkiye'ye mali destek sağlamak ve en önemlisi, Avrupa sınırlarını geçerken yakalanan mültecilerin menşei ülkelerine geri gönderilmesini sağlama konusunu öne çıkarmıştır.⁵¹ AB'nin Türkiye'ye olan vize serbestliği ve mali destek konusundaki vaatlerini henüz yerine getirmemiş olması planı tehlikeye atmaktadır.

Bununla birlikte Yunanistan'ın hem kara hem de deniz sınırlarındaki geri itmelerle ilgili uygulamaları son 5 yıldır yakından takip edilen bir durumdur. Açıktır ki, Yunanistan'ın mültecileri Türkiye'ye geri gönderme uygulaması, 1951 Mülteci Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği hukukunun açık bir ihlali anlamına gelmektedir. Öyle ki bu hukuk uygulamaları, devletlerin insanların sığınma talep etme hakkını korumalarını ve normal sığınma sürecinden geçmeden geri gönderilmemelerini gerektirmektedir.⁵² Yunanistan AB sınır kuruluşu FRONTEX'in de dahil olduğu geri itmeler konusunda yıllarca sistematik bir politika izlemiş ve son dört yıl içinde 80.000'den fazla sığınmacı Türkiye'ye geri gönderilmiştir. Bu kapsamda, 3,6 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 4 milyon mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye, Atina'yı uluslararası hukuk ile insan hakları ihlallerini sona erdirmeye ve geri itmeye dahil olan tüm unsurlarını durdurmaya çağırmıştır.⁵³

Umut Yolculuğu: Avrupa'ya Ulaşmaya Çalışan Mülteciler

2000'li yılların başlarında Libya'dan İtalya'ya yönelen yoğun düzensiz göçle birlikte göç meselesi AB ülkeleri için önemli bir politika gündemi haline geldi. Bununla birlikte, düzensiz göçmenlerin yaklaşık %10'u yakın zamana kadar AB'ye deniz yoluyla girerken, geri kalanı sahte belgeler ve uçak, araba, otobüs ve tren gibi normal ulaşım araçlarını kullanıyordu.⁵⁴ 2015 yılından bu yana Türkiye'den Yunanistan'a düzensiz yollarla bir milyondan fazla insanın göç etmesiyle

51 Elmas, a.g.e., ss. 294-295.

52 UN, The Refugee Convention, 1951, ss. 207, 234, 240.

53 TC Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan'ın Sığınmacıları Geri İtmesi Hk., No: 78, 28 Şubat 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_78_yunanistan-in-siginmacilari-geri-itmesi-hk.tr.mfa (Erişim 01.05.2021)

54 Anna Triantafyllidou, Dita Vogel, *Irregular Migration in the European Union*, *Irregular Migration in Europe Myths and Realities*, Anna Triantafyllidou (Ed.) London and New York, Routledge, pp. 291-301.

bu durum değişti. 2000 yılından bu yana Akdeniz'de toplam 37.000 göçmenin hayatını kaybettiği tahmin ediliyor.⁵⁵

Deniz, son yıllarda Avrupa'ya ulaşmanın en yaygın yolu olmuştur. Bu yollar, düzensiz göçün çoğunun geçtiği ve insanlık trajedilerinin çoğunun meydana geldiği yollardır. FRONTEX'e göre, Akdeniz üzerinden Avrupa'ya giden üç önemli rota var. Bunlar Batı Akdeniz Rotası, Orta Akdeniz Rotası ve Doğu Akdeniz Rotasıdır.

Fas'tan İspanya'ya kadar uzanan Batı Akdeniz Rotası ise Mağrip ve Batı Afrikalılar tarafından en çok kullanılan deniz yoludur. İspanya'ya Akdeniz üzerinden gelen mülteci sayısı 2016 yılında 8.162 idi; ancak bu sayı 2017 yılında 22.103'e, 2018'de 58.569 ile rekor seviyeye, 2019'da 26.168 ve 2020'de 26.564'e ulaştı.⁵⁶ Fas, Gine ve Mali vatandaşları en çok 2017 yılında bu güzergâh üzerinden İspanya'ya giriş yaptılar. İnsan tacirleri bu güzergâh üzerinde oldukça esnek ağlara sahipler ve yakalanmamak için sürekli rotalarını değiştiriyorlar. Bu nedenle İspanya-Fas sınırı, sınır gözetimi açısından AB için sorunlu bir bölge haline geldi.⁵⁷ FRONTEX bu rotada "Hera", "European Patrol Networks", "Indalo" ve "Minerva"⁵⁸ isimleri altında güç operasyonları gerçekleştiriyor.

Fas ve İspanya'da Sahra altı Afrika halkına yönelik etkili sınır yaptırım tedbirlerinin alınmasının ardından bu kişiler Orta Akdeniz rotasını kullanmaya başladı. Fas ve İspanyol polisinin şiddet kullanması ve İspanyol polisinin göçmenlere karşı aldığı önlemler insan hakları ihlallerine yol açtı. Uluslararası Af Örgütü'nün 2014 raporu, sınırları mültecilerden korumak için gerçekleştirilen bu operasyonları insan hakları ihlalleri nedeniyle eleştiriyor.⁵⁹ İnsan hakları ihlallerine rağmen, bu kısıtlamalar sınır geçişlerini önemli ölçüde azalttı. Bu nedenle, bu önlemler diğer AB üyelerince özellikle Yunanistan tarafından da kabul edildi.⁶⁰

55 OCHA, "Mediterranean Migrant Arrivals Reach 36,670 in 2019"; <https://reliefweb.int/report/greece/mediterranean-migrant-arrivals-reach-36670-2019-deaths-reach-686> (Erişim 01.11.2020) Ayrıca bkz. <https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean> (Erişim 01.11.2020).

56 UNHCR, "Mediterranean Situation-Spain", <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5226> (Erişim 12.11.2020).

57 Frontex, "Migratory Routes", <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/> (Erişim 21.10.2020).

58 Sergio Carrera, Jean-Pierre Cassarino, Nora El Qadim, Mehdi Lahlou and Leonhar den Hertog, "EU-Morocco Cooperation on Readmission, Borders and Protection: A model to follow?" CEPS Papers in Liberty and Security in Europe, 2016, No. 87, p. 7.

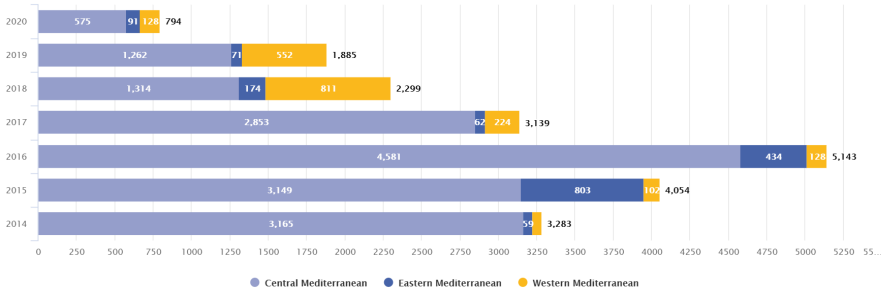
59 Amnesty International, "The Human Cost of Fortress Europe Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders", London, 2014, s. 26. <https://www.amnesty.org/download/Documents/8000/eur050012014en.pdf> (Erişim 12.11.2020).

60 HRW, "Greece Is Still Denying Migrant Pushbacks" <https://www.hrw.org/news/2020/08/21/greece-still-denying-migrant-pushbacks> (Erişim 12.11.2020).

En sık Avrupa'ya geçişte kullanılan ve kalkış noktaları ile varış noktaları arasındaki uzun mesafe nedeniyle en tehlikeli ve ölümcül rota olarak bilinen Orta Akdeniz Rotası, Mısır ve Libya'dan Malta ve İtalya'ya kadar uzanıyor. Bu rota üzerinden Avrupa'ya 2016'da 181.436 düzensiz göçmen geldi, 2017'de 119.369 ve 2018 itibarıyla 22.450 düzensiz göçmen geldi.⁶¹ Güzergâh daha önceki yıllarda Sahra Altı Afrikalılar tarafından kullanılıyordu; ancak son yıllarda Suriye iç savaşı nedeniyle yerinden edilen Suriyeliler tarafından da tercih edilmektedir. İtalya'ya gelen düzensiz göçmen sayısında 2017 yılının ortalarından itibaren yaşanan ani düşüş, Türkiye ile AB arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının yürürlüğe girmesinden kaynaklanmıştır.

İtalyan polisi ve Kızıl Haç tarafından gerçekleştirilen Mare Nostrum operasyonu da bu güzergâh üzerinden gerçekleştirildi. Bir yıl süren bu operasyonda Libya kıyılarına yakın gemilerde arama kurtarma operasyonları gerçekleştirildi ve 150.000'den fazla insan kurtarıldı.⁶² Ancak 2014 yılında başlayan Triton operasyonunun Mare Nostrum operasyonu gibi göçmenlerin can güvenliğine öncelik vermesi beklense de tamamen İtalya'nın deniz sınırını korumaya odaklandı.

Türkiye'den Yunanistan'a uzanan Doğu Akdeniz Rotası, genellikle AB'ye düzensiz göç için en yaygın kullanılan rotadır. 2014 yılında bu güzergâhı kullanarak 41.038 göçmen Akdeniz üzerinden Avrupa'ya gelmiştir. Ancak 2015 yılında bu sayı beklenmedik bir şekilde 856.723'e yükselmiştir.⁶³ Kara sınırına çitle çevrili bariyerin inşasının ardından sınırın her iki tarafında gözetimin artması nede-

niyle Aralık 2012'den itibaren Yunanistan'da geçişlerin çoğu denizden yapıldı. Bu geçişlerin %85'i Afganistan, Irak ve Suriye gibi çatışma bölgelerinden gelen

61 United Nations High Commissioner for Refugees, "Mediterranean Situation-Italy", <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205> (Erişim 14.11.2020).

62 International Organization for Migration, "IOM Applauds Italy's Life-Saving Mare Nostrum Operation: "Not a Migrant Pull Factor"", <https://www.iom.int/news/iom-applauds-italys-life-saving-mare-nostrum-operation-not-migrant-pull-factor> (Erişim 25.10.2020).

63 United Nations High Commissioner for Refugees, "Over one million sea arrivals reach Europe in 2015", <http://www.unhcr.org/news/latest/2015/12/5683d0b56/million-sea-arrivals-reach-europe-2015.html> (Erişim 19.10.2020).

mültecilerden oluştu. Türkiye kıyıları Yunan adalarına uzak olmadığı için bu rota Orta Akdeniz Rotası kadar ölümcül değildir; ancak 2015 yılında bu güzergahta 803 kişi, 2016-2020 arasında ise 832 kişi hayatını kaybetti.⁶⁴

Şekil 1: Akdeniz'de Rota Bazlı Yaşanan Ölümler⁶⁵

2014 yılından bu yana Akdeniz'de yaklaşık 20.000 kişi boğuldu ve hala bu göçmenler üç güzergahı kullanarak Avrupa'ya göç etmeye çalışıyorlar.⁶⁶ Avrupa Birliği, Akdeniz'de gerçekleştirilen operasyonlarla birçok göçmeni risklerden kurtardı⁶⁷ ancak alınan tedbirler yeterli değildir. Ağırlıklı olarak gözetleme ve kurtarma operasyonlarına odaklanan AB, 2015 yılında Güney Akdeniz'de insan tacirlerine yönelik operasyonlar başlatma kararı aldı. Mart 2020'ye kadar devam eden Sophia Operasyonu, insan ticareti ve yasadışı göçle mücadele için Akdeniz'de başlatıldı. Operasyonun temel amacı, mülteci akışını durdurmak ve AB ülkelerine yasa dışı geçişlere karışan insan kaçakçıları tutuklamaktır.⁶⁸

Mülteciler, göç ettikleri devletin sosyal düzenine tehdit olarak görülmektedir. Pek çok Avrupa ülkesi siyasi çözümü sınırlarını mültecilere kapatmak olarak görmüştür. Ancak güvenlik tehdidi tek bir devleti korkutan bir olgu değildir. Mültecilerin göç sırasında radikal terör örgütleri ve insan tacirlerinin ağına düşme gibi tehditlerden kaçınmaları, sığınma istedikleri devletlerin sınırlarını kapatılmasıyla daha da zorlaşmıştır. Bu kapsamda, Mültecilerin terör örgütleri tarafından yeni ağlar ve saldırılar için yardımcı bir kaynak olarak kullanılması mümkündür. Bu bilgiler doğrultusunda Avrupa'ya mülteci olarak sızanlar arasında DAESŞ ve diğer radikal terör örgütlerinin mensuplarının da olduğu ortaya çıkmıştır ve saldırılar bunu kanıtlamıştır. Avrupa polis teşkilatı EUROPOL'e göre, mültecilerle birlikte 3000 ila 5000 teröristin Avrupa'ya sızdığı bilinmektedir.⁶⁹

64 IOM, Missing Migrants, Eastern Mediterranean Route, http://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?migrant_route%5B%5D=1377 (Erişim 23.10.2020).

65 Missing Migrants, <http://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean> (Erişim 23.10.2020).

66 United Nations High Commissioner for Refugees, Mediterranean Situation, <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean#> (Erişim 25.10.2020).

67 The European Council, "Infographic- EU Mediterranean Operations 2015-2018", <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/saving-lives-sea-february-2018/> (Erişim 29.10.2020).

68 Şu anda devam eden Operasyon ise IRINI'dir. Avrupa Birliği, Akdeniz'de yeni bir CSDP (Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası) askerî harekâtı başlatarak, Libya'ya BM silah ambargosunu uygulama çabalarını artırmış ve böylece ülkedeki barış sürecine katkıda bulunmak istemiştir. IRINI (Yunanca "barış"), temel görevi olarak hava, uydu ve deniz araçlarının kullanılması yoluyla BM silah ambargosunun uygulanması olacaktır. Misyon, özellikle Libya açıklarında açık denizlerde bulunan ve Libya'ya silah veya ilgili malzeme taşıdığından şüphelenilen gemilerin 2292 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı uyarınca teftişlerini gerçekleştirebilecektir. Bununla birlikte operasyonun özellikle Fransa gemilerine yönelik tarafsızlığı sorgulanmaktadır. Ayrıca son olarak Türk gemisine hukuk dışı bir şekilde müdahale edilmesi operasyonun da hukuki dayanaklarını zedelemiştir.

69 VOA, Fransa'yı Sarsan Saldırıları, <https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-yi-sarsan-cihati-saldirilar/3281211.html> Erişim 02.05.2021

Bu saldırılar aynı zamanda Avrupa toplumunun kendi ülkesinde kendini güvensiz hissetmesine ve göçmenleri terörist olarak görmesine neden olmuştur. AB Komisyonu'nun yaptığı anket çalışmalarından sağlanan verilere göre, yerel halkın %48'i mülteci akışından endişe duyarken, %39'u terörist saldırı korkusu ile yaşamaktadır. Bu sebeple, 11 Eylül saldırılarının ardından başlayan İslamofobi, göçün artmasıyla daha da kötüleşmeye başlamıştır. Avrupa toplumunda Müslüman göçmenlere yönelik oluşan bu görüş, kişilerin kendi görüşünden çok medyanın yansıması ile gelişmiştir. 2015-2016 Paris ve Belçika saldırılar ile polis ve güvenlik güçlerinin önlediği tehditler yine bu kavramın gelişmesini sağlamıştır.⁷⁰ Bu gelişmeler sonunda, popülist aşırı sağ partiler kültürel olarak dışlayıcı söylem ve politikalara yönelmeye başlamıştır. Son yıllarda bu partilerin söylem ve politikalarında Müslüman karşıtı göç ve mülteci muhalefeti ön plana çıkmıştır. AB ülkelerinin, özellikle mülteci krizinin ardından ortak bir mülteci politikası oluşturma girişimlerine rağmen, bu çabalar sonuçsuz kalmış ve AB ülkelerindeki mülteci krizi büyümüştür.

SONUÇ

Son zamanlarda dikkatleri üzerine çeken insan güvenliği kavramına göre göçmenler korunması gereken savunmasız gruplardır. Göç sırasında insanlar şiddetle ve birçok farklı tehditle karşı karşıya kalabilir. Unutulmamalıdır ki göç, insan güvenliğinin sağlanmasındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

Dünya şu anda İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük göç kriziyle karşı karşıyadır. Bugün dünya çapında 60 milyondan fazla insan kendi ülkelerindeki çatışmalardan, yoksulluktan ve zulümden kurtulmak için başka yerlere ya da başka ülkelere göç etti. Bugüne kadar, bu insanların sadece küçük bir kısmı, insan haklarına, refahına ve güvenliğine en çok önem veren Avrupa'ya göç etmeye çalıştı. Değişen rakamlar, çeşitlenen kitlesel insan hareketliliği ve güvenliğe atıfta bulunan söylemlerle birlikte, göçmenler artık AB tarafından bir güvenlik sorunu olarak görülüyor. Son yıllardaki göçmen profillerine bakıldığında, Arap Baharı'ndan sonra Kuzey Afrika'da ve özellikle Ortadoğu'da ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar ve sosyal huzursuzlukların etkileri kolayca gözükcektir.

Bu aşamada Avrupa Birliği, hemen kapısının önünde bulunan uluslararası korumaya ihtiyaç duyan insanlara yardım etmek ve onları korumakla görevlidir. Ancak özellikle 2015'ten sonra milyonlarca düzensiz göçmen AB sınırlarını geçti; bu nedenle AB bu görevi yerine getiremedi ve göç politikalarını yeniden

70 National Center for Information Counteraction to Terrorism and Extremism in the educational environment and the Internet (NTSPTI), Terrorism and refugees are the main fears of people in Germany. <https://ncpti.su/articles/719/> Erişim 02.05.2021

değerlendirmek zorunda kaldı. Şimdiye kadar, Avrupa Birliği üye devletleri krizle başa çıkıp göçmenlik ve iltica reformlarını tam olarak uygulayamadılar ve bu durum denetimsiz kaldı.

AB, Akdeniz'deki insani krize duyarsızlık imajını değiştirmeleri için bölge ülkelerine mali yardım sözü verdi. Bugün itibariyle AB'nin sağladığı mali yardım 6 milyar Euro'yu aştı. Ancak bu mali yardıma rağmen AB'nin insani yardım konusundaki performansı tatmin edici değildir. AB'nin başarısız politikaları Akdeniz'de göçmen ölümlerinde artışa neden oldu. Üstelik AB üye devletlerinin gereksiz siyasi söylemleri, göç sorununa çözüm bulmaktan çok durumu daha da kötüleştiriyor. Avrupada iktidardaki hemen hemen tüm politikacılar, mülteci sorununun daha fazla güvenlik önlemi alınarak ve mültecilerin Avrupa'ya ulaşması engellenerek çözülmesinden yanadır. Hayatını kaybeden göçmenler, Avrupadaki göçaltı merkezlerinde göçaltına alınan göçmenlerin korkunç hikayeleri ve bazı AB ülkelerinin katı göç politikaları, AB'nin insan güvenliğine yönelik tutumunun sorgulanmasına neden oldu. AB için sorunun birincil çözümü, mülteci akınının Avrupa sınırlarına yaklaşmasını önlemek ve Avrupa halklarının refah ve emniyetinin devamını sağlamaktır. AB, ancak göçmenler Avrupa sınırındayken bölge ülkeleriyle işbirliği yapmak zorunda kalmıştır.

AB'nin bu aşamada insan güvenliğine öncelik veren yeni somut politikalar yapması gerekiyor, bu sebeple göç sorunu yerinde çözülmelidir. Savaşları önlemek, refahı paylaşmak ve iklim değişikliğiyle mücadele göç sorununu çözmek için atılan adımlardan bazılarıdır. Ek olarak, menşei ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir, aksi takdirde, göçmenler refah düzeyi yüksek ülkelere göç için yola çıkacaktır.

Son yıllarda AB, vatandaşlarının güvenliği ile AB'den yardım arayanların güvenliği arasında bölünmüştür. Mülteciler, sığınmacılar ve göçmenlerin Avrupa yollarında yaşadıkları şiddet ve istismar bugün endişe verici boyutlara ulaştı. Ayrıca AB'nin önceliği insanların Avrupa'ya ulaşmasını engellemek ve sınırlarının güvenliğini sağlamaktır. Çıkarılan yasalar, sınırlarını korumak için başvurmadan çekinmedikleri askeri güç ve dikenli tel gibi radikal uygulamalarla üye devletler, krizi sınırlarından uzak tutmaya ve krizin etkilerinden kaçınmaya çalışıyor.

Müktesebatında ve teorilerinde insan güvenliği yaklaşımına öncelik veren AB, duvarlar veya askeri önlemlerle mülteci akını önlemeye çalışıyor. Ülkelerini terk etmek zorunda kalan, tehlikeli deniz yolculuklarına çıkan ve yoksulluk içinde yaşayan göçmenler ve mülteciler, Avrupalılar için sadece görsel kirliliktir. Bu bakış açısı gerek Batı'nın kendini üstün görmesinden gerekse İslamofobi'den kaynaklanmaktadır. Ve ne yazık ki krizler için bilimsel teoriler üretmeye çalışan AB,

tavırlarında dogmalardan ve şiddetten vazgeçmemektedir. Kendi oluşturduğu güvenlik kompleksi de bu sebeple süregitmektedir.

KAYNAKÇA

- Amnesty International, "The Human Cost of Fortress Europe: Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders", 2014, <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR05/001/2014/en/> (Erişim 12.11.2020).
- Amnesty International, "The Human Cost of Fortress Europe Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders", London, 2014, <https://www.amnesty.org/download/Documents/8000/eur050012014en.pdf> (Erişim 12.11.2020) .
- Baldwin, David. "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 1997, No. 23.
- Bayraklı, Enes, Kazım Keskin, "Türkiye, Almanya, Avrupa Birliği Üçgeninde Sığınmacı Krizi" SETA, No. 143, 2015.
- Boer, Monica den ve Jaap de Wilde, "Top-Down and Bottom-Up Approaches to Human Security", Monica den Boer ve Jaap de Wilde (Ed.), *The Viability of Human Security*, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Booth, Ken. "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, 1991, No. 17.
- Booth, Ken. *Critical Security Studies and World Politics*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2005.
- Booth, Ken. *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Carrera, Sergio. Jean-Pierre Cassarino, Nora El Qadim, Mehdi Lahlou and Leonhar den Hertog, "EU-Morocco Cooperation on Readmission, Borders and Protection: A model to follow?" CEPS Papers in Liberty and Security in Europe, 2016, No. 87.
- Demir, Oğuzhan Ömer, Yusuf Soyupek, "Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar" *Global Politika ve Strateji*, Global Analiz 6, 2015.
- Dingle Hugh and V. Alistair Drake, "What Is Migration?", *Bioscience*, Vol. 57, No. 2, 2007.
- Dunne, Tim. "Liberalism", *The Globalization and World Politics*, John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens (Ed.), UK, Oxford University, 2014.
- Elman, Colin. "Realism", *Security Studies*, Paul D. Williams, (Ed.), New York, Routledge, 2008.
- Elmas, Fatma Yılmaz. *Avrupa Kapı Duvar: Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, Ankara, Usak Yayınları, 2016.
- European Commission, "European Commission Statement Following the Decision at the Extraordinary Justice and Home Affairs Council to relocate 120,000 refugees.", http://europa.eu/rapid/pressrelease_STATEMENT-15-5697_en.htm (Erişim 19.11.2020).
- European Council, "Infographic- EU Mediterranean Operations 2015-2018", <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/saving-lives-sea-february-2018/> (Erişim 29.10.2020)

- European Parliament, Directorate-General for External Policies, "Migrants in the Mediterranean: Protecting Human Rights", 2015. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/535005/EXPO_STU%282015%29535005_EN.pdf (Erişim 02.11.2020).
- European Union, Priorities of the EU Global Strategy, 2016, <http://europa.eu/globalstrategy/en/priorities-eu-global-strategy> (Erişim 09.11.2020).
- European Union Global Strategy, Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe; A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, 2016.
- European Union, Priorities of the EU Global Strategy, 2016, <http://europa.eu/globalstrategy/en/priorities-eu-global-strategy> (Erişim 09.11.2020).
- EU borders chief says saving migrants' lives 'shouldn't be priority' for patrols", <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/22/eu-borders-chief-says-saving-migrants-lives-cannot-be-priority-for-patrols> (Erişim 16.11.2020).
- Evans, Graham Jeffrey Newnham. *The Penguin Dictionary of International Relations*, Ireland, Penguin Books, 1998.
- Freedman, Jane. "Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean 'Crisis'", *Journal of Refugee Studies*, Volume 29, Issue 4, 2016, pp. 568-573.
- Frontex, "Migratory Routes", <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/> (Erişim 21.10.2020).
- Gottwald, Marlene. "Humanizing Security? The EU's Responsibility to Protect in the Libyan Crisis", *The Finnish Institute of International Affairs*, Helsinki, 2011.
- Hopyar, Zehra. "Avrupa'nın Mülteci Politikası", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Vol.2 No. 3, 2016.
- HRW, "Greece Is Still Denying Migrant Pushbacks" <https://www.hrw.org/news/2020/08/21/greece-still-denying-migrant-pushbacks> (Erişim 12.11.2020).
- International Organization for Migration, "IOM Applauds Italy's Life-Saving Mare Nostrum Operation: "Not a Migrant Pull Factor"", <https://www.iom.int/news/iom-applauds-italys-life-saving-mare-nostrum-operation-not-migrant-pull-factor> (Erişim 25.10.2020).
- IOM, Missing Migrants, Eastern Mediterranean Route, http://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?migrant_route%5B%5D=1377 (Erişim 23.10.2020).
- Lee, Everett S. "A Theory of Migration." *Demography*, 3, no. 1 (1966), pp. 47-57.
- Glasius, Marlies, Mary Kaldor, *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*, London and New York, Routledge, 2009.
- Guild, Elspeth. Cathryn Costello, Madeline Garlick, Violeta Moreno-Lax, "Enhancing the Common European Asylum System and Alternatives to Dublin", No. 83, 2015, <https://www.ceps.eu/publications/enhancing-common-european-asylum-system-and-alternatives-dublin> (Erişim 03.11.2020).
- Kaldor, Mary. "Putting People First: The Growing Influence of 'Human Security'", (An Interview with Mary Kaldor), 2010. http://yalejournal.org/interview_post/putting-people-first-the-growing-influence-of-human-security/ (Erişim 16.11.2020).
- Kaldor, Mary, Mary Martin, Sabine Selchow, "Human Security: A New Strategic Narrative for Eu-

- rope", International Affairs, Vol.83, No. 2, 2007.
- Kaldor, Mary. "A European Union Human Security Doctrine for the Middle East", Palestine-Israel Journal, Vol. 15, No. 3, 2008, pp. 27-32.
- National Center for Information Counteraction to Terrorism and Extremism in the educational environment and the Internet (NTSPTI), Terrorism and refugees are the main fears of people in Germany. <https://ncpti.su/articles/719/> Erişim 02.05.2021
- Newman, Edward. "Human Security and Constructivism", International Studies Perspectives, Oxford, Blackwell Publishers, 2001.
- Nye, Joseph. "The Changing Nature of World Power," Political Science Quarterly, Vol.105, No. 2, 1990, pp. 177-192.
- OCHA, "Mediterranean Migrant Arrivals Reach 36,670 in 2019", <https://reliefweb.int/report/greece/mediterranean-migrant-arrivals-reach-36670-2019-deaths-reach-686> (Erişim 01.11.2020) Ayrıca bkz. <https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean> (Erişim 01.11.2020).
- Özalp, Güven. "Avrupa Birliği'nden 10 Maddelik Plan", <https://www.amerikaninsesi.com/a/avrupa-birliginden-10-maddelik-plan/2728316.html> (Erişim 16.11.2020).
- Park, Jeanne. "Europe's Migration Crisis", <https://www.cfr.org/background/eurpes-migration-crisis> (Erişim tarihi 01.11.2020).
- Papagianni, Georgia. "EU Migration Policy", *European Immigration A Source Book*, Anna Triandafyllidou, Ruby Gropas (Ed.), Ashgate Publishing, 2014.
- Sağlam, Serdar. "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, No. 5, 2006.
- Şeker, Burak Şakir. "MENA Versus Europe: Arising Dimensions of Mediterranean Maritime Security", *Refugee Crisis in International Policy Volume IV - Refugees and International Challenges*, Eds: Şeker, B.Ş. et al., Transnational Press London Ltd, London, 2021.
- TC Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan'ın Sığınmacıları Geri İtmesi Hk., No: 78, 28 Şubat 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-78_-yunanistan-in-siginmacilari-geri-itmesi-hk.tr.mfa (Erişim 01.05.2021)
- Tekin, Uğur. "Avrupa'ya Göç ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 37, 2007.
- Terriff, Terry. Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan, *Security Studies Today*, Polity Press, Cambridge, 1999.
- Triandafyllidou, Anna, Dita Vogel, *Irregular Migration in the European Union*, *Irregular Migration in Europe Myths and Realities*, Anna Triandafyllidou (Ed.) London and New York, Routledge.
- Uluslararası Göç Örgütü, "New Study Concludes Europe's Mediterranean Border Remains 'World's Deadliest'", <https://www.iom.int/news/new-study-concludes-europes-mediterranean-border-remains-worlds-deadliest> (Erişim 12.11.2020).
- UN, The Refugee Convention, 1951.
- UNHCR, "Mediterranean Situation-Spain", <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5226> (Erişim 12.11.2020)

— **AB'İN AKDENİZ'DEKİ GÜVENLİK ÇELİŞKİSİ: İNSAN VE SINIR GÜVENLİĞİNİN AYNI ANDA SAĞLANMASI**

- United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report* 1994, New York, Oxford University Press, 1994.
- United Nations Report of the Commission on Human Security, *Human Security Now: Protecting and Empowering People*, New York, 2003.
- United Nations High Commissioner for Refugees, "Over one million sea arrivals reach Europe in 2015", <http://www.unhcr.org/news/latest/2015/12/5683d0b56/million-sea-arrivals-reach-europe-2015.html> (Erişim 19.10.2020).
- United Nations High Commissioner for Refugees, "Mediterranean Situation-Italy", <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205> (Erişim 14.11.2020).
- United Nations High Commissioner for Refugees, Mediterranean Situation, <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean#> (Erişim 25.10.2020).
- VOA, Fransa'ya Sarsan Saldırıları, <https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-yi-sarsan-cihatci-saldirilar/3281211.html> Erişim 02.05.2021
- Waever, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, New York, St. Martin's Press, 1993.
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley, 1979.
- Wolfers, Arnold. "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly* Vol. 67, No. 4, 1952.

TİKA / UZMANLIK TEZLERİ

dışlanmasına sebep olmuştur. İnsanlığın ve gezegenin sürdürülebilirliği için daha insancıl bir kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin gerekliliği her geçen gün daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır.

Kamu sektörünün ekonomik alandaki gerileyişi yukarıda bahsedilen süreçle birlikte uzun yıllar önce başlasa da, devletlerin sosyal alandaki kontrolü yakın bir tarihe kadar devam etmiştir. Sanayi Devrimi'nin getirdiği şehirleşme, nüfus artışı ve toplumsal hayattaki köklü değişimler, sosyal ve toplumsal ihtiyaçların hızla artmasına ve yeni birçok sorun alanıyla karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, devletten bağımsız, gönüllülük esaslı hareket eden sivil toplum unsurları ve bunların oluşturduğu üçüncü sektör, söz konusu sosyal sorunlara ve ihtiyaçlara cevap verebilecek büyüklük ve potansiyelin çok uzağındadır. Sonuç olarak kamunun sosyal alandaki önemi artmış, sosyal devlet yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Ancak bu süreç fazla uzun sürmemiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde, devletlerin içinde bulunduğu bütçe kısıtları ve genel anlamda ekonomik genişleme ve piyasanın artan ağırlığı karşısında arka planda kalışı, sürekli artarak devam eden toplumsal ihtiyaçlara ve problem alanlarına yetişmesini olanaksız kılmıştır. Bunun neticesinde, kamu sektörünün sosyal alandaki gerileyişi de başlamış ve üçüncü sektörün bu alanda önemi artmaya başlamıştır. Nitekim son elli yıllık süreçte kâr amaçsız kuruluşların sayıları, ölçekleri ve faaliyet alanları çok büyük bir genişleme göstermiştir. İletişim teknolojilerindeki ilerleme, artan kentleşme, aile mefhumunun gerilemesi, bireyselleşme ile birlikte gelen sosyal yalnızlaşmanın ve anlam arayışının beraberinde getirdiği toplumsal ve kültürel hayattaki diğer değişimler bu süreci hızlandırmıştır. Günümüzde üçüncü sektör, geleneksel ana sektörler olan kamu sektörü ve özel sektörün arka planında faaliyet gösteren tamamlayıcı rolünden uzaklaşarak toplumsal hayatta daha merkezi bir yer teşkil etmektedir.

Öte yandan, üçüncü sektörün kendisini bu değişim sürecinden bağımsız tutmak mümkün değildir. Nitekim sivil toplum kuruluşları da, devletin önce ekonomik alandan ve sonrasında sosyal alandan geri plana itilmesine sebep olan piyasanın yükselişi ve kapitalist sistemin hayatın her alanında ağırlığını hissettirmesine paralel olarak, kendini yenilemek zorunda kalmıştır. Piyasa kuvvetlerinin baskısı altında finansal kırılganlığın arttığı ve kaynaklara erişimin giderek güçleştiği bir ortamda, her geçen gün sayıları ve çeşitliliği artan sosyal ve çevresel sorunlara karşılık verilebilmesi giderek zorlaşmaktadır. Bu durum, üçüncü sektör kuruluşlarının geleneksel hayırseverlik anlayışından öteye giderek, verimliliğin, etkinliğin

ve sürdürülebilirliğin dikkate alındığı, daha profesyonel ve yetkin bir yapıya bürünmelerini gerektirmektedir.

Yukarıda bahsedilen eğilimler kapsamında üçüncü sektör içerisinde daha sürdürülebilir ve etkin bir yapılanma fikrine binaen ortaya çıkan kavramlardan biri de sosyal girişimlerdir. Sosyal girişim kavramı, görece yeni bir yaklaşım olup 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Akademik çevrelerce üzerinde çalışılmaya başlanması ve politika yapımcılar tarafından değerlendirilmeye başlanması yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Sosyal girişimlerin kavramsal çerçevesinin net bir şekilde çizilmesine imkân verecek genel olarak kabul görmüş bir tanımlaması henüz bulunmamaktadır. En genel tanımıyla sosyal fayda ortaya koymak için ticari faaliyette bulunan kuruluşları ifade etmektedir. Bu kuruluşların varoluş amacı, sosyal, toplumsal ve çevresel sorunlara çözüm üretmektir. Bu sebeple genel olarak literatürde üçüncü sektör içerisinde konumlandırılmaktadır. Bununla birlikte geleneksel üçüncü sektör kuruluşlarının aksine, sosyal fayda sağlamaya dayalı ana amaçları doğrultusunda mal ve hizmet üretip satarak gelir elde eden kuruluşlardır. Sosyal amaçları, finansal sürdürülebilirliği sağlamak ve daha etkin ve verimli çalışmak için piyasa odaklı uygulamalarla birleştiren bir yaklaşımın ürünüdür.

Sosyal girişimler, toplumsal refahın artırılması, toplumu ilgilendiren sorunların çözümüne katkı sunulması ve bireysel fayda maksimizasyonu yerine geneli ilgilendiren bir çıktı ortaya konulması şeklinde tanımlanabilecek olan sosyal faydaya yönelik faaliyet göstermeleri sebebiyle kalkınma gündeminin öncelikleriyle bağdaşmaktadır. Geçmişte hiç olmadığı kadar bağlantılı hale gelen günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası ilişkilerin temel enstrümanlarından biri haline gelen ve etkisini giderek artıran toplumsal ve çevresel sorunlara karşı mücadelede önemi her geçen gün artan kalkınma işbirliği faaliyetlerinin ölçek bakımından çok küçük kaldığı ve arzulanan sonuçları veremediği görülmektedir. Dünya genelinde sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınmanın sağlanabilmesi için hâlihazırdaki kalkınma işbirliği faaliyetlerinin çok büyük oranda yetersiz kalışı, kalkınma gündeminde yeni kaynak arayışlarını ve dış yardımların etkinliğinin artırılması yönündeki çabaları beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda sosyal girişimlerin kalkınma gündeminde etkin bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı ve kalkınma faaliyetlerindeki etkinlik arayışına alternatif ve yenilikçi bir yöntem olarak neler katabileceği söz konusu tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

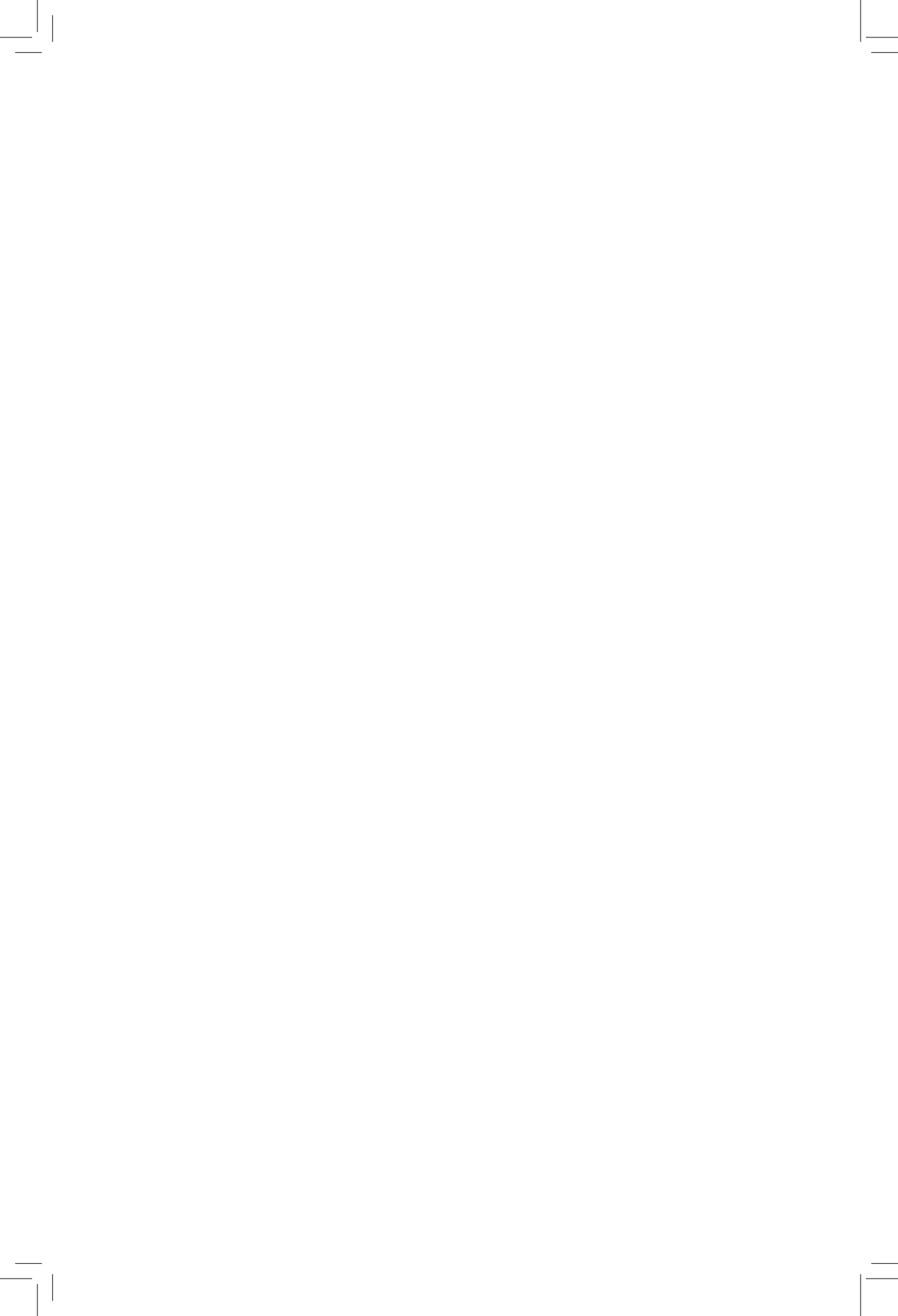
Çalışmanın birinci bölümünde, STK'ların oluşturduğu üçüncü sektörün kavramsal çerçevesi, tarihsel süreçteki gelişimi, son dönemde artan önemi

ve bu alanın daha profesyonel, etkin, kendi devamlılığını sağlayabilecek ve dışarıya daha az bağımlı bir yapıya evrilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ana amaçları sosyal değer ortaya koymak olan, bu doğrultuda serbest piyasanın ve özel sektörün imkân ve araçlarını kullanarak sürdürülebilir kaynak sağlamayı, bu kaynakları yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlarla topluma aktarmayı ve buradan elde edilen gelire daha proaktif ve bağımsız bir yapıya sahip olmayı hedefleyen sosyal girişimlerin üçüncü sektörde yeni bir yapılanma biçimi olarak ortaya çıkışı incelenmektedir.

İkinci bölümde görece az bilinen sosyal girişim kavramının ayrıntılı olarak ele alınarak yeterli şekilde anlaşılmasına çalışılmıştır. Sosyal girişim kavramının tarihi ve literatürde bulunan farklı yaklaşımlar ve tanımlamalar incelenmekte, bunlardan hareketle çalışmada kullanılacak olan kavramsal çerçeve oluşturulmaktadır. Akabinde sosyal girişimlerin farklı konu başlıklarına göre sınıflandırılması, yasal durumu ve finansmanı irdelenmektedir. Son olarak tüm bu başlıklar kapsamında sosyal girişimlerin güçlü ve zayıf yönleri ile taşıdığı fırsat ve riskleri içeren kavramın genel değerlendirmesi yapılmaktadır.

Üçüncü bölümde, kalkınma işbirliği faaliyetlerinin güncel durumu değerlendirilmektedir. Kalkınma yardımlarının ölçüğü ve kısıtlı imkânları göz önüne alındığında, sürdürülebilir bir dünya için gereken büyüklüğün çok uzağında kaldığı ve kalkınma hedeflerine ulaşılması için ciddi miktarda yeni kaynak ihtiyacının ve çok etkili yeni yöntemlerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda tezin temel sorunsalı olan sosyal girişimlerin kalkınma gündemine alternatif bir yöntem olarak neler sunabileceği araştırılmaktadır. Kalkınma işbirliğinde üçüncü sektör ve özel sektörün oynayabileceği önemli role yönelik yorumlara atıfla sosyal girişimlerin kalkınma gündemindeki yeni yaklaşım ve önceliklerle ilişkisi incelenmektedir. Ayrıca kalkınma kuruluşları tarafından sosyal girişimlere yönelik az sayıdaki destek programı kapsamında bu tarz organizasyonların kalkınma gündemindeki güncel durumu irdelenmektedir. Son olarak sosyal girişimlerin kalkınma işbirliği faaliyetlerine teorik olarak sağlayabileceği katkılar ve muhtemel problem alanları değerlendirilmektedir.

Son bölümde ise TİKA'nın çalışma metodolojisi değerlendirilerek sosyal girişimlerin kurumun öncelikleriyle örtüşen yönleri, bu tarz girişimlere yönelik projelerin TİKA'ya sunabileceği faydalar, nasıl destek programlarının uygulanabileceği ve karşılaşılabilecek olası sorun ve eksiklikler üzerinde durulmaktadır.

YAYIN İLKELERİ

1. Avrasya Etüdüleri Dergisi öncelikle TİKA'nın çalışmalarını yürüttüğü coğrafya ile ilgili siyaset, dış politika, toplumsal sorunlar, ekonomi, kültür, dil, din, milliyetler, çevre, medya ve askeri konularda makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar. Dergi, güncel uluslararası normlar ve bölgesel konular üzerine vurgu yapan, tanımlayıcı olmaktan ziyade analitik ve özgün çalışmaları tercih eder. Dergide Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.
2. Makaleler 12 punto, Arial / Times New Roman yazım karakterinde, tek aralıkla yazılmalıdır.
3. Makaleler için standart bir uzunluk olmamakla birlikte son notlarla beraber kelime sayısı 6.000 -9.000 arası tercih edilmektedir.
4. Makalelerde yer alacak bütün diyagramlar, tablolar ve grafikler düzenli olarak numaralandırılmalıdır.
5. Makalenin başında makalenin adı, yazar(lar)ının ad(lar)ı, çalıştıkları yeri gösteren bilgi, elektronik ve posta adresleri, telefonları, TC kimlik ve banka hesap numaraları bulunan bir kapak sayfası olmalıdır.
6. Metnin başında, makalenin, Türkçe ve İngilizce olarak, adı, özü ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

7. Dipnot standardı:

Dipnotlar, sayfa altında numara sıralı dipnotlama sistemiyle yapılmalıdır. Dipnotlar, bilgisayarda "ekle" komutuyla verilmeli ve 10 punto büyüklüğünde olmalıdır. Dipnotta verilen makaleler tırnak içinde, kitaplar italik yazılmalıdır. Kitapların, makalelerin ve dokümanların başlıkları orijinal metne uygun olmalıdır. Yabancı dilde yayımlanmış çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu

olmalıdır. Kaynaklar, ilk kullanımda tam künye halinde (yayınevi, basım yeri, basım tarihi dahil), izleyen dipnotlarda 'Age, s...' şeklinde verilmelidir. Sonraki kullanımlarında tam künye verilebileceği gibi sadece yazar ve kaynak adı ile sayfa numarası da kullanılabilir. İnternette ulaşılan kaynaklarda erişim tarihi bulunmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Ergün Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990, s.20.

Makaleler için örnek:

Güngör Turan, "10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan'ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar", *Avrasya Etüdüleri*, no 18 (Yaz 2001, Özel Sayı), s.141.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Enver Bozkurt, "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008.

8. Kaynakça Standardı:

Yararlanılan kaynakların listesi "Kaynakça" başlığı altında makalenin sonuna eklenmelidir. Kaynakça, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Birden çok yazar bulunması halinde birinci yazarın soyadı esas alınmalı, diğer yazarlar ise (adı soyadı) biçiminde yazılmalıdır. Yazar adları açık olmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Özbudun, Ergün. *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990.

Çalış, Şaban, Birol Akgün ve Önder Kutlu. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*, (çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler için örnek:

Turan, Güngör. "10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan'ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar", *Avrasya Etüdüleri*, 19, (Yaz 2001, Özel Sayı), s.141 -162.

Aydın, Mustafa. "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.366-439.

Kaiser, Robert and Elena Nikiforova. "Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands", *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no 5, September 2006, pp. 928-958.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Bozkurt, Enver. "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008.

9. Gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

10. Belirtilen formatta gönderilmeyen makaleler değerlendirmeye alınmaz; gönderilen makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın geri iade edilmez.

11. Makaleler **avasyaetudleri@tika.gov.tr** elektronik adresine gönderilmelidir.

12. Avrasya Etüdüleri Dergisi hakemli bir dergidir. Yayın Kurulu hakemlerin görüşlerini dikkate alarak yazıları yayımlama ya da yayımlamama hakkına sahiptir. Yayın Kurulu, dergide yayımlanacak makalelerin TİKA yayın politikası ile çelişmesi durumunda, yazılarda yazarın görüşleri de dikkate alınarak düzeltme ya da çıkarma yapmaya yetkilidir.

13. Yazı sahiplerine TİKA Yayın Yönetmeliği'nin 9. maddesine uygun olarak belirlenecek telif ücreti, derginin yayınından sonra ödenir.

14. Bu dergide yayımlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

EDITORIAL PRINCIPLES

1. “Eurasian Studies” Journal primarily composed of articles, reviews and analysis on politics, foreign policies, social problems, economy, culture, language, religion, nationality, environment and military topics covering the TİKA’s landscape of interests. While focusing on recent international norms and regional subjects, Journal prefers analytical and authentic works rather than being descriptive.

2. Articles must be written in 12 points, with Arial / Times New Roman fonts, single line spacing.

3. Though there is not an exact standard for the length, articles around 6000 to 9000 words (including postscripts) are preferred.

4. All diagrams, tables and graphics in an article must be organized and numbered in a proper manner.

5. Sender must provide a cover page in the beginning of the article, including details like; the title of the text, name(s) of the authors, information about the places they are working for, mail and e-mail addresses, phone number, ID number and bank accounts.

6. There must be an abstract, the title of the text and keywords in English and Turkish in the beginning of the text.

7. Post scripting:

Post scripting should be created electronically in numbered form with direct references at the end of the page through the use of “Add” function in Microsoft Word and must be in size of 10pts. The articles provided in this section must be written in quoted form in italics. Names of the books, articles and documents

must be relevant to the original text. In texts written in foreign languages, connectors and abbreviations must be consistent. References must be written in full form when they are mentioned for the first time (including Publication, Place of Publication, and Publication Date), then following postscripts it can be referred as “ibid, p...” As it can be referenced in full form each time, further use of same material can also just include author, title, and page number. Internet-based references must be provided with the dates of retrieval.

Example Reference of a Book

David M. Kotz and Fred Weir, *Revolution From Above: the Demise of the Soviet System*, London, Rout ledge, 1997.

Example Reference of an Article

Thomas G. Weiss, “The Illusion of UN Security Council Reform”, *The Washington Quarterly*, Vol. 26, No. 4, Autumn 2003, p.150.

Example Reference of an Internet Resource

Akira Uegaki, “Russian Federation’s Foreign Economic Relations”, March 2001, <http://www.esri.go.jp/en/tie/russia/russia5-e.pdf>. Accessed: 14.8.2009.

8. Referencing Standards

An alphabetical surname ordered “References” section must be included in the end of the text. If there are multiple authors, first of the authors surname must be considered, the rest of the authors must be written in (Name Surname) form. Author names must be clear.

9. Sent articles can’t be published before, or sent to be published to other publications.

10. Articles in other forms than clearly stated here will not be evaluated and published, and no matter it is published or not, articles cannot be returned.

11. Articles must be sent to e-mail addresses: avrasyaetudleri@tika.gov.tr

12. Eurasian Studies is a refereed journal. Publication committee has rights to publish or unpublished a text, considering the ideas of referees. Publication committee is authorised to revise the texts, in the light of author’s information if the articles is not compatible with the TİKA’s publication policies.

13. Authors of the texts are paid accordingly to the TİKA’s Publication Regulations Article 9, after the publication of the journal.

14. The articles and texts in this journal can be cited and/or quoted, as long as they are correctly referenced.

